

**ŠIAULIŲ UNIVERSITETO
REGIONŲ PLĖTROS INSTITUTAS**

IGNAS GINIOTIS

Istorijos ir politikos specialybės

II kurso studentas

**TOTALITARINIŲ REŽIMŲ LAGERIAI KLAIPĖDOS KRAŠTE: JŲ
ĮAMŽINIMAS IR PRITAIKYMAS**

Magistro darbas

Mokslinis vadovas: lekt. dr. Laura Prascevičiūtė

Darbas originalus – Ignas Giniotis (.....)

Šiauliai,

2019

TURINYS

TURINYS	1
ĮVADAS.....	2
1. TOTALITARINIŲ REŽIMŲ KARO BELAISVIŲ STOVYKLOS IR GULAG‘O LAGERIAI RYTŲ PRŪSIJOJE IR LIETUVOJE	14
2. KARO BELAISVIŲ IR GULAG‘O LAGERIAI KLAIPĖDOS KRAŠTE.....	18
2.1 Priverstinio darbo stovyklos Šilutės apskrityje.....	19
2.2 Macikų karo belaisvių ir GULAG‘o lageriai 1941-1955 m.....	21
2.2.1 Sovietinių karo belaisvių stovykla Macikuose 1941-1943 m.	21
2.2.2 Karo belaisvių stovykla „Stalag Luft VI Heydekrug“	25
2.2.3 Sovietų Sąjungos karo belaisvių stovykla Nr. 184.....	31
2.2.4 GULAG‘o skyrius Nr. 3.....	35
2.3 Pagėgių karo belaisvių stovykla „Oflager 53“.....	41
2.4 Klaipėdos karo belaisvių stovykla Nr. 57.....	50
3. IŠLIKĘS TOTALITARINIŲ REŽIMŲ LAGERIŲ PAVELDAS KLAIPĖDOS KRAŠTE	60
4. TOTALITARINIŲ REŽIMŲ LAGERIŲ PAVELDO KLAIPĖDOS KRAŠTE ĮAMŽINIMAS IR PRITAIKYMAS	66
IŠVADOS	77
ŠALTINIAI IR LITERATŪRA.....	80
SANTRAUKA	88
SUMMARY	90
PRIEDAI.....	92

ĮVADAS

Temos aptarimas. Nacistinės Vokietijos ir Sovietų Sąjungos lagerių tema Lietuvoje yra viena iš naujausių laikų Lietuvos istorijos baltųjų dėmių. Sovietmečiu tyrinėti šią temą buvo draudžiama, ir tik dabar, atsivėrus archyvams, galima atidžiau pažvelgti į 80 metų praeitį¹.

1939 m. rugsėjo 1 d. prasidėjo II Pasaulinis karas. Į nelaisvę buvo paimta daugybė karių. Nacistinė Vokietija ir Sovietų Sąjunga sukūrė karo belaisvių ir internuotųjų lagerių sistemą. Per 1941–1944 metus Vokietijoje ir jos okupuotose šalyse buvo įsteigta 211 „oflagų“ ir „stalagų“, kuriuose kalėjo 33 tautybių karo belaisviai². Žodis „stalag“ yra vokiško pavadinimo „Stammlager für kriegsgefangene Mannschaften und Unteroffiziere“ trumpinys, nurodantis, kad tai yra karo belaisvių eilinių ir puskarininkių stovykla. Santrumpa „oflag“ reiškia „Offizierslager für kriegsgefangene offiziere“ – tai tik karininkams karo belaisviams skirta stovykla. Tačiau neretai juose kartu su karininkais kalino ir kareivius³.

Sovietų Sąjungos (toliau – SSRS) vidaus reikalų liaudies komisaro Lavrentijaus Berijos jau 1939 m. rugsėjo 19 d. įsakymu buvo įkurta SSRS Vidaus reikalų liaudies komisariato (toliau – NKVD) Karo belaisvių valdyba⁴.

Magistriniame darbe tyrinėjama laikotarpiu 1939-1955 m. Lietuvoje karo belaisvių ir internuotųjų lagerių sistemą kūrė abu okupaciniai režimai – nacistinė Vokietija ir Sovietų Sąjunga.

1939 m. kovo 22 d. Hitleriui pareiškus ultimatumą Klaipėdos kraštas buvo perduotas Trečiajam reichui. Vykstant II Pasauliniam karui Macikuose, 1941 m. buvo įkurta karo belaisvių stovykla „Stammlager 331“, vėliau pervadinta „Stalag I C Heydekrug“ (Vok. Heydekrug, liet. Šilokarčema, dabar Šilutė), kuri veikė iki 1943 m. Joje buvo kalinti Sovietų Sąjungos kariai. 1943 m. stovykla reorganizuota bei pervadinta į „Stalag Luft VI Heydekrug“. Joje pradėti kalinti tik oro pajėgų kariai. Stovykla veikė iki 1944 m. rudens.

Pagėgiuose buvo įkurtas „53-iasis Buchenvaldo koncentracijos stovyklos“ filialas, karo belaisvių stovykla „Oflager 53“, kuri veikė nuo 1941 m. liepos mėnesio iki 1942 m. rugpjūčio 1 d.

¹ Tininis V., *Vokietijos ir jos sąjungininkų karo belaisviai Lietuvoje 1944-1949*. Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimų centras, 2016. P. 9.

² Arbušauskaitė A., Bubnys A. „Nacistinės Vokietijos karo belaisvių stovyklos Šilutės apylinkėse 1939-1944 m.“. *Macikų mirties namai. Antrojo pasaulinio karo belaisvių ir GULAG'o lageriai 1939-1955 metais Šilutės apylinkėse*. Vilnius, 2015. P. 23.

³ Mėlynauskas S., *Macikai: sugrįžimas atminties takais*, Šilutė. 2014. P. 6.

⁴ Ektytė V., Maslauskienė N., *Vokietijos ir jos sąjungininkų karo belaisviai Lietuvoje*. Interaktyvus. [žiūrėta 2019 m. kovo 14 d.] <https://www.archyvai.lt/lt/lya_parodos/vokietijos-ir-jos-568v/pratarme.html>.

Po Lietuvos antros okupacijos, SSRS Klaipėdos mieste įkūrė karo belaisvių stovyklą Nr. 56 ir 6 jos filialus. Lageriai veikė 1945-1948 m. Kalinti daugiausiai Vokietijos kariai. Taip pat perėmė karo belaisvių stovyklą Macikuose, kurios teritorijoje įkūrė tris savarankiškus lagerius: 1. Lagerį Nr. 184, veikė 1945-1948 m. 2. Specialiąją ligoninę 2652, veikė 1945-1948 m. 3. 1945-1955 m. veikė Sovietų Sąjungos NKVD (MVD) Vyriausios pataisos darbų lagerių valdybos (toliau – GULAG) padalinys, vadintas 3 pataisos darbų kolonija, vėliau 3 lagerio skyriumi. Jame pradėti kalinti civiliai gyventojai, politiniai kaliniai ir kriminaliniai nusikaltėliai. 1952 m. duomenimis tai buvo vienas didžiausių lagerių Lietuvos teritorijoje.

Reikėtų pabrėžti, kad Macikų lageris yra unikalus, išskirtinės svarbos istorinės kultūrinės atminties objektas, reikšmingas nacionaliniu ir tarptautiniu aspektais. Tai vienintelė vieta Lietuvoje ir viena iš retų vietų Rytų ir Vidurio Europoje, kur taip glaudžiai persipina abiejų totalitarinių režimų kalnimo struktūros, kuriose tūkstančiai žmonių buvo laikomi žiauriomis sąlygomis, žeminamas jų žmogiškasis orumas, daugelis kalinių buvo pasmerkti kankinančiai mirtčiai. Macikų lagerių istorija atskleidžia nacistinio ir stalininio totalitarinių režimų antihumanišką nusikalstamą esmę.

1941-1944 m. Lietuvoje mirė arba buvo nužudyta 168-172 tūkst. sovietinių karo belaisvių. Vokiečiai ir jų sąjungininkai taip pat patyrė didžiulį nuostolių – per karą ir po jo Rusijos platybėse žuvo ir mirė pusė milijono jų karo belaisvių⁵.

Šiandien vienas iš probleminių paveldo aspektų – vadinamieji tamsiojo turizmo objektai. Tai yra paveldo objektai, vienaip ar kitaip susiję su kentėjimu ir mirtimi, – karo belaisvių ir koncentracijos stovyklos, masinės kapavietės, monumentai karo ar politinių režimų aukoms atminti⁶.

Philip'o Stone'o teigimu, tamsusis turizmas – tai keliavimas į vietas, susijusias su mirtimi, kančia ar į tariamai baisias vietas. Ši turizmo šaka suteikia galimybę apmąstyti savo paties mirtį, susiduriant su kitų mirties įrodymais⁷.

Lietuvos turizmo sektoriuje ši paveldo rūšis nepakankamai reprezentuojama. Pristatomi tik 5 smurtinio paveldo objektai, atspindintys Antrojo Pasaulinio karo ir kiek vėlesnių metų karo belaisvių ir koncentracijos stovyklų paveldą: IX ir VII Kauno fortų ir Macikų lagerio muziejai, Pagėgių karo belaisvių stovyklos ir Dimitravo priverčiamųjų darbų stovyklos memorialai.

⁵ Tininis V., *Vokietijos ir jos sąjungininkų karo belaisviai Lietuvoje 1944-1949*. Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimų centras, 2016. P. 9.

⁶ Bolačkaitė R., *Nepatogus paveldas, nepageidaujama praeitis*. Interaktyvus. [žiūrėta 2019 m. gegužės 4 d.] <<http://www.satnai.lt/2014/08/26/nepatogus-paveldas-nepageidaujama-praeitis/>>.

⁷ Stone P. R. *Dark tourism – an old concept in a new world*. 2005. . Interaktyvus. [žiūrėta 2019 m. gegužės 4 d.] <http://works.bepress.com/cgi/viewcontent.cgi?article=1025&context=philip_stone>.

Darbe bus analizuojami 1939-1955 m. įkurti karo belaisvių ir GULAG'o lageriai Klaipėdos krašte, išlikusių paveldo vietų ir objektų įamžinimas ir pritaikymas viešajai erdvei bei darbui, atlikti tiriant ir populiarinant šio tipo smurtinio paveldo objektus.

Istoriografija ir šaltiniai. Lietuvos istoriografijoje mažai dėmesio skirta tirti II Pasaulinio karo represinių struktūrų veiklą ir vaidmenį organizuojant karo belaisvių lagerius Lietuvos teritorijoje, Sovietų Sąjungos ir kitų antihitlerinės koalicijos valstybių karo belaisvių padėtį šiuose lageriuose ir jų žudynes⁸. Apie II Pasaulinio karo belaisvius ir jų likimus rašė Arūnas Bubnys⁹, Kazys Rukšėnas¹⁰, Petras Stankeras¹¹, Arūnė Liucija Arbušauskaitė¹², Juozas Bulavas¹³ bei kiti autoriai. Apie komplikotą smurtinio paveldo panaudojimą turizme ir pritaikymą viešiesiems poreikiams rašo Rasa Čepaitienė¹⁴. Apie disonuojantį paveldą ir jo problematiką rašo Rasa Baločkaitė¹⁵.

Užsienio šalyse, ypač Vokietijoje, Rusijoje, Didžiojoje Britanijoje, Lenkijoje, JAV ir kitose valstybėse per pastaruosius dešimtmečius apie Antrojo pasaulinio karo belaisvius išleista daug mokslinės, publicistinės ir memuarinės literatūros, padedančios geriau suprasti visą nacistinio reicho karo belaisvių lagerių struktūrą ir sistemą¹⁶. Apie GULAG'ų sistemą rašė Norman Davies knygoje „Kariaujanti Europa: 1939-1945“¹⁷. Tačiau apie totalitarinių režimų karo belaisvių ir GULAG'o lagerius Klaipėdos krašte informacijos nėra daug. Apie šiuos lagerius rašė lenkų istorikas Zygmunt'as Lietz'as darbe „Karo belaisvių stovyklos Rytprūsiuose 1939-1945 m.“¹⁸ bei G. Mattiello ir W. Vogto „Vokiečių karo belaisviai ir internautieji“¹⁹. Dawn'o Trimble'o Bunyak'o knygoje „II Pasaulinio karo Vokietijos karo belaisviai“ užsimenama apie paskutines lagerio dienas, kaip belaisviai ruošėsi evakuacijai ir kaip jie buvo išsiųsti. Apie tokio tipo paveldo panaudojimą tamsiajame turizme rašė Philip'as Stone'as²⁰.

⁸ *Macikų mirties namai. Antrojo pasaulinio karo belaisvių ir GULAG'o lageriai 1939-1955 metais Šilutės apylinkėse.* Ats. red. E. Jankauskienė. Vilnius, 2015. P. 12.

⁹ Bubnys A., *Vokiečių okupuota Lietuva (1941-1944)*. Vilnius, 1998.

¹⁰ Rukšėnas R., *Hitlerininkų politika Lietuvoje 1941-1944 m.* Vilnius, 1970.

¹¹ Stankeras P., *Lietuvių policija 1941-1944 m.* Vilnius, 1998.

¹² Arbušauskaitė A. L. *Anšliusas ir Klaipėdos krašto gyventojai (1939-1944)*. Klaipėda, 2010.

¹³ Bulavas J., *Vokiškųjų fašistų okupacinis Lietuvos valdymas*. Vilnius, 1969.

¹⁴ Čepaitienė R., *Paveldosauga globaliajame pasaulyje*. Vilnius, 2010.

¹⁵ Baločkaitė R., *Nepatogus paveldas, nepageidaujama praeitis*. Interaktyvus. [žiūrėta 2019 m. gegužės 30 d.] <<http://www.satnai.lt/2014/08/26/nepatogus-paveldas-nepageidaujama-praeitis/>>.

¹⁶ *Macikų mirties namai. Antrojo pasaulinio karo belaisvių ir GULAG'o lageriai 1939-1955 metais Šilutės apylinkėse.* Ats. red. E. Jankauskienė. Vilnius, 2015. P. 12.

¹⁷ Davies N., *Kariaujanti Europa 1939-1945*. Interaktyvus. [žiūrėta 2019 m. gegužės 23 d.] <http://www.saltiniai.info/files/literatura/LH00/Norman_Davies_Koncentracijos_stovyklos.LHX600A.pdf>.

¹⁸ Lietz Z., *Obozy jeniecke w PrusachWschodnich 1939-1945*. Warszawa, 1982.

¹⁹ Mattiello G., Vogt W., *Deutsche Kriegsgefangenen-und Internierteneinrichtungen 1939-1945. Band 1: Stammlager (Stalag), Koblenz-Milano*, 1986.

²⁰ Stone P. *Dark Tourism: towards a new post-disciplinaryresearch agenda*. Interaktyvus [žiūrėta 2019 m. birželio 6 d.] <https://works.bepress.com/philip_stone/33/download/>; Stone P. R. *Dark tourism – an old concept in a new world*. 2005.

Su tyrimo problematika susijusi istoriografija bus nagrinėjama tokia tvarka: Macikų, Pagėgių, Klaipėdos karo belaisvių ir GULAG' o lageriai.

Vienas iš pirmųjų apie Macikų karo belaisvių stovyklą 1999 m. rašė istorikas Rimgaudas Maslauskas. Jis parengė „Macikų lagerio ir kapinių kompleksinės paieškos apžvalgą“²¹. Duomenis šiam darbui rinko Lietuvos centriniame valstybės archyve, Lietuvos visuomeninių organizacijų ir Lietuvos Ypatingajame, taip pat Rusijos federacijos valstybiniame archyvuose. Savo darbe jis pirmasis nustatė lagerių bei GULAG' o skyriaus veikimo chronologines ribas, kuriomis iki pat 2014 metų buvo vadovaujama. 2001 m. Vokiečių istorikas Christoph' as Diechmann' as parengė mokslinę studiją „Karo belaisvių žudymas“, kurioje jis nustatė, kad Macikų lageryje galėjo žūti 3-5 tūkst. sovietinių karo belaisvių²².

Apie lagerio istoriją daugiau sužinota tik 2014 m., kuomet buvęs Šilutės rajono žurnalistas Stasys Mėlinauskas išleido knygą „Macikai: sugrįžimas atminties takais“²³. Knyga sudaro 3 dalys. 1-2 skirta karo belaisviams 1941 m. – 1944 m. laikotarpiu, 3 dalis skirta GULAGO skyriui Nr. 3.

2015 m. Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimų centras (toliau - LGGRTC) išleido knygą „Macikų mirties namai. Antrojo pasaulinio karo belaisvių ir GULAG' o lageriai 1939-1955 metais Šilutės apylinkėse“. Knygoje publikuojami 3 straipsniai²⁴, plačiai tiriantys skirtingus lagerio laikotarpius. Šioje studijoje pirmą kartą pristatyta lagerio teritorijoje veikusi 2652 specialioji karo belaisvių ligoninė.

2018 m. Monikos Žąsytienės išleistoje knygoje „Švėkšnos žydų bendruomenė XVII-XX a.“²⁵ pateikiamos fragmentiškos žinios apie karo belaisvių stovyklas Šilutės apylinkėse.

Apie Macikų lagerio istoriją publikacijose rašė Arūnas Bubnys „Karo belaisvių stovyklos Macikuose 1941-1948 m.“ bei Rūta Trimonienė „Šilutės Macikų karo belaisvių lageriai ir sovietinio lagerio teritorijos įamžinimas“²⁶.

Publikacijas apie lagerio istoriją periodinėje spaudoje reikėtų skirti iki 1990 m. ir po. Šilutės apskrities laikraštys „Komunistinis darbas“ dar 1963 m. buvo išspausdintas dviejų dalių Antano Margio

Interaktyvus. [žiūrėta 2019 m. gegužės 4 d.]
<http://works.bepress.com/cgi/viewcontent.cgi?article=1025&context=philip_stone>.

²¹ Maslauskas R., *Kompleksinės paieškos duomenys apie Macikų lagerį ir kapinaites*. Ataskaita. Vilnius-Šilutė, 1999. Šilutės Hugo Šojaus muziejus. F2-32/11.

²² Diechmann C., Toleikis V., Zizas R., *Karo belaisvių ir civilių gyventojų žudymas Lietuvoje*. Vilnius, 2005.

²³ Mėlinauskas S., *Macikai: Sugrįžimas atminties takais*, Šilutė, 2014.

²⁴ *Macikų mirties namai. Antrojo pasaulinio karo belaisvių ir GULAG' o lageriai 1939-1955 metais Šilutės apylinkėse*. Lietuvos gyventojų ir rezistencijos tyrimų centras. Vilnius, 2015.

²⁵ Žąsytienė M., *Švėkšnos žydų bendruomenė XVII-XX a.* Klaipėda. 2018.

²⁶ Bubnys A., *Karo belaisvių stovyklos Macikuose 1941-1948 m.* Interaktyvus. [žiūrėta 2019 m. vasario 12 d.] <http://rememor.eu/wp-content/uploads/2015/06/p12_arunas_bubnys_LT.pdf>; Trimonienė R., *Šilutės Macikų karo belaisvių lageriai ir sovietinio lagerio teritorijos įamžinimas*. Interaktyvus. [žiūrėta 2019 m. sausio 19 d.] <http://rememor.eu/wp-content/uploads/2015/06/p14_ruta_trimoniene_LT.pdf>.

straipsniai²⁷, kuriuose pateikiama informacija apie karo belaisvių stovyklos įkūrimą ir ten vykdytus nacių žiaurumus.

Po 1990 m. laikraštyje „Pamarys“ (iki 1990 m. vadinosi „Komunistinis darbas“) išspausdino tris S. Mėlinausko straipsnius²⁸. Juose pateikiama informacija apie pabėgimus iš karo belaisvių stovyklos. Apie gyvenimo sąlygas GULAG'o skyriuje rašė Vytautas Kudarauskas²⁹, jo straipsnyje pateikiama apklaustų liudytojų informacija apie kalinimo sąlygas, vaikų atskyrimą nuo motinų.

Šaltiniai. Daug vertingos medžiagos saugoma Šilutės Hugo Šojaus muziejaus moksliniame archyve³⁰, kuriame yra surinkti liudytojų ir buvusių kalinių atsiminimai. Prisiminimuose pateikiama informacija apie skirtingus lagerio laikotarpius nuo jo įkūrimo 1941 m. iki uždarymo 1955 m.

Magistro darbe pateikiami dar niekur nepublikuoti Romualdo Jovaišos atsiminimai³¹. Juose pateikiama informacija apie Macikų kaimą, lagerį ir buvusius jo pastatus nuo 1986 m., kai R. Jovaiša pradėjo dirbti Macikų pensionato direktoriumi.

Užsienio šalyse daugėja literatūros ir šaltinių apie Macikuose 1943-1944 m. veikusią karo belaisvių stovyklą „Stalag Luft VI“. Šilutės Hugo Šojaus muziejuje saugomi seržanto John R. Kyler atsiminimai apie karo belaisvių stovyklas³², kuriose jam teko būti. Jo atsiminimuose yra trumpas fragmentas, skirtas Macikų lageriui, kuriame pasakoja apie lageryje žuvusius lakūnus. Informacijos apie nacių laikotarpio Macikų lagerį yra interneto svetainėse, kuriose pateikiami belaisvių atsiminimai apie kasdienybę lageryje, maitinimą, apgyvendinimo sąlygas, bandymus pabėgti ir kt.³³

Pirmą kartą 2009 m. apie Macikuose Sovietų Sąjungos 1945 m. įkurtą 2652 specialiąją ligoninę savo prisiminimuose rašė buvęs lagerio gydytojas Arno Schulze „Vokiečio, karo belaisvio įspūdžiai iš

²⁷ Margis A., „Hitlerininkų piktadarystės mūsų rajone. Pėdsakai neišblėso“. *Komunistinis darbas*. Nr. 136(240), 1963 11 19; Nr. 137(241), 1963-11-21.

²⁸ Mėlinauskas S., *Nežinomi Macikų lagerio istorijos puslapiai*. Pamarys, Nr. 43, 1994-06-01; Nr. 44, 1994-06-08; Nr. 45, 1994-06-15.

²⁹ Kudarauskas V., *Mirties namai Macikuose*. Žurnalo iškarpa. Šilutės Hugo Šojaus muziejaus mokslinis archyvas. Straipsniai apie Macikų lagerį 1957-1993.

³⁰ 1944 m. lapkričio 18 d. D. Stučkaus apklausos protokolai. Šilutės Hugo Šojaus muziejus, F2-32/20; F2-32/20; *Pieties E. ir Ščiutskio Z. 1944 m. lapkričio 18 d. apklausos protokolai*. Šilutės Hugo Šojaus muziejus, F2-32/21; *Hildos Petritytės atsiminimai apie rusų belaisvių laidojimą Armalėnuose, ūkininko Koblenko dvaro žemėse*. Šilutės Hugo Šojaus muziejus, Pg 4337, fon-14; Rimšaitė-Stankienė R., *Atsiminimai apie kunigus kalėjusius Macikų lageryje*. Šilutės Hugo Šojaus muziejus, Macikų lagerio kaliniai, N-Ž, b. 20; Alekna L., *Pirmieji „liaudies priešai“ Macikuose*. Atsiminimai. Šilutės Hugo Šojaus muziejus, Macikų lagerio kaliniai A-M, b. 1.

³¹ Jovaiša R., *Interviu apie Macikų kaimo istoriją*. Šilutės Hugo Šojaus muziejus. Ekspedicijos medžiaga, 2019.

³² Kyler J. R., *Stalag luft 6-4*. Šilutės Hugo Šojaus muziejus, F2-32/2.

³³ *STALAG LUFT 6 at Heydekrug*. Interaktyvus. [žiūrėta 2019 m. sausio 12 d.] <<https://www.b24.net/powStalag6.htm>>; *Ken Fenton's war*. Interaktyvus. [žiūrėta 2019 m. kovo 21 d.] <<https://kenfentonswar.com/stalag-luft-vi/>>; *Stalag Luft VI ir IV*. Interaktyvus. [žiūrėta 2019 m. kovo 21 d.] <<http://www.stalagluft4.org>>. *Stalag Luft 6*. Interaktyvus. [žiūrėta 2019 m. sausio 12 d.] <<http://www.thecaseys.karoo.net/Heydekrug.html>>.

Macikų lagerio³⁴. Jis atskleidė, kokios buvo gydymo ir ligonių priežiūros sąlygos, kokia buvo lagerio pastatų būklė bei suteikė kitos vertingos informacijos.

2019 m. Vygantas Vareikis ir Hektoras Vitkus parengė istorinę pažymą „1941-1944 m. Macikų nacistinės Vokietijos karo belaisvių, 1944-1948 m. Sovietų Sąjungos karo belaisvių ir 1946-1955 m. GULAG‘o lageris“³⁵.

Macikų karo belaisvių ir GULAG‘o lagerių istoriją papildė stovyklos buvusioje teritorijoje ir Armalėnų kaime (vietovė, kurioje buvo masiškai laidojami karo belaisviai) vykdyti archeologiniai tyrimai. Nuo 2011 m. iki 2017 m. vyko 5 destruktiniai žvalgomieji archeologiniai tyrimai bei 2017 m. buvo atlikti Macikų lagerio kapinių nedestrukciniai tyrimai georadaru ir elektros varžos tomografija. Visų šių tyrimų daiktiniai radiniai ir archeologinė medžiaga (planai, brėžiniai, fotofiksacija ir kt.) papildė žinias apie lagerio egzistavimo laikotarpį³⁶.

Pagėgių karo belaisvių stovyklos istorija tyrinėta fragmentiškai. Daugiausiai informacijos apie lagerio istoriją pateikia Christoph Diechmann, 2005 m. išleistoje knygoje „Karo belaisvių ir civilių gyventojų žudymas Lietuvoje“³⁷. Jis trumpai aprašo, kada lageris buvo įkurtas, kiek jame buvo karo belaisvių ir kiek žmonių žuvo. 2006 m. išleistoje „*Mažosios Lietuvos enciklopedijoje*“ skirtas skyrelis „Oflageris 53“³⁸. Jame pateikiama informacija, kad lageris įkurtas greta Pagėgių buvusiame pušynėlyje, kuriame kaliniai slėpdamiesi nuo šalčio gyveno urvuose, išraustuose žemėje. Nurodoma, kiek lageryje buvo belaisvių ir užsimenama apie belaisvių žudymą. LGGRTC išleistoje knygoje „Macikų mirties namai“. Antrojo pasaulinio karo belaisvių ir GULAG‘o lageriai 1939-1955 metais Šilutės apylinkėse³⁹

³⁴ Schulze A., Führung und Bewahrung. *Vokiečio, karo belaisvio įspūdžiai iš Macikų lagerio*. Rankraštis. 2009. Šilutės Hugo Šojaus muziejus, Inv. Nr. 6720.

³⁵ Vareikis V., Vitkus H. *1941-1944 m. Macikų nacistinės Vokietijos karo belaisvių, 1944-1948 m. Sovietų Sąjungos karo belaisvių ir 1946-1955 m. GULAG‘o lagerių istorinė pažyma*. Klaipėda, 2019. Šilutės Hugo Šojaus muziejus.

³⁶ Abromavičius E., *Macikų k., Šilutės r. sav., Macikų k. Senujų kapinių (24285) ir Macikų koncentracijos stovyklos objektų komplekso (17035) archeologinių žvalgomųjų tyrimų projektas*. Klaipėda, 2014 m; Abromavičius E., *Spėjama masinių palaidojimų vieta Armalėnų kaime*. Interaktyvus. [žiūrėta 2019 m. kovo 2 d.] <<http://atl.lt/2012/193-196.pdf>>; Balsas D., Kraniauskas R., *Armalėnų II Pasaulinio karo belaisvių masinio laidojimo vieta*. Interaktyvus. [žiūrėta 2019 m. sausio 14 d.] <<http://www.atl.lt/2016/494-497.pdf>>; Balsas D., *Macikų koncentracijos stovyklos objektų komplekso (17035) teritorijos, H. Zudermano g., Macikų k., Šilutės r. sav., 2017 m. archeologinių žvalgymų projekto papildymas Nr. 1*. Klaipėda, 2017 m. Interaktyvus [žiūrėta 2019 m. kovo 2 d.] <http://archeologijosdb.kpd.lt/rinkmenos/Balsas%20D._Maciku%20koncentracijos%20%20stovykla_2017_projekto%20%20papildymas_v.1-1.pdf>; Balsas D., *Macikų koncentracijos stovyklos objektų komplekso (17035) teritorijos, H. Zudermano g., Macikų k., Šilutės r. sav., 2017 m. archeologinių žvalgymų projektas*. Klaipėda, 2017 m; Balsas D., *Macikų koncentracijos stovyklos objektų komplekso (17035) teritorijos, Šilutės r. sav., Macikų k., H. Zudermano g. ir Vilties g. 2*. Klaipėda, 2018 m.

³⁷ Diechmann C., Toleikis V., Zizas R., *Karo belaisvių ir civilių gyventojų žudymas Lietuvoje*. Vilnius, 2005.

³⁸ „Oflageris 53“. Vyr. Red. Purvinas M. *Mažosios Lietuvos enciklopedija*. T. 3, M-R. Vilnius, 2006. P. 322.

³⁹ Arbušauskaitė A., Bubnys A. „Nacistinės Vokietijos karo belaisvių stovyklos Šilutės apylinkėse 1939-1944 m.“ *Macikų mirties namai. Antrojo pasaulinio karo belaisvių ir GULAG‘o lageriai 1939-1955 metais Šilutės apylinkėse*. Vilnius, 2015.

užsimenama, kad Tilžės gestapo atrinkti karo belaisviai iš Pagėgių, Macikų ir Stalupėnų (Ebenrode) lagerių 1941 m. liepos-rugpjūčio mėnesį buvo šaudomi netoli Pagėgių.

Apie karo belaisvių stovyklų tinklą Pagėgių rajone galima sužinoti iš Šilutės Hugo Šojaus muziejaus moksliniame archyve saugomos žurnalo iškarpos „Oflager-53“⁴⁰ bei rašto darbo „Karo belaisvių stovykla Pagėgiuose – „Oflager 53“⁴¹. Darbuose nurodyta, kad vokiečiai Pagėgių apylinkėse nuo 1940 m. Anužių kaime laikė 120 prancūzų, 70 lenkų karo belaisvių bei 80 civilių Lenkijos piliečių. Už 2 km nuo Anužių kaimo buvo įkurta dar viena stovykla, kurioje buvo kalinama 150 žmonių.

Vytauto Rimgailos rašto darbe „Pagėgių „Oflager 53“ tarybinių karo belaisvių mirties stovykla“⁴² be informacijos apie lagerio istoriją pateikiamos 4 lagerio schemas. Tačiau visos dalinai skirtingos. Šių schemų skirtumus galėtų paaiškinti tai, kad Pagėgiuose buvo didelis belaisvių kaitos skaičius dėl mirčių ir persiuntimo į kitas karo belaisvių stovyklas.

Daug informacijos apie Pagėgių karo belaisvių stovyklą pateikiama periodinėje to meto spaudoje. Tačiau į šiuos šaltinius reikėtų žvelgti kritiškai, nes dauguma jų parašyti Sovietinės okupacijos metu. Straipsniuose pasakojama apie karo belaisvių stovykloje vykdytas žudynes, belaisvių gyvenimo sąlygas ir kasdienybę. Keliuose straipsniuose pateikiama informacija apie vykdytus archeologinius tyrimus 1945 m., aptiktas masines nužudytų karių kapavietes lagerio teritorijoje ir šalia jo⁴³. Remiamasi lageryje buvusių karių prisiminimais.

A. Margis straipsnyje „Ir nelaisvėje – kariai“⁴⁴ nurodo, kad belaisviai dirbo miško darbuose taip pat kasė durpes, dirbo Ragainės bei Tilžės įmonėse.

Apie bandymus pabėgti iš lagerio savo straipsniuose užsimena Vytautas Rimgaila „Mirties stovyklų kalinys“⁴⁵ ir Edvardas Uldikis „Oflager-53“. Tuos, kurie bandė pabėgti ir buvo sugauti, sušaudydavo arba pakardavo stovyklos teritorijoje.

Šaltiniai. Buvęs lagerio kalinys Albertas Jokubauskas buvo atgabentas dar vykstant lagerio įkūrimo darbams. Savo atsiminimuose pasakojo, kaip bandydami apsisaugoti nuo šalčio kasdavo ir

⁴⁰ *Oflager-53*. Žurnalo iškarpa. Šilutės Hugo Šojaus muziejus. F2-35/3.

⁴¹ *Karo belaisvių stovykla Pagėgiuose – Oflager 53*. Šilutės Hugo Šojaus muziejus. F2-35/1.

⁴² Rimgaila V. J., *Pagėgių „Oflager 53“ tarybinių karo belaisvių mirties stovykla*. Šilutės F. Bajoraičio viešoji biblioteka. Kraštotyros skyrius, b. 26 „Pagėgių „OFLAGER-53“ karo belaisvių stovykla“.

⁴³ *Kančių žemė*. „Komunistinis darbas“, Red. Milevičienė S., Nr. 141, 1977-12-03; Karotkienė D., „Mirusieji lieka gyvi“. *Panevėžio tiesa*. Nr. 117, 1976-06-12; Kazlauskas K., „Hitlerininkų žvėriškumai. 10.000 belaisvių raudonarmiečių nužudyta Pagėgiuose“. *Tarybų Lietuva*. Nr. 63, 1945-03-18; F2-35/3; „Norėjo nuslėpti pėdsakus“. *Komunistinis darbas*. Nr. 141, 1977-12-03. Šilutės Hugo Šojaus muziejus, F2-35/3; Jucius K., „Ir prabilo klaikūs kapinynai“. Laikraščio iškarpa. Šilutės Hugo Šojaus muziejus. F2-35/2.

⁴⁴ Margis A., „Ir nelaisvėje – kariai“. Laikraščio iškarpa. Šilutės Hugo Šojaus muziejus. F2-35/3.

⁴⁵ Rimgaila V., „Mirties stovyklų kalinys“. Laikraščio iškarpa. Šilutės Hugo Šojaus muziejus. F2-35/3; Uldikis E., „Oflager-53“. *Tiesa*. Nr. 192, 1976-08-17.

žemėje įsirengdavo urvus, kuriuose gyvendavo. Jis taip pat nurodo, kokius maisto daivinius gaudavo belaisviai bei kokia buvo medicininė priežiūra⁴⁶.

2008 m. Regina Meškauskienė straipsnyje „Mirties stovykla Pagėgiuose arba Buchenvaldo koncentracijos stovyklos filialas“ publikavo Pagėgių krašto gyventojų Bruno Brassat atsiminimus⁴⁷. Juose pasakojama, kada belaisviai atvyko į Pagėgių lagerį. Nurodoma, kad belaisviai dirbdavo pas vietinius ūkininkus, užsimenama apie masines kapavietes, nurodoma karo belaisvių stovyklos uždarymo data.

2008 m. Gintautas Zabiela atliko archeologinius tyrimus Šiaurės Vakaruose nuo saugomos kultūros vertybės karo belaisvių stovyklos „Oflager 53“. Buvo iširta 300 m² teritorija. Tačiau jokių vertingų radinių nerasta⁴⁸.

Klaipėdos karo belaisvių stovyklos istoriją detaliausiai tyrinėjo Vytautas Tininis. Knygoje „Vokietijos ir jos sąjungininkų karo belaisviai Lietuvoje 1944-1949⁴⁹“ trečiame skyriuje jis aptaria Lietuvoje veikusius belaisvių lagerius, specialiąsias karo belaisvių ligonines, tarp kurių yra ir Klaipėdos lageris. Pateikiama medžiaga apie lagerio įkūrimą ir atidarytus skyrius, pateikiama daug įvairaus pobūdžio statistinių duomenų. Video paskaitoje⁵⁰ istorikas Dainius Elertas papildo V. Tininio tyrimus savo sukaupta medžiaga apie lagerį. Vygantas Vareikis knygoje „Klaipėda XX a.⁵¹“ fragmentiškai užsimena apie Klaipėdos karo belaisvių Nr. 57 stovyklos 1-ojo skyriaus įkūrimą ir lagerio uždarymą. Linas Poška knygoje „Vanduo turi tekėti⁵²“ užsimena apie dviejų karo belaisvių žūtį Klaipėdos vandenvietėje.

Papildomos informacijos apie lagerio istoriją, jo skyriaus vietas dabartinėje Klaipėdoje bei karo belaisvių atliktus darbus atstatant Klaipėdos miestą galima rasti periodinėje spaudoje⁵³.

⁴⁶ „Buvusio Pagėgių „Oflagerio-53“ kalinio Jokubausko Alberto prisiminimai“. Šilutės Hugo Šojaus muziejus. F2-35/1.

⁴⁷ Meškauskienė R., *Mirties stovykla Pagėgiuose arba Buchenvaldo koncentracijos stovyklos filialas*. Interaktyvus. [žiūrėta 2019 m. kovo 4 d.] <<http://www.silaine.lt/2008/2008-04-08/Oflager-07.htm>>.

⁴⁸ Zabiela G., *Pagėgių žvyro ir smėlio telkinio I sklypo (Pagėgių sav., Pagėgių sen., Pagėgių miško kv. 149-155) 2008 m. archeologinių žvalgomųjų tyrinėjimų ataskaita*. Interaktyvus. [žiūrėta 2019 m. kovo 4 d.] <http://lad.lt/data/com_ladreports/5341/1-53.pdf>.

⁴⁹ Tininis V., *Vokietijos ir jos sąjungininkų karo belaisviai Lietuvoje 1944-1949*. Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimų centras, 2016.

⁵⁰ Elertas D., *Karo belaisvių stovyklos Klaipėdoje 1945 – 1949 m.* Paskaita. Interaktyvus. [žiūrėta 2019 m. kovo 25 d.] <https://www.youtube.com/watch?v=hg79AqG_7hI>.

⁵¹ Vareikis V., *Klaipėda XX a.* Klaipėda, 1993.

⁵² Poška L., *Vanduo turi tekėti*. Klaipėda, 2013.

⁵³ Janauskaite D., *Klaipėdos miestą prikėlė belaisviai*. Interaktyvus. [žiūrėta 2019 m. kovo 13 d.] <<http://klaipeda.diena.lt/naujienos/klaipeda/miesto-pulsas/klaipedos-miestas-prikelo-belaisviai-731383>>; Juška A., *Klaipėdos sovietizacija 1945–1947 metais*. Interaktyvus. [žiūrėta 2019 m. kovo 13 d.] <<https://kultura.lrytas.lt/istorija/2008/06/09/news/klaipedos-sovietizacija-1945-1947-metiais-nuotraukos--5902641/>>.

Šaltiniai. Tiriant Sovietų Sąjungos Klaipėdoje įkurtos karo belaisvių stovyklos Nr. 57 istoriją, panaudoti Klaipėdos regioninio valstybės archyvo dokumentai⁵⁴. Juose pateikiama informacija apie Klaipėdos lagerio įkūrimą bei jiems perduotą infrastruktūrą, taip pat apie belaisvius, dirbančius išminavimo darbus.

Dokumentų apie lagerio istoriją yra išlikę Lietuvos ypatingajame archyve. Juose pateikiama įvairi informacija. Iš dokumentų komplekso V-69, V-71, V-141 galima sužinoti apie lagerio struktūrą ir apsaugos ir režimo būklę, paimtus į nelaisvę karius. Fonde pateikiamos belaisvių bylos su fotografijomis ir kt. informacija⁵⁵.

Buvusioje lagerio teritorijoje atlikta gana nemažai archeologinių tyrimų, tačiau jie visi koncentruojasi tik buvusio pirmojo skyriaus teritorijoje, kuri yra dabartinėje Bangų g. Nuo 1994 m. iki 2018 m. buvo atlikta 10 žvalgomųjų archeologinių tyrimų. Ištirtas didelis plotas buvusios stovyklos, tačiau jokių vertingų radinių susijusių su lagerio istorijos raida nerasta⁵⁶.

Tyrimo problema. Karo belaisvių ir GULAG'o lagerių istorija Klaipėdos krašte yra ištirta nepakankamai. Daugiausiai yra žinoma apie Macikų ir Klaipėdos lagerius. Tačiau jų istorija nagrinėjama vos keletose knygų. Toks ištyrimo laipsnis yra nepakankamas. Labai mažai žinoma apie Pagėgių karo belaisvių stovyklą. Apie ją nėra parengtos jokios išsamios istorinės studijos. Taip pat nėra parengtų kompleksinių studijų, apimančių Klaipėdos krašto totalitarinių režimų lagerių analizės ir išlikusių paveldo objektų identifikavimo, įpaveldinimo, įamžinimo ir pritaikymo šiandieninėje viešojoje erdvėje. Todėl šiuo darbu norima perteikti visapusišką kompleksinę lagerių istoriją.

⁵⁴ *Klaipėdos miesto darbo žmonių deputatų tarybos vykdomojo komiteto atsakymas dėl karo belaisvių skyrimo išminavimo darbams.* Klaipėdos regioninis valstybės archyvas. f. 104, ap. 1, b. 2, l. 73; *Klaipėdos miesto darbo žmonių deputatų tarybos vykdomojo komiteto sprendimas, dėl karo belaisvių stovyklos įkūrimo. 1945 m. rugpjūčio 1 d.* Klaipėdos regioninis valstybės archyvas. F. 104, ap.1, b.7, l. 88

⁵⁵ Trogišas V., Taichman'as H., Vili's E., Weber'is R., LYA, f. K-1, ap. 58, b. P-7697, SB, l. 92-1, 92-5, 92-9, 92-13; *LSSR vidaus reikalų ministro gen. Mjr. J. Bartašiūno 1946 m. rugsėjo mėn. raštas VKP(b) CK Lietuvos biuro pirmininkui V. Ščerbakovui.* LYA, f. V-69, ap. 1, b. 123, l. 5-7; *Apie apsaugos ir režimo būklę Klaipėdos karo belaisvių stovykloje Nr. 57 LSSR NKVD.* LYA, f. V-69, ap.1, b. 41, l. 10; *Lietuvos SSR vidaus reikalų liaudies komisariato (NKVD) Karo belaisvių lagerio Nr. 57 (Klaipėda) pastato projektas. 1945 m. rugsėjo 4 d.* LYA, f. V-69, ap.1, b. 65, l. 71; *Ottas Karlas Balsas.* LYA, f. V-71, ap. 4, b. 18, l. 3; *Lietuvos SSR vidaus reikalų ministerijos (MVD) Karo belaisvių lagerio Nr. 57 (Klaipėda) kalinys, buvęs Vokietijos kariuomenės šaulių pulko vežikas jefreitorius Peteris Gustavas Buchmannas.* LYA, f. V-71, ap. 4, b. 20, l. 1; *Lietuvos SSR vidaus reikalų liaudies komisariato (NKVD) Karo belaisvių lagerio Nr. 57 (Klaipėda) kalinys, buvęs Vokietijos kariuomenės pėstininkų divizijos karys štabjefreitorius, karo lauko ligoninės siuvėjas Kurtas Augustas Dorovas.* LYA, f. V-71; ap. 4, b. 25, l. 4; *1949 m. sausio 27 d. LSSR vidaus reikalų ministro pavaduotojo plk. Jefremovo ir LSSR MVD OPVI viršininko Solovjovo parengta išformuotų LSSR MVD karo belaisvių lagerių veiklos 1944-1949 m. ataskaita.* LYA, f. V-141, ap. 2, b. 38, l 42.

⁵⁶ Archeologiniai tyrimai Klaipėdos mieste. Interaktyvus. [žiūrėta 2019 m. gegužės 27 d.] <<https://www.klaipeda.lt/lt/kulturos-paveldas/tyrimai-istorine-medziaga/archeologiniai-tyrimai/3820?fbclid=IwAR2IUGWvEjdlwuqXBGGJpQmOCp0U64By8gX4hiOMvmjBGSvg0Sbfx9Ln3k>>.

Temos aktualumas ir naujumas. Totalitarinių režimų karo belaisvių ir GULAG'o lagerių Klaipėdos krašte įamžinimo ir pritaikymo tema tyrinėta fragmentiškai. Nėra ištisinės studijos apie visas šias vietas bei jų įamžinimo ir pritaikymo viešajai erdvei analizės. Smurtinis paveldas, specialistų įvardijamas kaip disonuojantis, t. y. dėl ideologinio neatitikimo vyraujančioms visuomenės pažiūroms vertinamas labai prieštarinčiai. Todėl gana didelė dalis šio paveldo lieka netvarkoma arba, dar blogiau, apskritai bandoma nuslėpti⁵⁷. Taip pat norint pagerbti lageriuose žuvusius belaisvius, būtina iširti lagerių istoriją bei identifikuoti šiandien išlikusius lagerių objektus bei supažindinti visuomenę su vietomis kuriose vyko žiaurumai, vykdyti švietėjišką misiją.

Darbo metu tiriama teritorija buvusiam Klaipėdos krašte, nes II Pasaulinio karo metais Vokietijos teritorija (o vėliau ir okupuotos teritorijos) buvo suskirstyta į karines gynybos apygardas. Šiuo laikotarpiu Klaipėdos kraštas priklausė I gynybos rajonui. Lietuvos-Vokietijos pasienyje, Klaipėdos krašte ir artimoje Rytų Prūsijoje buvo įkurta 13 karo belaisvių stovyklų, kurios glaudžiai susijusios su karo belaisvių stovyklų istorija Lietuvoje, nes tai buvo kartu ir deportacijos vietos⁵⁸.

Chronologinės ribos. Tyrimas apima laikotarpį nuo II Pasaulinio karo pradžios 1939 m., kai buvo pradėtos steigti karo belaisvių stovyklos iki 1955 m., kai buvo uždarytas paskutinis lageris Klaipėdos krašte. Darbo chronologines ribas galima išskirti į 4 etapus: 1. 1941-1955 m. Macikų karo belaisvių stovyklos ir GULAG'o lagerių egzistavimo laikotarpis. 2. 1941-1942 m., kuomet Pagėgiuose veikė karo belaisvių stovykla „Oflager 53“. 3. 1945-1948 m. Klaipėdos karo belaisvių stovyklos Nr. 57 gyvavimo laikotarpis. 4. Nuo 1941 m. iki šių dienų – išlikusių lagerio vietovių, objektų įpaveldinimas ir pritaikymas viešajai erdvei.

Tyrimo objektas. Šio darbo tyrimo objektas – Klaipėdos krašte buvę įkurti totalitarinių režimų lageriai: Macikų karo belaisvių ir GULAG'o lageriai, Pagėgiuose veikęs „Oflager 53“, Klaipėdos karo belaisvių stovykla Nr. 57. Tyrimo objektas tiriamas keliais aspektais: istorinės raidos, išlikusio paveldo objektų įpaveldinimo, aktualizavimo ir pritaikymo aspektai.

Tyrimo tikslas ir uždaviniai. Šio tyrimo tikslas - ištyrus šaltinius ir literatūrą apie 1939-1955 m. totalitarinių režimų karo belaisvių ir GULAG'o lagerius Klaipėdos krašte, atskleisti jų raidos etapus, įamžinimo ir pritaikymo aspektus bei problematiką.

⁵⁷ Kilinskaitė R., *Paveldo pritaikymas tamsiajam turizmui Lietuvoje: Kauno fortų atvejis*. Magistro darbas. Kaunas, 2012. P. 5.

⁵⁸ Diechmann C., Toleikis V., Zizas R., *Karo belaisvių ir civilių gyventojų žudymas Lietuvoje*. Vilnius, 2005. P. 30.

Siekiant užsibrėžto tikslo keliami šie uždaviniai:

1. Ištirti totalitarinių režimų karo belaisvių ir GULAG'o lagerių paplitimą Rytų Prūsijoje ir Lietuvoje.
2. Išnagrinėti totalitarinių režimų karo belaisvių ir GULAG'o lagerių raidos etapus Klaipėdos krašte 1941-1955 m.
3. Išanalizuoti ir identifikuoti šiandien išlikusius lagerių objektus.
4. Ištirti, aptartų lagerių, išlikusių paveldo objektų įpaveldinimą, įamžinimą ir pritaikymą šiandieninėje viešojoje erdvėje, aktualizuojant ir populiarinant smurtinį paveldą Lietuvoje.

Tyrimo metu naudoti metodai. Mokslinės literatūros ir šaltinių analizės metodas, kurio esmė yra platus visos prieinamos istoriografinės medžiagos nagrinėjimas, ir esant galimybei – pirminių šaltinių panaudojimas⁵⁹. Tiriant Klaipėdos krašto lagerių istoriją buvo pasirinkti šaltiniai ir literatūra ne tik lietuvių, bet ir užsienio kalbomis.

Aprašomasis (deskriptyvinis) metodas taikomas, kai būtina pamatyti išsamesnį tyrinėjamo objekto vaizdą. Atkuriant vaizdą išryškėja problemos, atsiranda nauji klausimai, į kuriuos būtina rasti atsakymus. Metodas naudingas, atkuriant tam tikros teritorijos istoriją arba tam tikrus reiškinius⁶⁰.

Interviu metodas naudojamas žodinės arba sakytinės istorijos žanre. Metodas yra interdisciplininis, jį sėkmingai taiko ir kitų humanitarinių bei socialinių mokslų atstovai. Kęstutis Kardelis savo darbe išskiria keturis interviu tipus, kurie pasitaiko tyrimo praktikoje: struktūrizuotas (klausimai ir visa interviu eiga yra numatomi iš anksto, interviu eigoje mažai kas keičiasi); nestruktūrizuotas (nėra nustatyto detalaus interviu eigos plano, klausinėjama laisva forma); neprimestinis (klausiantysis nesistengia išlaikyti numatytos pokalbio eigos, o pasiduoda klausinėjamojo primetamai pokalbio eigai), kryptingas (klausinėjantysis jau iš anksto yra susipažinęs su situacija ir kreipia dėmesį į subjektyvius respondento atsakymus. Iš gautų atsakymų tyrėjas sprendžia, ar pasitvirtino jo iškelta hipotezė)⁶¹. Šiame darbe buvo pasitelktas struktūrizuotas interviu tipas. Visi klausimai ir visa interviu eiga numatyta iš anksto.

Pasitelkiant lauko tyrimų metodą, buvo atlikta išlikusių paveldo objektų apžiūra vietoje, jų inventorizavimas ir fotofiksacija. Gauta informacija panaudota tiriant totalitarinių režimų karo belaisvių ir GULAG'o lagerių įamžinimą ir pritaikymą viešajai erdvei.

⁵⁹ Salatkienė Kazimiera Birutė, et al. *Studentų istorikų rašto darbai metodinės rekomendacijos*. Šiauliai, 2019. P. 14.

⁶⁰ Ten pat. P. 13.

⁶¹ Ten pat. P. 15-16.

Darbo struktūra: Darbą sudaro įvadas, 5 dėstymo dalys, išvados, šaltinių ir literatūros sąrašai, priedai bei iliustracijos. Pirmajame skyriuje „Totalitarinių režimų karo belaisvių stovyklos ir GULAG‘o lageriai Rytų Prūsijoje ir Lietuvoje“ yra aptariamas totalitarinių režimų karo belaisvių ir GULAG‘o lagerių tinklas Rytų Prūsijoje, išskiriant jame buvusį istorinį Klaipėdos kraštą bei Lietuvą 1939-1955 m.

Antrajame skyriuje „Karo belaisvių ir GULAG‘o lageriai Klaipėdos krašte“, kurį sudaro 4 poskyriai nagrinėjama pagrindinė darbo tema totalitarinių režimų lageriai Klaipėdos krašte. Pirmajame poskyryje „Priverstinio darbo stovyklos Šilutės apskrityje“ remiantis istoriniais šaltiniais ir literatūra, nagrinėjami Šilutėje veikusios priverstinio darbo stovyklos, kuriose buvo laikomi Antrojo pasaulinio karo pradiniu periodu į nelaisvę patekę kariai ir civiliai gyventojai. Antrajame poskyryje „Macikų karo belaisvių ir GULAG‘o lageriai 1941-1955 m.“, kuris išskaidytas į 4 smulkesnes dalis. Šiuose poskyriuose tiriama Macikų lagerių istorija nuo 1941 m. iki 1955 m. Šį laikotarpį reikėtų dalinti į dvi dalis: nuo 1941 m. iki 1944 m. bei nuo 1945 m. iki 1955. Pirmuoju laikotarpiu buvo įkurtos nacistinės Vokietijos karo belaisvių stovyklos, antruoju – toje pačioje vietoje lagerius įkūrė Sovietų Sąjunga. Trečiajame poskyryje „Pagėgių karo belaisvių stovykla Oflager 53“ tiriant išlikusius šaltinius ir literatūrą nagrinėjama Pagėgiuose 1941-1942 m. įkurtos Buchenvaldo koncentracijos stovyklos istorija. Analogiška situacija yra su ketvirtu poskyriu „Klaipėdos karo belaisvių stovykla Nr. 57“.

Trečiajame skyriuje „Išlikęs totalitarinių režimų lagerių paveldas Klaipėdos krašte“, nagrinėjama dabartinė lagerių situacija. Tiriama, ar iš buvusių lagerių yra išlikę kokie nors materialūs paveldo objektai, ar viskas yra sunykę.

Ketvirtajame skyriuje „Totalitarinių režimų paveldo Klaipėdos krašte įamžinimas ir pritaikymas“ analizuojama, kaip yra įamžintas ir pritaikytas viešajai erdvei išlikęs lagerių paveldas. Ar jis įpaveldintas (paskelbtas saugomu ir įtraukimas į Kultūros vertybių registrą, ar visi išlikę visi lagerių objektai yra saugomi, ar tik jų fragmentai). Tiriama, ar vietovės yra įamžintos paminklais, muziejinėmis ekspozicijomis, memorialinėmis lentomis, tyrimais ir kitais būdais.

1. TOTALITARINIŲ REŽIMŲ KARO BELAISVIŲ STOVYKLOS IR GULAG'Ų LAGERIAI RYTŲ PRŪSIJOJE IR LIETUVOJE

1939 m. rugsėjo 1 d. nacistinės Vokietijos kariuomenė įsiveržė į Lenkiją. Prancūzija ir Didžioji Britanija, vykdydamos savo įsipareigojimus Lenkijai, rugsėjo 3 d. paskelbė karą Vokietijai. Prasidėjo II pasaulinis karas. Į nelaisvę buvo paimta daugybė karių. Pirmosios karo belaisvių stovyklos Rytų Prūsijoje buvo įkurtos dar 1939 m. rugsėjo mėnesį, iki karo pabaigos Vokietija SSRS teritorijoje sukūrė visą karo belaisvių ir internautų lagerių sistemą⁶².

Remiantis Norman Davies, nuošalyje palikus įvairaus pobūdžio tarpines stovyklas, tiekimo stovyklas, apdorojimo stotis ir tardymo centrus, Europoje vyravo penki pagrindiniai stovyklų tipai: 1. Karo belaisvių stovyklos, kuriose buvo laikomasi Ženevos konvencijos reikalavimų. Jas administravo reguliariosios kariuomenės pajėgos; 2. Karo belaisvių stovyklos, neatitinkančios Ženevos konvencijų reikalavimų; 3. Darbo stovyklos, administruojamos Valstybinės darbo tarnybos; 4. Koncentracijos stovyklos, administruojamos sovietinio Gulago ar nacių SS; 5. Mirties stovyklos, kurias SS steigė tam, kad greitai išžudytų kuo daugiau žmonių⁶³.

II Pasaulinio karo metais Vokietijos teritorija (o vėliau ir okupuotos teritorijos) buvo suskirstyta į karines gynybos apygardas. Iš viso jų buvo 17. Per 1941–1944 metus Vokietijoje ir jos okupuotose šalyse buvo įsteigta 211 „oflagų“ ir „stalagų“, kuriuose kalėjo 33 tautybių karo belaisviai⁶⁴.

Šiuo laikotarpiu Klaipėdos kraštas priklausė I gynybos rajonui, kurį apėmė Rytų Prūsija (kurios sudėtyje buvo istorinis Klaipėdos kraštas), vėliau dalis okupuotos Lenkijos bei Tilžės–Gumbinės karališkosios apygardos teritorija. Lietuvos-Vokietijos pasienyje, Klaipėdos krašte ir artimoje Rytų Prūsijoje buvo 13 karo belaisvių stovyklų, kurios glaudžiai susijusios su karo belaisvių stovyklų istorija Lietuvoje, nes tai buvo ir deportacijos vietos. Apie šias stovyklas žinome tik iš vokiečių ir sovietų po karo pateiktų žinių, o tų dienų dokumentų beveik nėra išlikusių⁶⁵.

Pagrindinės bazinės stovyklos Rytprūsių teritorijoje, pavaldžios Karaliaučiaus valdybos skyriui ir Tilžės gestapui, buvo šios:

⁶² Ektytė V., Maslauskienė N., *Vokietijos ir jos sąjungininkų karo belaisviai Lietuvoje*. Interaktyvus. [žiūrėta 2019 m. kovo 14 d.] <https://www.archyvai.lt/lt/lya_parodos/vokietijos-ir-jos-568v/pratarme.html>.

⁶³ Davies N., *Kariaujanti Europa 1939-1945*. Interaktyvus. [žiūrėta 2019 m. gegužės 23 d.] <http://www.saltiniai.info/files/literatura/LH00/Norman_Davies_Koncentracijos_stovyklos.LHX600A.pdf>.

⁶⁴ Arbušauskaitė A., Bubnys A. „Nacistinės Vokietijos karo belaisvių stovyklos Šilutės apylinkėse 1939-1944 m“. *Macikų mirties namai. Antrojo pasaulinio karo belaisvių ir GULAG' o lageriai 1939-1955 metais Šilutės apylinkėse*. Vilnius, 2015. P. 23.

⁶⁵ Diechmann C., Toleikis V., Zizas R., *Karo belaisvių ir civilių gyventojų žudymas Lietuvoje*. Vilnius, 2005. P. 30.

1. „Stalag I A“ (Stablaukiai, dabar Stablavki kaimas, Lenkija) įkurta 1939 m. Pirmieji buvo atgabenti Lenkų belaisviai, 1940 m. prie jų prisijungė belgai ir prancūzai, 1941 m. rusai. 1945 m. sausio mėn. artinantis Sovietų armijai stovykla buvo apleista⁶⁶.

2. „Stalag I B Hohenstein“ (Hohenšteinas, dabar Olštyneko miestas, Lenkija). Stovyklos teritorija užėmė 35 hektarus ir joje buvo įrengti 120 barakų. Lageryje buvo kalinami lenkai, belgai, prancūzai, italai ir rusai. Skirtingų tautybių atstovai buvo atskirti vieni nuo kitų. Stovykla veikė 1939-1945 m⁶⁷.

3. „Stalag I C Heydekrug“ (Macikų kaimas, Lietuva). Lageris įkurtas 1941 m. Jame kalinti Sovietų Sąjungos kariai. 1943 m. reorganizuota. Joje pradėti kalinti antihitlerinės koalicijos šalių oro pajėgų kariai. Stovykla veikė iki 1944 m⁶⁸.

4. „Stalag I D Ebenrode“ (Stalupėnai, dabar Nesterovo miestelis, Kaliningrado sritis, Rusija). Stovykla galimai įkurta prasidėjus karui su SSRS. Jame buvo kalinami sovietų kariai. Veikė iki 1942 m. birželio mėnesio⁶⁹.

5. „Stalag I E Prostken“ (dabar Prostkų gyvenvietė, Lenkija). Lageris atidarytas 1941 m. gegužės mėnesį, uždarytas 1942 m. lapkričio mėnesį. Lageryje daugiausiai buvo kalinami sovietiniai karo belaisviai. Dėl lageryje kilusios šiltinės epidemijos naciai nusprendė šią stovyklą likviduoti⁷⁰.

6. „Stalag I F Sudauen“ (dabar Suvalkų miestas, Lenkija). Lageris įsteigtas 1941 m. balandžio mėnesį. Tuo metu vadinosi „Oflag 68“. 1942 m. jo pavadinimas buvo pakeistas į „Stalag I F“. Veikė iki 1944 m. spalio 1 d. Jame pagrinde buvo kalinami sovietiniai ir lenkų karo belaisviai⁷¹.

Be minėtų „stalag“ tipo karo belaisvių stovyklų Rytų Prūsijoje buvo įkurti du „oflago“ tipo lageriai:

1. Pagėgių gyvenvietėje buvo įkurtas 53-iasis „Buchenaldo koncentracijos stovyklos“ filialas, karo belaisvių stovykla „Oflager 53“, kuri veikė nuo 1941 m. liepos mėnesio iki 1942 m. rugpjūčio 1 d. Jame kalinti Sovietų Sąjungos kariai.

⁶⁶ *Stalag I A*. Interaktyvus. [žiūrėta 2019 m. gegužės 14 d.] <http://dbpedia.org/page/Stalag_I-A>.

⁶⁷ *Stalag IB Hohenstein*. Interaktyvus. [žiūrėta 2019 m. gegužės 14 d.] <http://www.tannenberg-denkmal.com/en/12_Stalag_IB.php>.

⁶⁸ Arbušauskaitė A., Bubnys A. „Nacistinės Vokietijos karo belaisvių stovyklos Šilutės apylinkėse 1939-1944 m“. *Macikų mirties namai. Antrojo pasaulinio karo belaisvių ir GULAG'o lageriai 1939-1955 metais Šilutės apylinkėse*. Vilnius, 2015 m.

⁶⁹ Arbušauskaitė A., Bubnys A. „Nacistinės Vokietijos karo belaisvių stovyklos Šilutės apylinkėse 1939-1944 m“. *Macikų mirties namai. Antrojo pasaulinio karo belaisvių ir GULAG'o lageriai 1939-1955 metais Šilutės apylinkėse*. Vilnius, 2015 m. P. 57.

⁷⁰ Ten pat.

⁷¹ Surmacz M., *Stalag IF Sudauen*. Interaktyvus. [žiūrėta 2019 m. gegužės 14 d.] <<http://ojczyzna-suwalszczyzna.pl/witold-sielicki-relacja-z-pobytu-w-niemieckim-obozie-jenieckim-stalag-i-f-oflag-68-sudauen-suwalki/>>.

2. Priekulės gyvenvietėje buvo įkurta karo belaisvių stovykla „Oflag 63“. Apie ją žinoma labai mažai. Įvairiuose internetiniuose šaltiniuose nurodoma, kad stovykla buvo atidaryta 1941 m. balandžio mėnesį. Joje kalinti sovietų kariai⁷².

Vokietija karo belaisvių stovyklų tinklą sukūrė ne tik Rytų Prūsijos teritorijoje, bet ir Lietuvoje. Remiantis karo belaisvių sąrašais, pateikiamais interneto portaluose, galime manyti, kad Lietuvoje buvo įkurtos 9 stovyklos:

Kauno mieste buvo įkurti 2 lageriai. „Stalag 336“ veikė nuo 1941 m. liepos mėnesio iki 1943 m. spalio mėnesio⁷³ bei „Dulag 100“. Dulag „Durchgangslager“ – tranzitinė stovykla. Ji veikė 1941 m. birželio – rugsėjo mėnesiais⁷⁴.

Šiaulių mieste buvo įkurtos 3 karo belaisvių stovyklos „Oflag 65“ bei „Stalag 336/Z“. Pastaroji atidaryta 1941 m. spalio 1 d.⁷⁵ Taip pat 1942 m. balandžio mėnesį įkurta „Stalag 361“. Ji veikė iki 1943 m. spalio – 1944 m. sausio mėnesio⁷⁶.

Vilniaus mieste taip pat buvo 3 nacistinės Vokietijos lageriai: „Stalag 336/Z“ – veikė iki 1941 m. rugsėjo mėnesio⁷⁷, „Stalag 340“ – atidaryta 1942 m. rugsėjo 1 d. ir „Stalag 344“, kuri buvo įkurta 1942 m. sausio mėnesį. Veikė iki 1943 m. rugsėjo mėnesio⁷⁸.

Vienas lageris veikė Alytuje. „Stalag 343“ buvo įkurtas 1942 sausio mėnesį. Veikė iki 1942 m. spalio 1 d.⁷⁹

Taigi galime sakyti, kad dabartinės Lietuvos teritorijoje per trumpą laiką buvo sukurtas plataus masto karo belaisvių stovyklų tinklas, kuriame daugiausiai buvo kalinami Sovietų Sąjungos kariai. 1941-1944 m. Lietuvoje mirė arba buvo nužudyta 168-172 tūkst. sovietinių karo belaisvių⁸⁰.

II Pasaulinio karo pradžioje SSRS vidaus reikalų liaudies komisaro Lavrentijaus Berijos 1939 m. rugsėjo 19 d. įsakymu buvo įkurta SSRS NKVD Karo belaisvių valdyba⁸¹.

⁷² *Oflag sąrašas*. Interaktyvus. [žiūrėta 2019 m. gegužės 14 d.] <<http://www.pegasusarchive.org/pow/frames.htm>>.

⁷³ Ten pat.

⁷⁴ *Karo belaisvių stovyklų sąrašas*. Interaktyvus. [žiūrėta 2019 m. gegužės 27 d.] <<https://www.moosburg.org/info/stalag/laglist.html>>.

⁷⁵ Ten pat.

⁷⁶ *Oflag sąrašas*. Interaktyvus. [žiūrėta 2019 m. gegužės 14 d.] <http://67400.free.fr/monsiteweb/liste_des_camps.htm>.

⁷⁷ Ten pat.

⁷⁸ *Karo belaisvių stovyklų sąrašas*. Interaktyvus. [žiūrėta 2019 m. gegužės 27 d.] <<https://www.forces-war-records.co.uk/european-camps-british-commonwealth-prisoners-of-war-1939-45>>.

⁷⁹ Ten pat.

⁸⁰ Tininis V., *Vokietijos ir jos sąjungininkų karo belaisviai Lietuvoje 1944-1949*. Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimų centras, 2016. P. 9.

⁸¹ Ektytė V., Maslauskienė N., *Vokietijos ir jos sąjungininkų karo belaisviai Lietuvoje*. Interaktyvus. [žiūrėta 2019 m. kovo 14 d.] <https://www.archyvai.lt/lt/lya_parodos/vokietijos-ir-jos-568v/pratarme.html>.

1944 m. liepos 4 d. – 1945 m. sausio 28 d. Raudonosios armijos 1-ojo Pabaltijo ir 3-iojo Baltarusijos frontų kariuomenėms užėmus Lietuvą, jos teritorijoje buvo įsteigti 6 karo belaisvių lageriai su lagerių skyriais. Didžiąją dalį juose įkalintų belaisvių sudarė nelaisvėn paimti Vermachto Kuršo grupės, atkirstos nuo vakarinėje Latvijos dalyje buvusių Vokietijos kariuomenės dalinių bei Rytų Prūsijoje ir Lenkijoje veikusių Vokietijos pajėgų kariai⁸².

Lietuvoje lagerio skyriai buvo įkurti Klaipėdoje, Macikuose, Kaune, Vilniuje ir Šiauliuose.

1. 1945 m. Klaipėdoje, SSRS įkūrė karo belaisvių lagerį Nr. 57 ir 6 jos skyrius. Didžiąją dalį kalinių sudarė vokiečių kariai, kurie buvo paimti į nelaisvę „Kuršo katilė“. Stovykla veikė iki 1948 m.

2. 1945 m. buvusioje Macikų karo belaisvių stovyklos teritorijoje įkurti trys savarankiški lageriai: 1. Lagerį Nr. 184. 2. Specialiąją ligoninę 2652. 3. GULAG'o skyrių Nr. 3. Pirmuose dvejuose lageriuose buvo kalinami karo belaisviai. Lageriai veikė iki 1948 m. Trečiasis buvo skirtas civiliams gyventojams, politiniams kaliniams ir kriminaliniams nusikaltėliams. Uždarytas 1955 m.

3. Vilniuje buvo įkurtas gamybinis karo belaisvių lageris Nr. 195, kuris veikė nuo 1944 m. rugpjūčio 20 d. iki 1949 m. pradžios. Lageris turėjo 7 skyrius. Jame buvo kalinami įvairių Europos tautų belaisviai, bet daugiausia vokiečių ir austrų, taip pat prancūzų (elzasiečių), rumunų, čekų, lenkų ir kt.⁸³

4. Kaune nuo 1945 m. sausio 1 d. įkurtas gamybinis karo belaisvių lageris Nr. 296. Valdyba ir didžioji dalis lagerio skyrių veikė iki 1947 m. lapkričio mėnesio⁸⁴. Lagerį sudarė net 10 skyrių, kurie buvo išsidėstę ne tik Kauno mieste. 4 skyrius įkurtas Samaniuose, 7 skyrius Kėdainiuose, 8 skyrius Ežerėlyje, 9 skyrius Linksmakalnyje, uždarytas 1948 m. liepos 15 d., 10 skyrius Insterburge, uždarytas 1946 m. gruodžio 30 d.⁸⁵.

5. Nuo 1945 m. spalio iki 1946 m. kovo mėn. Kaune veikė lageris Nr. 390, pavaldus SSRS NKVD Plentų valdybai. Neįgyvendinus projekto dėl automagistralės, jungiančios Rusiją su Vokietija pastatymo ir remontavimo, šis lageris buvo panaikintas⁸⁶.

⁸² Ten pat.

⁸³ Tininis V., *Vokietijos ir jos sąjungininkų karo belaisviai Lietuvoje 1944-1949*. Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimų centras, 2016. P. 242.

⁸⁴ Ektytė V., Maslauskienė N., *Vokietijos ir jos sąjungininkų karo belaisviai Lietuvoje*. Interaktyvus. [žiūrėta 2019 m. kovo 14 d.] <https://www.archyvai.lt/lt/lya_parodos/vokietijos-ir-jos-568v/pratarme.html>.

⁸⁵ Tininis V., *Vokietijos ir jos sąjungininkų karo belaisviai Lietuvoje 1944-1949*. Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimų centras, 2016. P. 282-290.

⁸⁶ Ektytė V., Maslauskienė N., *Vokietijos ir jos sąjungininkų karo belaisviai Lietuvoje*. Interaktyvus. [žiūrėta 2019 m. kovo 14 d.] <https://www.archyvai.lt/lt/lya_parodos/vokietijos-ir-jos-568v/pratarme.html>.

6. 1945 m. birželio 1 d. Šiauliuose buvo įsteigtas gamybinis karo belaisvių lageris Nr. 294. Lagerį sudarė 6 skyriai: Bačiūnuose, Radviliškyje, Pavenčiuose, Akmenėje, Panevėžyje ir Šiauliuose. 1948 m. rudenį lageris uždarytas, likę belaisviai perduoti Vilniaus lageriui Nr. 195⁸⁷.

Ligotiems ir sužeistiems karo belaisviams buvo įsteigtos specialiosios ligoninės: Nr. 2652 veikė Vilniuje nuo 1944 m. rugsėjo mėn. iki 1945 m. kovo mėn., Nr. 2652 – Šilutėje (Macikų k.) nuo 1945 m. balandžio mėn. iki 1948 m. liepos mėn., Nr. 1245 – Kaune 1946 m⁸⁸.

Nuo 1939 m. iki 1955 m. dabartinėje Lietuvos teritorijoje ir Rytų Prūsijoje nacistinė Vokietija ir Sovietų Sąjunga sukūrė visą karo belaisvių ir internuotųjų lagerių sistemą. Rytų Prūsijoje 1941-1944 m. veikė 13 nacistinių karo belaisvių stovyklų iš kurių 3 buvo istoriniame Klaipėdos krašte. Dar 9 lageriai buvo įkurti okupuotoje Lietuvoje. Iš viso veikė 12 lagerių tinklas. Nuo 1944 m. iki 1955 m. Lietuvoje veikė 36 Sovietų Sąjungos lagerių skyriai karo belaisviams ir civiliams asmenims kalinti bei 3 specialiosios ligoninės, skirtos karo belaisviams.

2. KARO BELAISVIŲ IR GULAG‘O LAGERIAI KLAIPĖDOS KRAŠTE

Pirmieji karo belaisvių lageriai atsirado II Pasaulinio karo pradžioje, dar 1939 m. rugsėjo mėnesį nacistinės Vokietijos valdytoje Rytų Prūsijos teritorijoje, kurios sudėtyje buvo Klaipėdos kraštas. Vėliau nauji karo belaisvių lageriai buvo steigiami ar likviduojami pagal karinių veiksmų eigą Vokietijos rytų fronte⁸⁹.

Keičiantis karo eigai ir nacistinei Vokietijai pralaimint mūšius, Lietuvos teritorija buvo okupuota Sovietų Sąjungos. Naujieji šeiminkai 1944 m. pradėjo kurti karo belaisvių ir GULAG‘o lagerių sistemą, kuri veikė iki 1955 m. Juose buvo kalinami ne tik kariai, bet ir civiliai gyventojai.

Šiame skyriuje bus nagrinėjami totalitarinių režimų įkurti karo belaisvių ir GULAG‘o lageriai Macikuose, Pagėgiuose, Klaipėdoje bei jų skyrių istorinės raidos etapai.

⁸⁷ Tininis V., „Vokietijos ir jos sąjungininkų karo belaisvių Šiaulių lageris Nr. 294 (1945–1948 m.)“. *Genocidas ir rezistencija*. Nr. 2 (2014).

⁸⁸ Ektytė V., Maslauskienė N., *Vokietijos ir jos sąjungininkų karo belaisviai Lietuvoje*. Interaktyvus. [žiūrėta 2019 m. kovo 14 d.] <https://www.archyvai.lt/lt/lya_parodos/vokietijos-ir-jos-568v/pratarme.html>.

⁸⁹ *Macikų mirties namai. Antrojo pasaulinio karo belaisvių ir GULAG‘o lageriai 1939-1955 metais Šilutės apylinkėse*. Ats. red. E. Jankauskienė. Vilnius, 2015. P. 7.

2.1 Priverstinio darbo stovyklos Šilutės apskrityje

Antrojo pasaulinio karo metu 1939-1945 m. įvairiose Europos vietose Vokietija kūrė karo belaisvių stovyklas (lagerius). Jie buvo suskirstyti pagal tam tikrą tvarką. Už karo belaisvius buvo atsakingos Vermachto (Vokietijos ginkluotojų pajėgų) įstaigos.

Kol Macikų kaime 1941 m. buvo įsteigta karo belaisvių stovykla „Stammlager 331“ (oficialiuose dokumentuose vadinta „Stalag‘u 331“), Šilutės apylinkėse funkcionavo karo belaisvių izoliavimo punktai, kuriuose buvo laikomi Antrojo pasaulinio karo pradiniu periodu į nelaisvę patekę Lenkijos, Prancūzijos, Belgijos kariai⁹⁰.

Pirmieji karo belaisviai Šilutės apskrityje buvo lenkų kariai. Jie atvežti 1939 m. spalio mėnesį. 40 karo belaisvių atliko kelio Šilutė-Užlekniai-Urbiškiai tvarkymo ir tiesimo darbus. 1940 m. birželio mėnesį šiame kelio ruože dirbo 52 lenkų karo belaisviai. Jie buvo laikomi laikinuose barakuose Kalveliškių⁹¹ belaisvių stovykloje⁹².

1940 m. liepos mėnesį į Kalveliškius buvo atgabenti Belgų karo belaisviai, jie taip pat dirbo kelio tiesimo darbus Šilutės apskrityje, Pagrynių kaime. Išlikusiame 1940 m. liepos 6-23 d. laikotarpio algalapyje išvardinta 50 belgų karo belaisvių. Pastarieji galėjo pakeisti iki tol čia buvusius lenkų karo belaisvius, nes jie finansiniuose apskrities dokumentuose toliau nėra minimi⁹³. Belaisviai taip pat dirbo statybos ir remonto darbus Šilutės-Urbiškių, Verdainės-Pašyšių ir Meišlaukių vietovėse. Vėlesniais metais dalis belaisvių buvo išdalinti ūkininkams, pas kuriuos ir dirbo. Lenkijos istorikas Z. Lietz‘as rašo, kad Šilutės apskrityje įvairius darbus dirbo 450 belgų karo belaisvių⁹⁴.

Šilutėje taip pat buvo karo belaisvių iš Prancūzijos. Apie tai liudija žinutė vietiniame laikraštyje „Amtliches Nachrichtenblatt des Kreises Heydekrug“ (Šilokarčemos apskrities oficialiųjų žinių laikraštis). 1941 m. liepos 4 d. numeryje įdėtame skelbime buvo ieškoma žmonių, mokančių prancūzų kalbą⁹⁵. Šie žmonės turėjo padėti bendrauti su prancūzų ir belgų karo belaisviais.

Vokiečių okupacijos metais Lietuvoje veikė Pravieniškių (Kauno apskr.) ir Dimitravo (Kretingos apskr.) priverčiamųjų darbų stovyklos. 1942 m. gegužės 15 d. pradėjo veikti Pabradės (Švenčionių

⁹⁰ Vareikis V., Vitkus H. *1941-1944 m. Macikų nacistinės Vokietijos karo belaisvių, 1944-1948 m. Sovietų Sąjungos karo belaisvių ir 1946-1955 m. GULAG‘o lagerių istorinė pažyma*. Klaipėda, 2019. P. 1. Šilutės Hugo Šojaus muziejus.

⁹¹ Kalveliškiai - buvęs kaimas Šilutės rajono savivaldybėje, Šyšos pakrantėje, dabar Pagrynių gyvenvietės dalis.

⁹² Arbušauskaitė A., Bubnys A. „Nacistinės Vokietijos karo belaisvių stovyklos Šilutės apylinkėse 1939-1944 m“. *Macikų mirties namai. Antrojo pasaulinio karo belaisvių ir GULAG‘o lageriai 1939-1955 metais Šilutės apylinkėse*. Vilnius, 2015. P. 26-28.

⁹³ Ten pat. P. 30.

⁹⁴ Ten pat. P. 33.

⁹⁵ Ten pat. P. 35.

apskr.) priverčiamųjų darbų stovykla⁹⁶. Į jas dažniausiai buvo uždaromi administracine tvarka nubausti, t. y. darbo drausmę pažeidę arba nedirbantys civiliai asmenys. Reicho komisaro 1941 m. spalio 6 d. potvarkiu apygardų komisarams buvo suteikta teisė bausti darbo drausmę pažeidusius asmenis laisvės atėmimu 6 savaitėms arba pinigine bausme iki 1000 markių. Darbo ir socialinių reikalų generalinio tarėjo 1942 m. birželio 17 d. potvarkiu apskričių viršininkai už nusižengimus registracijos ir darbo prievolėms galėjo uždaryti asmenis į priverčiamųjų darbų stovyklą iki 3 mėnesių⁹⁷.

Dabartiniame Šilutės rajone taip pat veikė civilių gyventojų prievartinės darbo stovyklos. Pagal Leibo Koniuchovskio surinktus duomenis Šilutės darbo stovyklų kompleksą sudarė 6 stovyklos. Jos buvo įkurtos Piktaičių, Meišlaukių, Šilvių, Stubrių, Versmininkų kaimuose ir Šilutės mieste⁹⁸.

Be civilių gyventojų ir karo belaisvių į prievartinės darbo stovyklas buvo uždaromi ir žydai. Buvo atrenkami darbingo amžiaus vyrai ir jaunuoliai įvairiems darbams darbo stovyklose, nes, mobilizavus vyrus į karą, trūko darbininkų. 1941 m. birželio 28 d. apie 120 žydų paauglių ir vyrų iš Švėkšnos buvo išvežti į darbo stovyklas prie Šilutės⁹⁹.

Šilutėje žydai buvo paskirstyti sporto aikštyno, sodų, gatvių ir parkų valymo darbams. Kitose stovyklose žydai buvo verčiami dirbti statybvietėse, taip pat nusausinimo, kelių tiesimo, durpių ir griovių kasimo, gatvių grindimo darbus. Žiemą darbo stovyklų kaliniai žydai kasdavo sniegą nuo krašto kelių, Stoniškių geležinkelio stotytyje kraudavo krovinius¹⁰⁰.

Priverstinio darbo stovyklose ir kalėjimuose žydams maisto norma buvo perpus mažesnė negu kitiems kaliniams. Žydai dažnai net nebuvo laikomi kaliniais. Kalėjimai ir stovyklos jiems būdavo surinkimo vieta prieš išvedant sušaudyti¹⁰¹.

Nuo II Pasaulinio karo pradžios nacistinė Vokietija kūrė priverstinio darbo ir karo belaisvių stovyklas. Toks stovyklų tinkas buvo sukurtas ir dabartiniame Šilutės rajone. Nuo 1939 m. iki 1941 m. veikė 7 priverstinio darbo stovyklos. Juose dirbo lenkų, belgų, prancūzų karo belaisviai bei civiliai gyventojai.

⁹⁶ Bubnys A., *Vokiečių okupuota Lietuva (1941-1944)*. Vilnius, 1998. P. 281.

⁹⁷ Ten pat.

⁹⁸ Žąsytienė M., *Švėkšnos žydų bendruomenė XVII-XX a.* Klaipėda. 2018. P. 129.

⁹⁹ Ten pat. P. 128.

¹⁰⁰ Ten pat. P. 130.

¹⁰¹ Bubnys A., *Vokiečių okupuota Lietuva (1941-1944)*. Vilnius, 1998. P. 281.

2.2 Macikų karo belaisvių ir GULAG'o lageriai 1941-1955 m.

Macikuose įkurti karo belaisvių stovyklą pasirinkta neatsitiktinai. Ši gyvenvietė, kaip ir visas Klaipėdos kraštas, nuo 1422 m. priklausė Vokiečių ordinui, vėliau Prūsijos valstybei, 1871-1919 m. – Vokietijai. 1920-1923 m. kraštas laikinai buvo perduotas valdyti Prancūzijai, 1923-1939 m. – priklausė Lietuvai.

1540 m. mokesčių mokėtojų sąrašuose minimas vietinis gyventojas Matzas (Matthias) Kure. Manoma, kad nuo šio žmogaus pavardės kilo gyvenvietės pavadinimas. XVII a. įkurtas Macikų dvaras. XX a. pr. dvarui priklausė apie 400 ha. žemės¹⁰².

Po Klaipėdos krašto prijungimo prie Lietuvos 1924 m. Macikų dvarą išsinuomojo Lietuvos krašto apsaugos ministerija, o vėliau nupirko dalį dvaro pastatų ir teritorijos (apie 70 ha žemės), kuriose įrengė kareivines ir kitus reikalingus pastatus¹⁰³. Iki 1939 m. pradžios čia buvo apsistojusi Lietuvos kariuomenės septintojo žemaičių kunigaikščio Butegidžio pėstininkų pulko įgula¹⁰⁴.

1939 m. kovo 22 d. Hitleriui pareiškus ultimatumą Klaipėdos kraštas buvo perduotas Trečiajam reichui. Lietuvių karinis dalinys atsitraukė ir paliko gerai įrengtą kareivinių teritoriją.

2.2.1 Sovietinių karo belaisvių stovykla Macikuose 1941-1943 m.

Nežinoma, kokie buvo vokiečių valdžios planai su Macikuose palikta kareivinių teritorija iki karo su Lenkija pradžios – 1939 m. rugsėjo 1 d. Galima tik daryti prielaidą, kad jau tuomet buvo planuojama čia įrengti karo belaisvių lagerį. Buvusioje gerai apsaugotoje kareivinių teritorijoje stovėjo lagerio reikmėms pritaikyti pastatai, netoli buvo Šilutės geležinkelio stotis, pro Macikus buvo nutiesta siauruko linija, plentas¹⁰⁵.

Macikuose karo belaisvių stovykla pradėta statyti 1941 m. Pasak Dovydo Stučkaus, Armalėnų kaimo gyventojas, kurio namai buvo apie 200 metrų nuo Macikų lagerio ribos, lagerio statybomis iš pradžių užsiėmė laisvai samdomi darbininkai, vėliau karo belaisviai¹⁰⁶. Tai patvirtina Šilutės apskrityje gimusio ir Tilžėje gyvenusio mašinisto Makso Baumgardto pasakojimas. Jo teigimu, Tilžės statybinė

¹⁰² *Šilutės ir Pagėgių krašto dvarai*. Red. Demereckas K. Klaipėda. 2010. P. 21.

¹⁰³ *Macikų mirties namai. Antrojo pasaulinio karo belaisvių ir GULAG'o lageriai 1939-1955 metais Šilutės apylinkėse*. Ats. red. Jankauskienė E., Vilnius. 2015 m. P. 8.

¹⁰⁴ *Šilutės ir Pagėgių krašto dvarai*. Red. Demereckas K. Klaipėda. 2018. P. 22.

¹⁰⁵ Mėlynauskas S., *Macikai: sugrįžimas atminties takais*, Šilutė. 2014. P. 8.

¹⁰⁶ *1944 m. lapkričio 18 d. D. Stučkaus apklausos protokolas*. Šilutės Hugo Šojaus muziejus, F2-32/20.

Steino firma 1941 m. rugpjūčio 25 d. nusiuntė dirbti į Macikų karo belaisvių stovyklą nemažai savo darbininkų¹⁰⁷.

Vienas iš pirmųjų Macikų lagerio paminėjimų yra iš vokiečių saugumo policijos ir saugumo tarnybos (toliau - SD) vado 1941 m. liepos 17 d. įsakymo Nr. 8, 3 priedo, kuriame be kitų karo belaisvių stovyklų minima ir Macikuose įkurta karo belaisvių stovykla „Stammlager 331 (I C)“¹⁰⁸.

1941 m. Macikuose įkurta karo belaisvių stovykla dėl įvairių žinybinių, organizacinių pertvarkymų ir kitų priežasčių ne kartą keitė savo pavadinimą¹⁰⁹.

Kai kurių autorių teigimu, Macikų lageris iš pradžių vadinosi „Stalag 331“, o 1941 gruodžio 12 d. buvo pervadintas į „Stalag 1 C Heydekrug“. Kitais duomenimis, „Stalag 331“ buvo įsteigtas 1941 m. balandžio 9 d., pervadintas į „Stalag 1 C Heydekrug“ 1941 m. spalio 10 d.¹¹⁰

Duomenys apie karo belaisvių skaičių Macikų lageryje labai svyruoja. Pasak istorikų Vyganto Vareikio ir Hektoro Vitkaus, 1941 m. įkurta lagerio teritorija buvo 2,9 ha dydžio ir talpino apie 1 tūkst. žmonių¹¹¹. Kituose šaltiniuose nurodoma, kad pirmomis karo dienomis lageryje buvo uždaryta apie 300 belaisvių. Iki 1941 m. rugsėjo vidurio jų skaičius išaugo iki 700–800¹¹². Kitais duomenimis nurodoma, kad lageryje 1941 m. liepą kalėjo 2-3 tūkst., vėliau jų skaičius augo¹¹³.

Kalinimo sąlygos buvo diferencijuojamos pagal kalinių pilietybę. Žiauriausiai buvo elgiamasi su Sovietų Sąjungos kariais, nes jiems nebuvo taikomos 1929 m. Ženevos konvencijos dėl elgesio su karo belaisviais normos.

Apie elgesį su karo belaisviais galima sužinoti iš išlikusių KGB, NKVD apklausos protokolų. 1944 m. KGB Šilutės operatyvinės grupės viršininkas majoras Zujevas apklausė netoli lagerio gyvenusį Dovydą Stučkų¹¹⁴, o NKVD leitenantas Nikitinas apklausė Zigmantą Ščiutskį ir Emą Pietch¹¹⁵. Protokoluose nurodoma, kad stovyklos administracija ir prižiūrėtojai su SSRS belaisviais elgdavosi

¹⁰⁷ Arbušauskaitė A., Bubnys A. „Nacistinės Vokietijos karo belaisvių stovyklos Šilutės apylinkėse 1939-1944 m“. *Macikų mirties namai. Antrojo pasaulinio karo belaisvių ir GULAG'o lageriai 1939-1955 metais Šilutės apylinkėse*. Vilnius, 2015. P. 36.

¹⁰⁸ Ten pat.

¹⁰⁹ Mėlynauskas S., *Macikai: sugrįžimas atminties takais*. Šilutė, 2014. P. 5.

¹¹⁰ Arbušauskaitė A., Bubnys A. „Nacistinės Vokietijos karo belaisvių stovyklos Šilutės apylinkėse 1939-1944 m“. *Macikų mirties namai. Antrojo pasaulinio karo belaisvių ir GULAG'o lageriai 1939-1955 metais Šilutės apylinkėse*. Vilnius, 2015. P. 36.

¹¹¹ Vareikis V., Vitkus H. *1941-1944 m. Macikų nacistinės Vokietijos karo belaisvių, 1944-1948 m. Sovietų Sąjungos karo belaisvių ir 1946-1955 m. GULAG'o lagerių istorinė pažyma*. Klaipėda, 2019. P. 1. Šilutės Hugo Šojaus muziejus.

¹¹² Balsas D., Kraniauskas R., *Armalėnų II Pasaulinio karo belaisvių masinio laidojimo vieta*. Interaktyvus. [žiūrėta 2019 m. sausio 14 d.] <<http://www.atl.lt/2016/494-497.pdf>>.

¹¹³ Arbušauskaitė A., Bubnys A. „Nacistinės Vokietijos karo belaisvių stovyklos Šilutės apylinkėse 1939-1944 m“. *Macikų mirties namai. Antrojo pasaulinio karo belaisvių ir GULAG'o lageriai 1939-1955 metais Šilutės apylinkėse*. Vilnius, 2015. P. 37.

¹¹⁴ *1944 m. lapkričio 18 d. D. Stučkaus apklausos protokolas*. Šilutės Hugo Šojaus muziejus, F2-32/20.

¹¹⁵ *Pietch E. ir Ščiutskio Z. 1944 m. lapkričio 18 d. apklausos protokoliai*. Šilutės Hugo Šojaus muziejus, F2-32/21.

žiauriai. Juos mušdavo, marino badu, vertė dirbti sunkiausius darbus, už menkiausius prasižengimus buvo uždaromi į spygliuota viela apraizgytus narvus, kuriuose dažnai kankindamiesi mirdavo.

Šių parodymų laikyti visiškai patikimais negalima. Visų pirma nėra aišku, kodėl buvo pasirinkti būtent šie liudytojai. Nėra žinoma, ar jie parodymus atėjo duoti savo noru, taip pat nežinomas jų tolimesnis likimas. Kai kurie pateikti faktai leidžia abejoti pateikiamos informacijos tikrumu, pateikiamos nuogirdos apie kalinių skaičių. D. Stučkus užsimena apie belaisvių nuodijimą dujomis, tokios informacijos daugiau niekur neaptinkama. Tačiau negalima į juos neatsižvelgti. Apklausos protokoluose nurodomos masinės palaidojimo vietos ūkininko Koblenco žemėje, dabartiniame Armalėnų kaime. Atskleidžiama, kad dalis belaisvių mirė nuo šiltinės. Šiuos faktus patvirtina kiti liudytojai bei atlikti archeologiniai tyrimai.

Anot liudininko D. Stučkaus, 1942 m. lageryje buvo laikoma apie 7 tūkst. karo belaisvių. Šį skaičių jis sužinojo iš lagerį saugojusių karių. Sovietų karo belaisviai buvo laikomi ypatingai sunkiomis sąlygomis, jokios paramos jie negaudavo. Maitino neskustomis bulvėmis, burokais, duonos davė labai mažai. Nuo sunkaus darbo ir nežmoniškų gyvenimo sąlygų kasdien numirdavo iki 40 kareivių per dieną. Iš pradžių juos laidodavo vienoje duobėje šalia lagerio, už kelio, o vėliau veždavo į ūkininko Koblenco laukus¹¹⁶.

Plačiau apie palaidojimus ūkininko Koblenco žemėje papasakojo Laučiuose gyvenusi Hilda Petraitytė. Ji pasakojo, kad į iškastas duobes negyvų SSRS karių lavonus kraudavo dviem aukštais: „Į vieną duobę sudėdavo 10 žmonių po to pildavo chlorkalkių ir vėl kartodavo, nes daugelis mirė nuo dėmėtosios šiltinės“¹¹⁷. Palaidojimus matė pati, kai vykdavo į Šilutę. Duobes laidojimui kasdavo ir mirusiuosius neštuvais nešdavo patys rusų kariai. Jos teigimu, iš viso čia galėjo būti palaidota apie 2 tūkst. karių¹¹⁸.

Apie lageryje buvusią šiltinę duomenų suteikia ir vokiečių kariškis Adamas Falkowskis. Jis į Šilutę buvo atkeltas tarnauti 1941 m. rugsėjo mėnesio pradžioje. A. Falkowskis iš draugų sužinojęs, kad 1941-1942 m. žiemą belaisvių stovykloje kilo šiltinės epidemija ir dėl įšalusios žemės buvo labai sunku užkasti lavonus¹¹⁹.

¹¹⁶ 1944 m. lapkričio 18 d. D. Stučkaus apklausos protokolas. Šilutės Hugo Šojaus muziejus, F2-32/20.

¹¹⁷ *Hildos Petraitytės atsiminimai apie rusų belaisvių laidojimą Armalėnuose, ūkininko Koblenco dvaro žemėse*. Šilutės Hugo Šojaus muziejus, Pg 4337, fon-14.

¹¹⁸ Ten pat.

¹¹⁹ Arbušauskaitė A., Bubnys A. „Nacistinės Vokietijos karo belaisvių stovyklos Šilutės apylinkėse 1939-1944 m“. *Macikų mirties namai. Antrojo pasaulinio karo belaisvių ir GULAG'o lageriai 1939-1955 metais Šilutės apylinkėse*. Vilnius, 2015. P. 38-39.

D. Stučka taip pat pasakojo, kad ypač daug sovietų karo belaisvių Macikuose žuvo 1942-1943 m. žiemą. Iš lagerio juos išgabendavo rogėmis, suguldytus nuogus ir basus. Jų kūnai buvo juodi. Laidodavo du kartus per dieną, iki pietų ir po pietų po 20-25 žmones¹²⁰.

Kitas liudininkas Zigmantas Ščiutskas, dirbęs Verdainės malūne, nutolusiame 500 metrų nuo Macikų lagerio, teigė iš sargybinių girdėjęs, kad rusų belaisviai mirė iš bado ir nuo epidemijų. Jo teigimu lageryje kalėjo 7-8 tūkst. žmonių, iš jų rusų buvę 700-800 žmonių: „Vieniems išmirus, atveždavo naujų ir jų laukuose yra užkasta ne vienas tūkstantis“¹²¹. Tačiau šie skaičiai verčia abejoti pateikta informacija, nes tuo metu didžiąją dalį karo belaisvių sudarė SSRS kariai. Šį teiginį patvirtina kita NKVD apklausta liudytoja E. Pietch, kuri gyveno už 1 km nuo lagerio. Ji pasakojo, kad Macikų lageryje buvo apie 6-7 tūkst. karo belaisvių, didžiąją dalį sudarė SSRS kariai. Su jais buvo elgiamasi žiauriai, jie buvo mušami bei varomi į sunkiausius darbus¹²².

Pagal vokiečių saugumo policijos ir SD įsakymus ir instrukcijas, iš sovietinių karo belaisvių turėjo būti atrenkami priešiški elementai, paskui jie sunaikinami. Taip buvo daroma ir Macikų lageryje. Šiuo klausimu užsiėmė gestapo tarnautojas W. Schmidtas. Jis turėjo užduotį iš karo belaisvių atrinkti žydus ir „politrukus“¹²³. Jie buvo išvežami į greta Pagėgių esantį mišką ir ten sušaudomi. Vieta pasirinkta neatsitiktinai, nes ten veikė karo belaisvių stovyklą „Oflager 53“. Tokios belaisvių atrankos nuo 1942 m. sausio mėnesio buvo atliktos 3 ar 4 kartus. Šių akcijų metu galėjo būti išvežta sušaudyti mažiausiai 20-25 belaisviai¹²⁴.

Masiškai mirštančių sovietinių karo belaisvių vietoje buvo atvežama naujų belaisvių iš likviduotos Priekulės karo belaisvių stovyklos „Stalag 63“. 1942 m. liepos mėnesį į Macikų lagerį buvo atgabenta 1200 raudonosios armijos karo belaisvių. Nėra žinomas net apytikris Macikų lageryje žuvusių sovietinių karo belaisvių skaičius. Vokiečių istorikas Christoph‘as Dieckmann‘as teigė, kad Macikų lageryje galėjo žūti mažiausiai apie 3-5 tūkst. sovietinių karo belaisvių¹²⁵.

Sovietinių belaisvių kalinimo sąlygos kiek pagerėjo 1943 m. pabaigoje. Jiems pradėta mokėti už darbą, už kuponus belaisviai galėjo įsigyti tabako arba sintetinių riebalų. Gaudavo paskaityti laikraštį rusų kalba „Zaria“. Kas turėjo giminaičių, okupuotoje teritorijoje galėjo parašyti atvirutę į namus¹²⁶. Visa

¹²⁰ 1944 m. lapkričio 18 d. D. Stučkaus apklausos protokolas. Šilutės Hugo Šojaus muziejus, F2-32/20.

¹²¹ Pietch E. ir Ščiutskio Z. 1944 m. lapkričio 18 d. apklausos protokoliai. Šilutės Hugo Šojaus muziejus, F2-32/21.

¹²² Ten pat.

¹²³ Arbušauskaitė A., Bubnys A. „Nacistinės Vokietijos karo belaisvių stovyklos Šilutės apylinkėse 1939-1944 m“. *Macikų mirties namai. Antrojo pasaulinio karo belaisvių ir GULAG'o lageriai 1939-1955 metais Šilutės apylinkėse*. Vilnius, 2015 m. P. 40.

¹²⁴ Ten pat. P. 41.

¹²⁵ Dieckmann C., Toleikis V., Zizas R., *Karo belaisvių ir civilių gyventojų žudymas Lietuvoje*. Vilnius, 2005. P. 42.

¹²⁶ Mėlinauskas S., *Macikai: Sugrįžimas atminties takais*, Šilutė, 2014. P. 15, 16.

tai buvo susiję su belaisvių verbavimu į gen. A. Vlasovo vadovaujamą Rusijos išsivadavimo armiją (ROA), kuri turėjo kartu su vokiečiais kovoti prieš Raudonąją armiją.

1941 m. įkurta karo belaisvių stovykla veikė iki 1943 m. Šiuo laikotarpiu tikslus karo belaisvių ir mirusiųjų skaičius nėra žinomas. Vokiečių istoriko C. Diechmann manymu, žuvusiųjų skaičius siekia apie 3-5 tūkst.

2.2.2 Karo belaisvių stovykla „Stalag Luft VI Heydekrug“

1943 m. Macikuose veikusi karo belaisvių stovykla „Stalag 1C Heydekrug“ buvo reorganizuota ir pervadinta į „Stalag Luft VI Heydekrug“. Ši karo belaisvių stovykla tapo specializuota. Ji buvo skirta tik oro pajėgų karo belaisviams. Stovykla tapo pavaldi Vokietijos Vyriausiajai karinių oro pajėgų (Oberkommando der Luftwaffe, OKL) vadovybei¹²⁷. Joje buvo kalinami JAV, Jungtinės karalystės, Kanados, Australijos, Naujosios Zelandijos karo lakūnai.

Po reorganizacijos 1943 m. prasidėjo naujų barakų statyba. Statybai reikalingos medžiagos buvo gabenamos iš Šilutės geležinkelio stoties, kurioje nuolat stovėjo vagonų eilės. Juose buvo sukrauta statybinė medžiaga ir spygliuotos vielos ritiniai¹²⁸. Prie kelio, sukančio į Macikų dvarą stovėjo stulpas su baltoje lentelėje juodomis raidėmis parašyta iškaba „Kriegsgefangenenlager Nr. 6 der Luftwaffe“ – ginkluotojų oro pajėgų karo belaisvių stovykla Nr. 6. Keliaujant keliu tolyn į Macikų kaimą už maždaug pusės kilometro buvo užkarda, už kurios prasidėjo karo belaisvių stovyklos teritorija¹²⁹.

Buvęs šio lagerio kalinys, sunkiojo amerikiečių bombonešio B-52, vadinamo „skraidančiąja tvirtove“, įgulos narys Claude'as Watkins'as pasakojo: „Lageris buvo aptvertas dviem eilėmis spygliuota tvora su šviestuvais maždaug kas 35 metrai ir sargybos bokšteliais viso lagerio bei atskirų jo blokų kampuose. Bokšteliuose sargybiniai buvo ginkluoti kulkosvaidžiais, turėjo prožektorius“¹³⁰. Barakai buvo statomi dviem eilėmis, o tarp jų – dviguba su gana nemažu tarpu spygliuotos vielos tvora¹³¹.

¹²⁷ Ten pat. P. 16.

¹²⁸ Margis A., „Hitlerininkų piktadarystės mūsų rajone. Pėdsakai neišblėso“. *Komunistinis darbas*. Nr. 137(241), 1963-11-21.

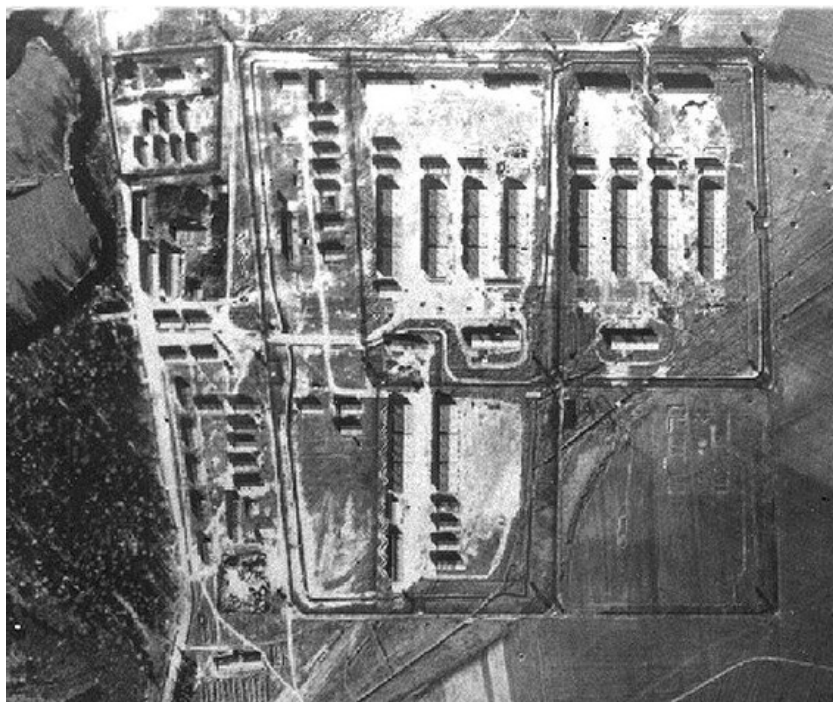
¹²⁹ Margis A., „Hitlerininkų piktadarystės mūsų rajone. Pėdsakai neišblėso“. *Komunistinis darbas*. Nr. 136(240), 1963-11-19.

¹³⁰ Macikų lagerio karcerio – muziejaus audiogido ekskursijos tekstas. Šilutės Hugo Šojaus muziejus. F2-32/30

¹³¹ Arbušauskaitė A., Bubnys A. „Nacistinės Vokietijos karo belaisvių stovyklos Šilutės apylinkėse 1939-1944 m“. *Macikų mirties namai. Antrojo pasaulinio karo belaisvių ir GULAG'o lageriai 1939-1955 metais Šilutės apylinkėse*. Vilnius, 2015. P. 44.

JAV karinės žvalgybos departamento duomenimis, Macikų lageryje buvo 12 medinių ir 10 mūrinių barakų, galėjusių talpinti ne mažiau 10 tūkst. žmonių¹³². Kitais duomenimis, lageryje galėjo tilpti tik 6168 žmonės. Taip pat nurodoma, kad kiekviename iš 10 mūrinių barakų tilpo po 552 belaisvius, o kiekviename iš 12 medinių po 54 belaisvius¹³³.

Iš lagerio topografinės nuotraukos (1 pav.), kuri buvo daryta JAV žvalgybos 1944 m., galime pastebėti, kad visa teritorija buvo suskirstyta į keturias dalis. Trijuose sektoriuose „A“, „K“, „E“ buvo laikomi karo belaisviai: viename buvo JAV karo belaisviai, kitame – britai, trečiasis buvo jungtinis - jame buvo kalinami amerikiečiai ir britai. Visi britų belaisviai buvo karo lakūnai¹³⁴. Griežtai atskiroje teritorijoje nuo kitų belaisvių buvo kalinami rytų šalių karo belaisviai. Atskirą bloką lagerio teritorijoje turėjo ir vokiečių prižiūrėtojai, ten buvo įrengta jų gyvenvietė.

1 pav. 1944 m. JAV žvalgybos padaryta Macikų karo belaisvių stovyklos „Stalag Luft VI Heydekrug“ topografinė nuotrauka¹³⁵

¹³² Vareikis V., Vitkus H. *1941-1944 m. Macikų nacistinės Vokietijos karo belaisvių, 1944-1948 m. Sovietų Sąjungos karo belaisvių ir 1946-1955 m. GULAG'o lagerių istorinė pažyma*. Klaipėda, 2019. P. 1. Šilutės Hugo Šojaus muziejus.

¹³³ *STALAG LUFT 6 at Heydekrug*. Interaktyvus. [žiūrėta 2019 m. sausio 12 d.] <<https://www.b24.net/powStalag6.htm>>.

¹³⁴ Ten pat.

¹³⁵ *Macikų karo belaisvių stovyklos „Stalag Luft VI“ topografinė nuotrauka*. Interaktyvus. [žiūrėta 2019 m. sausio 12 d.] <<http://www.stalagluft4.org/images/luft%206%20mid%201944.jpg>>.

Kaip jau minėta anksčiau, kalinimo sąlygos buvo diferencijuotos ir priklausė nuo kalinių pilietybės. Ženevos konvencijos reikalavimai buvo taikomi vakarų valstybių belaisviams, todėl kalinimo sąlygos buvo visiškai kitokios negu SSRS karių.

Vakarų valstybių karo belaisvių barakuose buvo įrengti trijų aukštų lentiniai gultai, stovėjo stalai, spintelės ir kėdės (1 priedas, 1 pav.). Barakų šildymas buvo patenkinamas, tačiau ventiliacija prasta. Lageryje buvo įrengta didelė prausykla-skalbykla, barake buvo įrengta koplyčia, kurioje pamaldas laikydavo 3 britų kunigai, taip pat buvo įrengtos teatro patalpos, kuriose vaidindavo saviveiklininkai¹³⁶. Yra žinoma, kad 1944 m. birželio 13 d. ryte teatro pastatas užsidegė. Kaliniai stengėsi pastatą užgesinti, tačiau jų pastangos nuėjo veltui, ir medinis barakas sudegė¹³⁷.

Iš stovyklos „Stalag Luft VI“ plano (1 priedas, 2 pav.), nubraižyto čia kalėjusio amerikiečių karininko, žinome, kad karo belaisvių stovykloje Jungtinių Amerikos Valstijų šalies belaisviai turėjo galimybę užsiimti įvairiais žaidimais, nes lageryje buvo softbolo ir futbolo aikštė, stadionas bei bokso ringas (2 priedas, 3 pav.)¹³⁸. Vakarų valstybių karo belaisviai nebuvo prievarta varomi į darbus. Stovykloje taip pat vyko mokymai. Buvo galima rinktis nuo bankininkystės kursų iki užsienio kalbų mokymosi. Įkurtoje bibliotekoje buvo apie 6 tūkst. knygų¹³⁹.

Lageryje būdavo ir pramogų. Buvęs kalinys Claude'as Watkins'as pasakojo, kad teatre vaidindavo saviveiklos mėgėjai. Belaisviai turėjo muzikos instrumentų, todėl buvo suburta muzikinė grupė ir choras¹⁴⁰.

Karo belaisviai turėjo teisę susirašinėti su šeimos nariais ir giminaičiais. Per mėnesį galėdavo parašyti vieną laišką ir du atvirukus. Vidutiniškai oro paštu laiškas nukeliaudavo per 1 mėnesį, o sausumos paštu per 9 savaites¹⁴¹. Maitinimas buvo prastas, tačiau vakariečiai gaudavo maisto ir darbužių iš Tarptautinio Raudonojo kryžiaus organizacijos. Jie siuntė drabužių, konservuotos mėsos, pieno miltelių, sviesto, margarino, sriubos (skardinėse), kavos, šokolado, cigarečių ir kt.¹⁴² Šitos privilegijos nebuvo suteiktos rytų valstybių karo belaisviams.

Pirmieji atkelti į karo belaisvių stovyklą 1943 m. gegužės mėnesį buvo Didžiosios Britanijos Karališkųjų oro pajėgų (RAF) kariai. Jie buvo talpinami „A“ sektoriuje. Iki rugsėjo mėnesio šis sektorius

¹³⁶ Ten pat.

¹³⁷ Ken Fenton 's war. Interaktyvus. [žiūrėta 2019 m. kovo 21 d.] <<https://kenfentonswar.com/stalag-luft-vi/>>.

¹³⁸ Stalag Luft 6. Interaktyvus. [žiūrėta 2019 m. sausio 12] <<http://www.thecaseys.karoo.net/Heydekrug.html>>.

¹³⁹ STALAG LUFT 6 at Heydekrug. Interaktyvus. [žiūrėta 2019 m. sausio 12 d.] <<https://www.b24.net/powStalag6.htm>>.

¹⁴⁰ Ten pat.

¹⁴¹ Ten pat.

¹⁴² Raudonojo kryžiaus siunta. Interaktyvus. [žiūrėta 2019 m. sausio 12 d.] <<http://www.stalagluft4.org/pages/red%20cross%20parcel.htm>>.

buvo užpildytas. Visi atvežtieji belaisviai būdavo nuodugniai iškratyti, nufotografuoti, paimti pirštų antspaudai, patikrinti, ar neturi utelių, bei visiems buvo išduodami metaliniai identifikaciniai ženklai „dog tag“, kuriuose buvo įrašyti kalinių numeriai (2 priedas, 4 pav.)¹⁴³.

Naujai atvežti britų belaisviai buvo apgyvendinti „K“ sektoriuje: čia buvo kalinami anglai, kanadiečiai, australai, Naujosios Zelandijos ir kitų buvusių Didžiosios Britanijos kolonijų kariai¹⁴⁴.

Pirmieji amerikiečių kariai buvo atvežti 1944 m. vasario mėnesį ir apgyvendinti kartu su britų kariais. Tų pačių metų pavasarį amerikiečių kariai buvo atskirti nuo britų ir perkelti į „E“ sektorių¹⁴⁵.

Karo belaisvių apsauga lageryje buvo gana stipri. Be įprastinių sargybinių lageryje tarnavo karinės žvalgybos ir kontržvalgybos (toliau - abvero) ir gestapo pareigūnai. Jų pareiga buvo sekti karo belaisvius vengiant pabėgimų ir kitokios draudžiamos veiklos. Vyresniuoju abvero karininku Macikų lageryje 1944 m. buvo majoras Gruberis¹⁴⁶.

Šiuo laikotarpiu (1943-1944 m.) karo belaisvių „Stalag Luft VI“ stovyklos konkretus žuvusių skaičius nežinomas. Yra žinoma, kad čia žuvo 3 JAV lakūnai: seržantai George'as B. Walker'is, Walter'is Nies'as, Williamas F. Teaff'as ir 1 Kanados belaisvis Keith'as Oliver'is Perry'is. Jie čia kalėjo nuo 1943 m. rugsėjo iki 1944 m. birželio¹⁴⁷. 1944 m. balandžio 29 dieną mėginant pabėgti buvo nušautas lakūnas G. Walker'is. Gegužės 28 d. nuo sargybinio paleistos kulkos žuvo W. Nies'as. Seržanto Linden Voight'o prisiminimuose apie šį įvykį rašoma: įprasta barakus užrakinti 10 val. vakare ir atrakinti 6 val. ryte. Tamsiuoju paros metu į lauką išeiti buvo griežtai draudžiama. 1944 m. gegužės 27 dienos vakare vokiečiai pamiršo užrakinti barako duris, kitą rytą pabudęs seržantas W. Nies'as pamanė, kad jau yra po 6 val. ryto, nes lauke buvo šviesu, o durys neužrakintos, ir išėjo į lauko prausyklą-tualetą. Jis nuejo pusę atstumo iki jos, kol buvo pastebėtas vieno iš sargybinių ir be išpėjimo pašautas. Jam buvo bandyta suteikti medicininę pagalbą. Jį apžiūrėjo Britų armijos daktaras Paddy Pollack'as, tačiau lageryje nebuvo reikalingos įrangos tad W. Nies'as buvo nugabentas į Heydekrug (Šilutės) ligoninę, kurioje kraujo

¹⁴³ Mėlinauskas S., *Macikai: Sugrįžimas atminties takais*. Šilutė, 2014. P. 26.

¹⁴⁴ Arbušauskaitė A., Bubnys A. „Nacistinės Vokietijos karo belaisvių stovyklos Šilutės apylinkėse 1939-1944 m“. *Macikų mirties namai. Antrojo pasaulinio karo belaisvių ir GULAG'o lageriai 1939-1955 metais Šilutės apylinkėse*. Vilnius, 2015 m. P. 45.

¹⁴⁵ *STALAG LUFT 6 at Heydekrug*. Interaktyvus. [žiūrėta 2019 m. sausio 12 d.] <<https://www.b24.net/powStalag6.htm>>.

¹⁴⁶ Arbušauskaitė A., Bubnys A. „Nacistinės Vokietijos karo belaisvių stovyklos Šilutės apylinkėse 1939-1944 m“. *Macikų mirties namai. Antrojo pasaulinio karo belaisvių ir GULAG'o lageriai 1939-1955 metais Šilutės apylinkėse*. Vilnius, 2015 m. P. 47.

¹⁴⁷ Kyler J. R. *Stalag luft 6-4*. Šilutės Hugo Šojaus muziejus, F2-32/2.

perpylimo metu mirė. Vokiečių karys, kuris peršovė W. Nies'ą, iš karto buvo išsiųstas iš karo belaisvių stovyklos¹⁴⁸. 1944 m. birželio mėnesį nuo difterijos mirė seržantas W. F. Teaffas.

Iš Macikų karo belaisvių stovyklos, kaip ir iš kitų stovyklų, buvo bandymų pabėgti. Visus pabėgimus planavo ir rengė lagerio „A“ sektoriuje veikęs pabėgimo komitetas. Tunelių kasimas buvo labiausiai paplitęs pabėgimo būdas. Vienas iš didesnių pabėgimų prasidėjo 1943 m. liepos mėnesio pradžioje. Vakarų pusėje buvusioje skalbykloje prasidėjo tunelio kasimo darbai. Nedidelėje skalbyklos patalpoje ant ugniakurų stovėjo trys skalbimo katilai. Belaisviai vieną iš trijų skalbimo katilų nukėlė, po ugniakuru iškirto grindis ir padarė landą. Ją uždengdavo betono plokšte, o dangtį užmaskuodavo pelenais ir vėl uždėdavo katilą. Po grindimis iš viso iškasė apie 2,44 m. gylio šachtą, ją iš visų šonų sutvirtino gultų lentomis. Iškastą smėlį išbarstydavo įvairiuose vietose, po gyvenamųjų barakų grindimis, lauko tualetuose. Tai buvo svarbu, nes vadinamieji „šeškai“ (neginkluoti vokiečių kariai), visuomet žiūrėdavo ar nėra šviežio smėlio pėdsakų. Tunelį iškasė per 6 savaites. Jo ilgis siekė apie 44 metrus¹⁴⁹.

1943 m. rugpjūčio 29 d. apie 7 val. vakaro iš karo belaisvių stovyklos tuneliu pabėgti bandė 50 karo belaisvių. Likę belaisviai ant tunelio angos po ugniakuru uždėjo dangtį ir paslėpė iškasto tunelio buvimo vietą. Apie 10 val., kai jau buvo tamsu, pirmasis bėglys išlindo į paviršių. Palaukęs, kol patruliuojantys sargybiniai nueis, pasiekė miško pakraštį. Tokiu būdu miško pakraštį pasiekė 8 bėgliai, tačiau devintą, kuris buvo mažiau atsargus, pastebėjo sargybinis¹⁵⁰. Visi tunelyje likę belaisviai buvo sulaikyti, o 8 bėgliai buvo sugauti per 14 dienų¹⁵¹.

Pabėgimų lageryje buvo ir daugiau. Paskutinį kartą mėginta pabėgti 1944 m. vasarą artėjant frontui, kai vyko pasiruošimas evakuoti lagerį. 3 belaisviai apsirūpinę maistu ir vandeniu pasislėpė po vienos iš skalbyklų grindimis ir laukė, kol lageris ištuštės. Tada jie išlindo ir patraukė į Lietuvą, tačiau po 5 d. buvo pagauti ir nuvežti į evakuojamų belaisvių būrį¹⁵².

Bėgti iš lagerio bandė ir rusų karo belaisviai. 1943 m. rugpjūčio 22 d. iš karo belaisvių stovyklos „Stalag luft VI“ pabėgti bandė keturi rusų karo belaisviai. Tačiau pabėgimas buvo tik iš dalies sėkmingas, nes pabėgti pavyko tik trims iš keturių kalinių¹⁵³.

¹⁴⁸ Voight L., *The history of Stalag Luft 6*. Interaktyvus. [žiūrėta 2019 m. sausio 12 d.] <<https://www.b24.net/powStalag6.htm>>.

¹⁴⁹ Mėlinauskas S., *Nežinomi Macikų lagerio istorijos puslapiai*. Pamarys, Nr. 43, 1994-06-01.

¹⁵⁰ Mėlinauskas S., *Nežinomi Macikų lagerio istorijos puslapiai*. Pamarys, Nr. 44, 1994-06-08.

¹⁵¹ Mėlinauskas S., *Nežinomi Macikų lagerio istorijos puslapiai*. Pamarys, Nr. 45, 1994-06-15.

¹⁵² Ten pat.

¹⁵³ Maslauskas R., *Kompleksinės paieškos duomenys apie Macikų lagerį ir kapinaites*. Ataskaita. Vilnius-Šilutė, 1999. Šilutės Hugo Šojaus muziejus. F2-32/11.

Pasekmės po nepavykusių pabėgimų vakarų ir rytų valstybių piliečiams skyrėsi. Vakarų valstybių karius buvo bandoma sugauti gyvus, ir jie dažniausiai būdavo gražinami į karo belaisvių stovyklą. Kitokia padėtis buvo su mėginančiais bėgti rytų valstybių kariais - jie būdavo šaudomi vietoje.

1944 m. vasarą hitlerininkai fronte pradėjo trauktis. Z. Lietz'o pateiktais duomenimis, iki evakuacijos pradžios Macikų lageryje kalėjo 3623 belaisviai, tarp jų 2063 amerikiečiai¹⁵⁴. Kitais duomenimis 1944 m. liepos 1 d. lageryje buvo 4051 belaisvis, tarp jų 2403 amerikiečių lakūnai.¹⁵⁵

Įsakymas pasiruošti karo belaisvių stovyklos evakuacijai buvo gautas 1944 m. liepos 12 d. Besiruošdami evakuacijai britų belaisviai slėpė skardines su maistu savo drabužiuose ir kuprinėse¹⁵⁶.

Evakuacija prasidėjo 1944 m. liepos 14 d. Pirmuosius iš Macikų išgabeno amerikiečius ir britus. Už lagerio vartų buvo sudarytos grupės po 200-300 žmonių ir jiems buvo priskirti sargybiniai. Surakinti grandinėmis kariai žygiavo į Šilutės traukinių stotį¹⁵⁷. Iš viso 1100 amerikiečių ir 900 britų karių traukiniu buvo nugabenti į Klaipėdos uostą, suvaryti į du laivus „Masuren“ ir „Insterberg“ ir išplukdyti į Svinoušče (vok. Svinemiundė, dabar Lenkija). Iš ten nugabenti į „Stalag IV“ lagerį Lenkijoje¹⁵⁸.

Antroji belaisvių banga (apie 3000 britų) buvo išgabenta geležinkeliu į karo belaisvių lagerį „Stalag 375“, kitomis žiniomis, kaip ir pirmosios grupės kariai, nugabenti į „Stalag IV“¹⁵⁹.

Ir tik visiškai artėjant frontui, likus 5-6 dienoms iš Macikų nežinoma kryptimi buvo išvaryti likę gyvi paskutiniai rusų belaisviai¹⁶⁰.

Nors specializuota karo lakūnų belaisvių stovykla gyvavo sąlyginai trumpą laikotarpį – nuo 1943 m. vidurio iki 1944 m. rudens, tačiau stovyklos infrastruktūra buvo išlėsta. JAV žvalgybos duomenimis, stovykla talpino ne mažiau 10 tūkst. belaisvių, tačiau istorikas Z. Lietz'as nurodo, kad 1944 m. liepos 1 d. duomenimis lageryje buvo 4051 belaisvis. Joje buvo kalinami JAV, Jungtinės karalystės, Kanados, Australijos, Naujosios Zelandijos karo lakūnai. Stovykloje buvo laikomasi Ženevos konvencijos reikalavimų, todėl kalinimo sąlygos buvo žymiai geresnės nei Rytų valstybių kariams. Buvo gaunamos Raudonojo kryžiaus siuntos su maisto daaviniais, buvo galima parašyti 1 laišką per mėnesį namiškiams,

¹⁵⁴ Arbušauskaitė A., Bubnys A. „Nacistinės Vokietijos karo belaisvių stovyklos Šilutės apylinkėse 1939-1944 m“. *Macikų mirties namai. Antrojo pasaulinio karo belaisvių ir GULAG'o lageriai 1939-1955 metais Šilutės apylinkėse*. Vilnius, 2015. P. 57.

¹⁵⁵ Ten pat. P. 58.

¹⁵⁶ Bunyak D. T., *Our Last Mission – A World War II Prisoner in Germany*. Oklahoma, 2003. P. 121

¹⁵⁷ Ten pat. P. 122.

¹⁵⁸ Arbušauskaitė A., Bubnys A. „Nacistinės Vokietijos karo belaisvių stovyklos Šilutės apylinkėse 1939-1944 m“. *Macikų mirties namai. Antrojo pasaulinio karo belaisvių ir GULAG'o lageriai 1939-1955 metais Šilutės apylinkėse*. Vilnius, 2015. P. 58.

¹⁵⁹ Ten pat

¹⁶⁰ *Pietch E. ir Ščiutskio Z. 1944 m. lapkričio 18 d. apklausos protokolai*. Šilutės Hugo Šojaus muziejus, F2-32/21.

belaisviai nebuvo prievarta nevaromi į darbus. Stovykloje buvo sporto aikštės su įvairiais žaidimais ir inventoriūmų, veikė biblioteka, teatras. Yra žinoma, kad šiuo laikotarpiu žuvo tik 4 karo lakūnai.

2.2.3 Sovietų Sąjungos karo belaisvių stovykla Nr. 184

1944 m. pabaigoje, sovietams antrą kartą okupavus Lietuvą ir Klaipėdos krašte peržengus Vokietijos sieną, Macikuose, buvusioje karo belaisvių stovyklos „Stalag Luft VI Heydekrug“ teritorijoje buvo įkurti trys savarankiški, bet dviem skirtingoms SSRS NKVD žinyboms priklausę lageriai: 1. LSSR NKVD Pataisos darbų kolonijų skyriaus 3-ioji pataisos darbų kolonija, priklaususi SSRS NKVD GULAG'o sistemai; 2. LSSR NKVD 184 karo belaisvių lageris, priklausęs SSRS NKVD karo belaisvių ir internuotųjų reikalų vyriausiajai valdybai (toliau – GUPVI); 3. LSSR NKVD 2652 specialioji karo belaisvių ligoninė, priklaususi SSRS NKVD GUPVI¹⁶¹.

Oficialiai „lageris Nr. 184“ įsteigtas 1945 m. gegužės 1 d., kitais duomenimis - balandžio 1 d. lageris talpino apie 3000 karių. Jame pradėti kalinti vokiečiai ir jų sąjungininkai. Didžiąją dalį belaisvių sudarė Kuršo katilė į nelaisvę paimti vokiečių kariai, taip pat buvo rumunų, vengrų, austrų, čekų, lietuvių ir kitų tautybių karių.

Nustatyti tikslų Macikų karo belaisvių skaičių 1945–1948 m. yra sudėtinga. Lageryje vyko nuolatinis belaisvių judėjimas bei perdislokavimas į kitus lagerius. Archyvuose dokumentuose dažnai būdavo sumaišomi Macikų gydomojo lagerio Nr. 184 ir greta veikusios 2652 specialiosios ligoninės belaisvių skaičiai. 1945 m. vasarą lageryje buvo 5059 belaisviai. 1946 m. liepos 1 d. kalinių skaičius sumažėjo iki 3436, o 1947 m. sausio 21 d. liko tik 1495 belaisviai¹⁶².

Lagerio teritorija buvo saugoma nepakankamai. 1946 m. gegužės 20 d. lagerio viršininkas gvardijos jaunesnysis seržantas Smirnovas savo vadovybei - SSSR Vidaus reikalų ministerijos Karo belaisvių ir internuotųjų asmenų skyriaus viršininkui pulkininkui Trošinui rašė, kad lageryje stovi 7 sargybos bokštai, kad nėra signalizacijos, nes neturi elektros, neužtenka telefonų ir personalo. Lagerio perimetrą saugo tik 29 sargybiniai, nors pagal planą jų turėtų būti 52¹⁶³.

Per 1946 m. pirmąjį ketvirtį užfiksuoti 26 pabėgimai: 7 dėl budinčių karininkų, 12 - dėl karinio dalinio kaltės. Iš 26 bėglių 7 buvo sulaikyti, o vienas bėgant sužeistas ir paguldytas į ligoninę¹⁶⁴.

¹⁶¹ Tininis V., „Sovietų Sąjungos karo belaisvių lageris Macikuose 1945-1948 m.“. *Macikų mirties namai. Antrojo pasaulinio karo belaisvių ir GULAG'o lageriai 1939-1955 metais Šilutės apylinkėse*. Vilnius, 2015. P. 62.

¹⁶² Bubnys A., *Karo belaisvių stovyklos Macikuose 1941-1948 m.* Interaktyvus. [žiūrėta 2019 m. vasario 12 d.] <http://rememor.eu/wp-content/uploads/2015/06/p12_arunas_bubnys_LT.pdf>.

¹⁶³ Mėlinauskas S., *Macikai: Sugrįžimas atminties takais*. Šilutė, 2014. P. 90.

¹⁶⁴ Ten pat.

Belaisviai dirbo atstatant karo metu apgriautus Šilutės ir Įsruties (vok. Insterburg, nuo 1946 m. Černiachovskas) miestus, dirbo žemės ūkio darbus, aprūpindami lagerio ir specialiosios ligoninės belaisvius savu maistu. Lagerio gamybinėse patalpose jie gamino plataus vartojimo prekes ir įvairiausių kitus gaminius¹⁶⁵.

1947 m. VRM rašte apie Macikų karo belaisvių stovyklą pažymima, kad 1946-1947 m. kaliniai prisidėjo prie Klaipėdos miesto atstatymo darbų. Klaipėdos uoste dirbo 1000 karo belaisvių, popieriaus kombinato statyboje 400, mėsos kombinate 80, žuvies treste 100, laivų statykloje dirbančių belaisvių skaičius nenurodomas¹⁶⁶.

1946 m. vasario mėnesį lageris buvo reorganizuotas ir pervadintas gydomuoju, čia buvo vežami sergantys belaisviai iš visų Lietuvoje esančių karo belaisvių lagerių, o sunkiausios būklės ligoniai guldomi į specialiąją ligoninę¹⁶⁷.

Iki 1946 m. gruodžio mėnesio buvo sutvarkytos lagerio apsaugos zonos. Pagal visą perimetrą pastatytos dvigubos spygliuotos vielos tvoros, įrengti 7 sargybos bokšteliai, signalizacija (garsinė, šviesos ir telefoninė)¹⁶⁸.

Buvęs lagerio kalinys dr. Arno Schulze'as savo prisiminimuose apie lagerį rašė: „Lagerio teritorija buvo aptverta kelių metrų aukščio spygliuotos vielos tvora. Už jos buvo metro pločio „mirties juosta“, kurioje laisvai lakstė šunys, už šios juostos buvo antra tvora. Nuo sargybos bokštelių sargybiniai laisvai galėjo apžvelgti visą teritoriją. Naktį taip vadinamoji „mirties juosta“ būdavo apšviečiama prožektoriais“.¹⁶⁹

Belaisviai gyveno dideliuose mūriniuose pusės mūro plytos storio sienomis barakuose be lubų ir nešildomais stogais. Kiekviename kambaryje buvo vidutiniškai po 50-60 žmonių. Belaisvių uniformos nušiuosios. Žiemą drabužių apskritai nebuvo, išskyrus darbams skirtas šimtasiūles ir žieminės kepurės, nebuvo šiltų kelnų ir žieminių batų¹⁷⁰.

¹⁶⁵ Bubnys A., *Karo belaisvių stovyklos Macikuose 1941-1948 m.* Interaktyvus. [žiūrėta 2019 m. vasario 12 d.] <http://rememor.eu/wp-content/uploads/2015/06/p12_arunas_bubnys_LT.pdf>.

¹⁶⁶ Maslauskas R., *Kompleksinės paieškos duomenys apie Macikų lagerį ir kapinaites*. Ataskaita. Vilnius-Šilutė, 1999 m., Šilutės Hugo Šojaus muziejus, F2-32/11. P. 20.

¹⁶⁷ *Macikų mirties namai. Antrojo pasaulinio karo belaisvių ir GULAG'o lageriai 1939-1955 metais Šilutės apylinkėse.* Ats. Red. Jankauskienė E. Vilnius, 2015 m. P. 11.

¹⁶⁸ Tininis V., „Sovietų Sąjungos karo belaisvių lageris Macikuose 1945-1948 m.“. *Macikų mirties namai. Antrojo pasaulinio karo belaisvių ir GULAG'o lageriai 1939-1955 metais Šilutės apylinkėse.* Vilnius, 2015. P. 69.

¹⁶⁹ Schulze A., *Führung und Bewahrung.* Vokiečio, karo belaisvio įspūdžiai iš Macikų lagerio. Rankraštis. 2009. Šilutės Hugo Šojaus muziejus, Inv. Nr. 6720. P. 24.

¹⁷⁰ Tininis V., „Sovietų Sąjungos karo belaisvių lageris Macikuose 1945-1948 m.“. *Macikų mirties namai. Antrojo pasaulinio karo belaisvių ir GULAG'o lageriai 1939-1955 metais Šilutės apylinkėse.* Vilnius, 2015. P. 72-73.

Pagal fizinį pajėgumą Macikų belaisviai atlikdavo smulkius amatininkų darbus: gamino spynas, seifus, peilius, elektrines virykles, baldus ir kt., dirbo pagalbiniame ūkyje, žvejojo ir pan. Šiam lageriui buvo skirta 679 ha dirbamos žemės, 543 ha ganyklų, be to, ūkyje buvo 76 arkliai, 109 raguočiai, buvo penimos 25 kiaulės ir laikoma 71 višta¹⁷¹.

Kalinimo sąlygos pagerėjo 1947-1948 m. Belaisviai pradėjo gauti kokybiškesnio maisto, o už uždirbtus pinigus maisto produktų galėjo įsigyti lagerio krautuvėlėje bei nelegaliai iš vietos gyventojų¹⁷².

Mirtingumas lageryje buvo nedidelis. 1945-1946 m. mirė 29 žmonės. Buvo vedamas mirusiųjų registracijos žurnalas. Kapinėms buvo skirtas sklypas šalia Šyšos upės, už 250 m. nuo lagerio zonos ribų į Šiaurės vakarų pusę. 1946 m. kapinės padalintos į 3 kvadratus po 25 kapus¹⁷³. Ant kiekvieno kapo buvo įkalamas kuolas su lentele, kurioje buvo įrašomas kalinio registracijos ir kapinių kvadrato numeriai.

1945 m. rugsėjo mėnesį lagerio teritorijoje atskiruose barakuose buvo įkurta **2652-oji specialioji ligoninė**. Į šią ligoninę iš kitų Lietuvos lagerių buvo atvežti 652 sunkiai sergantys ir fiziškai išsekę karo belaisviai¹⁷⁴. Čia buvo gydomi įvairių tautybių atstovai: vokiečiai, austrai, lietuviai.

Ligoninei priklausė trys vieno aukšto mūriniai barakų kompleksai. Juose buvo po vieną patalpą viduje. Skersai į šiaurę buvo pastatyti keturi barakai, kuriuose buvo prausyklos ir tualetai, dirbtuvės, piečiau – du barakai, skirti virtuvei ir parduotuvei. Terapijos skyriuje buvo 350 ligonių lovų, chirurgijos – 200, užkrečiamųjų ligų – 100. Kitomis ligomis sergantiems skirta 50 lovų¹⁷⁵. Nuo 1945 m. iki 1947 m. kovo 1 d. ligoninėje gydėsi 3574 belaisviai, iš kurių 2934 išgiję ar apgiję išvežti į buvusius jų lagerius, dalis iš ligoninės buvo perkelti į 184-ąjį Macikų „gydomąjį“ lagerį. Per šį laiką 3 belaisviai pabėgo, 4 buvo įkalinti, 642 – repatrijuoti¹⁷⁶.

Barakai buvo atskirti nuo likusios lagerio teritorijos. Jie buvo aptverti spygliuotos vielos užtvara, o kampuose pastatyti 4 sargybos bokšteliai. Ligoniai dažniausiai sirgo distrofija, dizenterija, plaučių uždegimu, tuberkulioze, vidurių ir dėmėtąja šiltine bei kitomis ligomis¹⁷⁷.

¹⁷¹ Ten pat. P. 73-74.

¹⁷² Ten pat. P. 76.

¹⁷³ Trimonienė R., *Šilutės Macikų karo belaisvių lageriai ir sovietinio lagerio teritorijos įamžinimas*. Interaktyvus. [žiūrėta 2019 m. sausio 19 d.] <http://rememor.eu/wp-content/uploads/2015/06/p14_ruta_trimoniene_LT.pdf>.

¹⁷⁴ Tininis V., „Sovietų Sąjungos karo belaisvių lageris Macikuose 1945-1948 m.“. *Macikų mirties namai. Antrojo pasaulinio karo belaisvių ir GULAG'o lageriai 1939-1955 metais Šilutės apylinkėse*. Vilnius, 2015. P. 98-99.

¹⁷⁵ Schulze A., *Führung und Bewahrung*. Vokiečio, karo belaisvio įspūdžiai iš Macikų lagerio. Rankraštis. 2009. Šilutės Hugo Šojaus muziejus, Inv. Nr. 6720.

¹⁷⁶ Tininis V., „Sovietų Sąjungos karo belaisvių lageris Macikuose 1945-1948 m.“. *Macikų mirties namai. Antrojo pasaulinio karo belaisvių ir GULAG'o lageriai 1939-1955 metais Šilutės apylinkėse*. Vilnius, 2015. P. 100.

¹⁷⁷ Schulze A., *Führung und Bewahrung*. Vokiečio, karo belaisvio įspūdžiai iš Macikų lagerio. Rankraštis. 2009. Šilutės Hugo Šojaus muziejus, Inv. Nr. 6720.

1945-1946 m. ligoninės būklė ir ligonių gydymo sąlygos buvo labai prastos, dėl prastai įrengtų ir neapsildytų barakų. Kaip savo atsiminimuose rašo dr. A. Schulze'as, žiemą labai trūko malkų, buvo mažai kūrenamos krosnys, pacientai gulėjo užsikloję plonomis antklodėmis ant šiaudais prikimštų maišų. Maistas buvo tik vandeniui skiesta „sriuba“, be jokių tirščių. Pacientų apžiūros metu vos pavykdavo nuimti skudurus nuo žmonių, drebančių iš šalčio, kad būtų galima paklausti plaučius¹⁷⁸.

Priešingai negu „gydomajame“ lageryje Nr. 184, Macikų specialiojoje ligoninėje buvo didelis belaisvių mirtingumas. Per pirmus tris 1945 m. mėnesius mirė 18 karo belaisvių¹⁷⁹. Iš viso tais metais mirė 198 žmonės. Nuo ligoninės įkūrimo 1945 m. iki uždarymo 1948 m. čia mirė 465 žmonės¹⁸⁰.

Pasak Leono Alekno, buvusio 3-osios pataisos darbų kolonijos kalinio, jis kiekvieną rytą matydavo, kaip lagerio teritorijoje po keliolika karo belaisvių veždavo laidoti į greta lagerio buvusias kapines (3 priedas, 5 pav.)¹⁸¹.

Dr. A. Schulze apie sąlygas specialiojoje ligoninėje rašė: „Šalia utėlių, daugybės blusų ir blakių, ypač nemalonios buvo žiurkės. Jos puldavo lavonus. Kad išvengtume tokio išniekinimo, mes savo mirusius draugus guldydavome ant lentos ir per balkį prakištomis virvėmis pakeldavome nuo žemės, kad žiurkės negalėtų prieiti“¹⁸².

Iki 1946 m. su mirusiais karo belaisviais buvo elgiamasi niekinamai. Neretai mirusieji buvo laidojami duobėje po du ir daugiau, nuogai išrengti, jų atminimas nebuvo įamžinamas ant lentelių šalia palaidojimo vietos ir kartais net mirusiųjų registracijos žurnale¹⁸³. Kapinės nebuvo aptvertos.

Situacija pasikeitė 1946 m. sausio mėnesį, kai J. Bartašiūno nurodymu Macikų specialioje ligoninėje, kaip ir kituose Lietuvos lageriuose, buvo sudarytos specialios komisijos SSRS NKVD „teisės aktų pažeidimams“ nustatyti ir pašalinti. Sausio 15 d. komisijai atlikus patikrinimą buvo pareikalauta, kad kapai būtų sutvarkyti ir kad būtų laikomasi nustatytos laidojimo tvarkos¹⁸⁴. Laidojant kalinį pagal

¹⁷⁸ Ten pat.

¹⁷⁹ Maslauskas R., *Kompleksinės paieškos duomenys apie Macikų lagerį ir kapinaites*. Ataskaita. Vilnius-Šilutė, 1999 m. Šilutės Hugo Šojaus muziejus. F2-32/11.

¹⁸⁰ Tininis V., „Sovietų Sąjungos karo belaisvių lageris Macikuose 1945-1948 m.“. *Macikų mirties namai. Antrojo pasaulinio karo belaisvių ir GULAG'o lageriai 1939-1955 metais Šilutės apylinkėse*. Vilnius, 2015. P. 106.

¹⁸¹ Alekna L., *Pirmieji „liaudies priešai“ Macikuose*. Atsiminimai. Šilutės Hugo Šojaus muziejus, Macikų lagerio kaliniai A–M, b. 1.

¹⁸² Schulze A., *Führung und Bewahrung*. Vokiečio, karo belaisvio įspūdžiai iš Macikų lagerio. Rankraštis. 2009 m. Šilutės Hugo Šojaus muziejus, Inv. Nr. 6720.

¹⁸³ Ten pat.

¹⁸⁴ Tininis V., „Sovietų Sąjungos karo belaisvių lageris Macikuose 1945-1948 m.“. *Macikų mirties namai. Antrojo pasaulinio karo belaisvių ir GULAG'o lageriai 1939-1955 metais Šilutės apylinkėse*. Vilnius, 2015. P. 106.

GULAG'o instrukcijas buvo reikalaujama: 1. Mirusį kalinį laidoti karste su apatiniais rūbais. 2. Ant dešinės kojos didžiojo piršto prišti kalinio numerį. 3. Į kapą įkalti kuolelį su kapo numeriu¹⁸⁵.

1947 m. sausio mėnesį Macikų lagerio savarankiškumas buvo formaliai panaikintas, lageris perduotas 57 Klaipėdos lageriui. 1948 m. 195 Vilniaus lageris perėmė 2652 specialiąją ligoninę kartu su gydomuoju lageriu (buvusiu Nr. 184). Oficialiai Macikų karo belaisvių lageris buvo uždarytas 1948 m. liepos 15 d.¹⁸⁶

Apibendrinant galima teigti, kad sovietams pradėjus šeiminkauti Klaipėdos krašte, buvusioje karo belaisvių stovyklos „Stalag Luft VI“ teritorijoje, 1945 m. buvo įkurta „karo belaisvių stovykla Nr. 184“. Joje buvo kalinami daugiausiai vokiečių kariai. Po metų, 1946 m. stovykla reorganizuota į „gydomąjį“ lagerį. Greta šio lagerio 1945 m. atskiruose barakuose buvo įkurta „2652-oji specialioji ligoninė“. Abu lageriai uždaryti 1948 m. Kalinimo sąlygos abiejuose lageriuose skyrėsi. Tai rodo ir belaisvių mirčių skaičius. „Karo belaisvių stovykloje Nr. 184“ mirė 29 asmenys, „2652 specialioje ligoninėje“ – 465.

2.2.4 GULAG'o skyrius Nr. 3

Greta karo belaisvių stovyklos Nr. 184 ir specialiosios ligoninės 2652 Macikuose 1945-1955 m. veikė Sovietų Sąjungos NKVD (MVD) GULAG'o padalinys, vadintas 3 pataisos darbų kolonija, vėliau 3 lagerio skyriumi¹⁸⁷.

1945 m kovo 22 d. LSSR Liaudies komisarų taryba priėmė nutarimą: 3 pataisos darbų kolonijai perduoti 1569 ha žemės ir dalį buvusio Vokiečių karo belaisvių stovyklos „Stalag Luft VI“ pastatų. Jame kalinti sovietinei valdžiai neįtikę civiliai gyventojai, politiniai kaliniai ir kriminaliniai nusikaltėliai. Lagerio teritorijoje tilpo visi reikalingi sovietiniai atributai: barakai, karcėris-izoliatorius, sanitarijos dalis ir kt.

Dokumentuose lageris buvo vadinamas ir respublikine ligonine, jame buvo respublikiniai Motinos ir vaiko namai¹⁸⁸. Didžioji dalis kalinių lageryje buvo neįgalieji. Jie buvo atvežti ne tik iš Lietuvos, bet ir iš rytinėse SSRS srityse buvusių kalinimo įstaigų.

¹⁸⁵ Maslauskas R., *Kompleksinės paieškos duomenys apie Macikų lagerį ir kapinaites*. Ataskaita. Vilnius-Šilutė, 1999. Šilutės Hugo Šojaus muziejus. F2-32/11. P. 7.

¹⁸⁶ Bubnys A., *Karo belaisvių stovyklos Macikuose 1941-1948 m.* Interaktyvus. [žiūrėta 2019 m. vasario 12 d.] <http://rememor.eu/wp-content/uploads/2015/06/p12_arunas_bubnys_LT.pdf>.

¹⁸⁷ Burauskaitė T. B., Jankauskienė E., „GULAG'o skyrius Macikuose 1945-1955 m.“. *Macikų mirties namai. Antrojo pasaulinio karo belaisvių ir GULAG'o lageriai 1939-1955 metais Šilutės apylinkėse*. Vilnius, 2015. P. 112.

¹⁸⁸ Ten pat. P. 113.

Lagerio moterų ir vyrų zonose buvo po medicinos stacionarą, o Motinos ir vaiko namų pastatuose buvo apgyvendinamos nėščios moterys ir kartu su moterimis laikomi kitose kalnimo įstaigose arba šiame lageryje gimę jų kūdikiai¹⁸⁹.

Į GULAG'o lagerius žmonės patekdavo už valstybinių pyliavų, prievolių nevykdymą, partizanai, šauliai, partizanų rėmėjai, ryšininkai, pagrindinių organizacijų nariai, mokytojai, tarnautojai, kunigai ir daugelis kitų, nepatikusių ar neįtikusių sovietinei valdžiai. Apie tai atsiminimuose rašo Kazytė Rimšaitė-Stankienė: „už prievolių neatidavimą sėdėdavo daugiausiai pagyvenę žmonės, taip pat lageryje po 3 metus kalėjo ir už „samagono“ varymą“¹⁹⁰.

Gausėjant kaliniams lagerio teritorija buvo smarkiai plečiama. 1952 m. duomenimis, tai buvo vienas iš didžiausių lagerių okupuotoje Lietuvoje. Lagerio teritorija užėmė apie 5 ha plotą ir vienu metu čia galėjo būti kalinama apie 3000 žmonių¹⁹¹.

Lagerį supo 10 sargybos bokštų ir didelė 3 metrų aukščio, 2 eilių spygliuotos vielos tvora. Tarp tvorų buvo paleidžiami sarginiai šunys. Tarp vidinės ir išorinės tvoros įtaisyta „Bruno“¹⁹² spirale¹⁹³. Tokią stovyklos apsaugą patvirtina Stasys Šidlauskas, buvęs lagerio sargas: „Čia atvažiuom 1954 m. Lageris buvo aptvertas tvoromis. Supo jį ir spygliuotų vielų kordonas, tarp kurių bėgiodavo šunys. Lagerio teritoriją, kuri užėmė apie 5 ha, supo maždaug 10 sargybos bokštų“¹⁹⁴.

Kaliniai gyveno 8 barakų gyvenamojoje teritorijoje, kuri buvo suskirstyta į tris zonas – dvi vyrų (6 barakai) ir vieną moterų (2 barakai)¹⁹⁵. Kiekviena zona turėjo savo atskirus vartus ir praėjimo punktus¹⁹⁶. Barakai statyti vokiečių karo belaisvių stovyklos laikais, be pamatų, be lubų perdangų, sienos vienos mūro plytos storio. Patalpos buvo šaltos ir netinkamos gyventi žiemą.

Atskirai nuo visų buvo laikomi politiniai kaliniai. Buvęs kalinys A. Bertušis pasakojo: „Režimas ten būdavo griežtesnis. Su jais buvo uždrausta bendrauti. Jei kurį pastebėdavo per vielas šnekantį su politiniu, tuoj į karcerį varydavo. O ten, neduok dieve, papulti... Retas, kuris iš jo išėjęs sveikata

¹⁸⁹ Ten pat.

¹⁹⁰ Rimšaitė-Stankienė R., *Atsiminimai apie kunigus kalėjusius Macikų lageryje*. Šilutės Hugo Šojaus muziejus, Macikų lagerio kaliniai, N-Ž, b. 20.

¹⁹¹ Vareikis V., Vitkus H. *1941-1944 m. Macikų nacistinės Vokietijos karo belaisvių, 1944-1948 m. Sovietų Sąjungos karo belaisvių ir 1946-1955 m. GULAG'o lagerių istorinė pažyma*. Klaipėda, 2019. P. 2. Šilutės Hugo Šojaus muziejus.

¹⁹² Bruno spirale – tai apsauginė spygliuota viela susukta ratu ir ištempta per saugomos vietos perimetrą. Apsunkina galimybes pabėgti.

¹⁹³ Maslauskas R., *Kompleksinės paieškos duomenys apie Macikų lagerį ir kapinaites*. Ataskaita. Vilnius-Šilutė, 1999. Šilutės Hugo Šojaus muziejus, F2-32/11. P. 6.

¹⁹⁴ Kudarauskas V., *Mirties namai Macikuose*. Žurnalo iškarpa. Šilutės Hugo Šojaus muziejaus mokslinis archyvas. Straipsniai apie Macikų lagerį 1957-1993.

¹⁹⁵ Burauskaitė T. B., Jankauskienė E. „GULAG'o skyrius Macikuose 1945-1955 m.“. *Macikų mirties namai. Antrojo pasaulinio karo belaisvių ir GULAG'o lageriai 1939-1955 metais Šilutės apylinkėse*. Vilnius, 2015. P. 113.

¹⁹⁶ Alekna L., *Pirmieji „liaudies priešai“ Macikuose*. Atsiminimai. Šilutės Hugo Šojaus muziejus, Macikų lagerio kaliniai A-M, b. 1.

atgaudavo¹⁹⁷. Šioje zonoje buvo dar vienas atskiras barakas, atitvertas spygliuota viela. Jis buvo skirtas politinėms kalinėms moterims¹⁹⁸.

Pirmieji kaliniai į 3 lagerio skyrių buvo atvežti 1945 m. pavasarį. Jie atgabenti iš Šiaulių kalėjimo. Tarp kalinių buvo lietuviai, rusai ir ukrainiečiai. Rusai ir ukrainiečiai buvo kariškiai, patekę į nelaisvę, o lietuviai – politiniai kaliniai. Iš viso buvo 120 vyrų ir 80 moterų. 1951-1954 m. politiniai kaliniai sudarė 18-20 proc. visų kalinių¹⁹⁹.

Vedant politinius kalinius į darbą juos saugodavo kariškiai, ginkluoti automatais ir šunimis. Kaliniai eidavo rikiuotėje po penkis vienoje eilėje. Kaip rašo savo atsiminimuose L. Alekna, prieš pradėdant eiti visuomet būdavo sargybos viršininko įspėjimas: „Žingsnis kairėn, žingsnis dešinėn – tai skaitosi pabėgimas, ir sargyba panaudos ginklą be perspėjimo“²⁰⁰.

Pagrindinis politinių kalinių darbas buvo laukuose – žemės ūkio darbai. Apie 30 kalinių dirbo lageryje buvusiose mechaninėse remonto dirbtuvėse. Ten atliko automašinų ir motociklų remontą bei katilinės ir elektrinės aptarnavimo darbus²⁰¹. Papildomai mechanikai už darbą gaudavo 150 g duonos ir 25 g sviesto.

1946 m. birželio 17 d. įsakymu buvo suformuoti 3 gamybiniai sklypai. Dviejuose sklypuose buvo žemės ūkio paskirties plotai, pienininkystės ūkis ir pramoninės gamybos zona, trečiasis sklypas buvo žvejybinis²⁰². Žemės ūkio darbus dirbo 5 kalinių brigados – 2 vyrų ir 3 moterų, iš viso apie 125 kalinius²⁰³.

Kalinių darbo laikas buvo keičiamas pagal sezoną. Žiemos metu darbo laikas būdavo sutrumpinamas iki 8,5 valandų (buvo dirbama nuo 9 valandos ryto), o sodinimo ar derliaus nuėmimo metu – pailginamas²⁰⁴.

Kaip jau buvo minėta, didžiąją dalį lagerio kalinių sudarė neįgalieji ir ligoniai, kurie negalėjo dirbti. Kita dalis negalėjusių dirbti asmenų buvo nėščios arba vaikus maitinančios moterys, todėl visa darbo našta tekdavo tik nedideliame kalinių skaičiui. Nuo 1954 m. sausio 1 d. iki 1954 m. gegužės 1 d.

¹⁹⁷ Kudarauskas V., *Mirties namai Macikuose*. Žurnalo iškarpa. Šilutės Hugo Šojaus muziejaus mokslinis archyvas. Straipsniai apie Macikų lagerį 1957-1993.

¹⁹⁸ Ten pat.

¹⁹⁹ Alekna L., *Pirmieji „liaudies prieštai“ Macikuose*. Atsiminimai. Šilutės Hugo Šojaus muziejus, Macikų lagerio kaliniai A–M, b. 1.

²⁰⁰ Ten pat.

²⁰¹ Ten pat.

²⁰² Burauskaitė T. B., Jankauskienė E. „GULAG‘o skyrius Macikuose 1945-1955 m.“. *Macikų mirties namai. Antrojo pasaulinio karo belaisvių ir GULAG‘o lageriai 1939-1955 metais Šilutės apylinkėse*. Vilnius, 2015. P. 113.

²⁰³ Ten pat.

²⁰⁴ Ten pat. P. 126.

vidutiniškai buvo laikomi 2293 kaliniai, iš kurių 61 proc. (1402 kaliniai) buvo nedarbingi – neįgalieji ir ligoniai²⁰⁵.

Be politinių kalinių lageryje kalėjo civiliai gyventojai bei kriminaliniai nusikaltėliai. 1946 m. lagerio talpumas buvo 2314, tačiau jau tuo metu buvo kalinami 2935 žmonės²⁰⁶. Iš pateiktos lentelės matome (lentelė Nr.1), kad nuo 1951 m. sausio mėnesio iki 1954 m. vis dar buvo kalinama daugiau negu lageryje buvo vietos. Kalinių skaičius pradeda mažėti tik nuo 1954 m. gegužės mėnesio ir mažėjo iki pat lagerio uždarymo 1955 m.

Lageryje buvo kalinama daugiausiai lietuvių kalinių. Remiantis 1952 m. gegužės 27 d. duomenimis, iš 2072 kalinių lietuvių buvo 882, rusų – 613, lenkų – 121, baltarusių – 78, kitų tautybių – 378²⁰⁷.

Data	Limitas	Bendras skaičius	Vyrų	Moterų	Politinių kalinių
1951 m. sausio mėn.	2 166	2 750			
1952 m. balandžio 1 d.	2 314	2 935	1 849	1 086	218
1952 m. liepos 1 d.		2 805		883	
1953 m. rugsėjo 16 d.		910	638	272	237
1953 m. spalio 28 d.		2267	1 573	694	
1954 m. vasario 1 d.		2 320	1 629	691	
1954 m. gegužės 27 d.		2 072		655	366
1954 m. rugpjūčio 5 d.	2 200	1 894		631	359
1954 m. rugsėjo 1 d.		1 724			
1954 m. rugsėjo 27 d.	2 200	1 582		529	312
1954 m. spalio 1 d.		1 570			
1954 m. lapkričio 20 d.	1 100	1 026		401	282

Lentelė Nr. 1. Kalinių skaičius 1951-1954 m.²⁰⁸

²⁰⁵ Ten pat.

²⁰⁶ Maslauskas R., Kompleksinės paieškos duomenys apie Macikų lagerį ir kapinaites. Ataskaita. Vilnius-Šilutė, 1999. Šilutės Hugo Šojaus muziejus, F2-32/11.

²⁰⁷ Burauskaitė T. B., Jankauskienė E. „GULAG‘o skyrius Macikuose 1945-1955 m.“. *Macikų mirties namai. Antrojo pasaulinio karo belaisvių ir GULAG‘o lageriai 1939-1955 metais Šilutės apylinkėse*. Vilnius, 2015. P. 117.

²⁰⁸ Burauskaitė T. B., Jankauskienė E. „GULAG‘o skyrius Macikuose 1945-1955 m.“. *Macikų mirties namai. Antrojo pasaulinio karo belaisvių ir GULAG‘o lageriai 1939-1955 metais Šilutės apylinkėse*. Vilnius, 2015. P. 118.

Kriminaliniai nusikaltėliai sudarė didžiąją dalį kalinių kontingento. Jie keldavo neramumus, riaušes, atsisakydavo eiti į darbą ir terorizuodavo kitus kalinius. Daugeliui kalinių Macikų 3-iasis lagerio skyrius buvo tarpinė stotelė jų kalinimo laikotarpiu²⁰⁹.

Nuo kitų Lietuvoje veikiančių kalimo įstaigų ši išsiskyrė tuo, kad čia buvo įkurti motinos ir vaiko namai. Juose buvo kalinamos ir moterys bei jų kalėjime ar lageryje gimę vaikai. Lageris buvo skirtas motinoms ir vaikams iki 2 metų.

Dažniausiai vaikai buvo išvežami į vaikų namus. Buvęs lagerio prižiūrėtojas J. Bastys yra sakęs, kad baisiausia būdavo, kai tekdavo nuo moterų vaikus atimti. Iki 2 metų mažylius su motinomis leisdavo laikyti, o paskui atskirdavo²¹⁰. Tai patvirtina ir medicinos seserimi 1953 m. lageryje dirbusi Genovaitė Lukoševičienė. Ji pasakojo, kad kol vaikams nesueidavo dveji metai, motinų į darbus nevarydavo. Kai tik sukakdavo dveji, vaikus atimdavo jėga ir išveždavo į Vilnių, į vaikų namus²¹¹.

Iki 1951 m. Motinos ir vaiko namams buvo skirtas geresnis ir geriau šildomas pastatas, kuriame buvo skalbykla ir džiovykla. Tačiau kitos sąlygos šiuose namuose nebuvo geresnės nei kitose lagerio sekcijose²¹².

1949-1953 m. lageryje su įkalintomis moterimis buvo net 480 vaikų, iš kurių 135 čia ir gimė. Vaikai taip pat papildydavo ir bendrą lagerio aukų skaičių. Tiriant išlikusius mirusių kalinių registracijos žurnalus, nustatyta, kad 1948-1955 m. žuvo 72 vaikai²¹³.

3 lagerio skyriuje kalinimo sąlygos buvo artimos tiesioginiam žmonių naikinimui. Lageryje žuvusiųjų žmonių tikrosios mirties priežastys buvo slepiamos, nes jas sąlygojo sunkus prievartinis darbas, šaltis ir badas. Per visą lagerio egzistavimo laikotarpį kaliniams trūko lovų, patalynės, antklodžių. Kas antram kaliniui trūko apatinių baltinių. Kaliniai neturėjo pakankamai viršutinių drabužių, ypač šiltų žiemos metu, trūko avalynės²¹⁴. Lagerio medikai turėjo teisę „diagnozuoti“ tik tuberkuliozę, plaučių uždegimą bei panašias ligas²¹⁵.

Kalinių kapavietės buvo šalia lagerio esančiuose laukuose. Nėra tiksliai žinoma, kiek žmonių čia palaidota. Tiriant išlikusius mirusių kalinių registracijos žurnalus, 1948-1952 m. nustatyta, kad žuvo 372

²⁰⁹ Ten pat. P. 118.

²¹⁰ Kudarauskas V., *Mirties namai Macikuose*. Žurnalo iškarpa. Šilutės Hugo Šojaus muziejaus mokslinis archyvas. Straipsniai apie Macikų lagerį 1957-1993.

²¹¹ Mėlynauskas S., Macikai: sugrįžimas atminties takais. Šilutė. 2014. P. 156.

²¹² Burauskaitė T. B., Jankauskienė E. „GULAG‘o skyrius Macikuose 1945-1955 m.“. *Macikų mirties namai. Antrojo pasaulinio karo belaisvių ir GULAG‘o lageriai 1939-1955 metais Šilutės apylinkėse*. Vilnius, 2015. P. 132.

²¹³ *Lageryje mirusių kalinių sąrašas*. Šilutės Hugo Šojaus muziejus. F2-32.

²¹⁴ Burauskaitė T. B., Jankauskienė E. „GULAG‘o skyrius Macikuose 1945-1955 m.“. *Macikų mirties namai. Antrojo pasaulinio karo belaisvių ir GULAG‘o lageriai 1939-1955 metais Šilutės apylinkėse*. Vilnius, 2015. P. 120.

²¹⁵ Maslauskas R., *Kompleksinės paieškos duomenys apie Macikų lagerį ir kapinaites*. Ataskaita. Vilnius-Šilutė, 1999. Šilutės Hugo Šojaus muziejus. F2-32/11. P 6.

asmenys²¹⁶. Dažnai vienoje duobėje buvo laidojama po 7-8 žmones. Prie kauburėlio įkaldavo kuolą ir užrašydavo kalinio bylos numerį. Antanas Bertušis apie kalinių laidojimą savo prisiminimuose rašė, kad mirusiuosius laidodavo patys kaliniai. Turėjo arklį, su kuriuo mirusiuosius veždavo: „Išvežant iš lagerio prie vartų išėjęs „nadžieratelis“ sustabdydavo ir „kūjuku“ į kaktą duodavo. Duodavo taip kiekvienam, kad gyvo kokio neišvežtų“. Jis taip pat pasakojo, kad kaliniai sukaldavo ir šioкі tokį karstą, o užkasę ant kauburėlio dar įsmeigdavo lentelę su pavarde ir įkalnimo numeriu²¹⁷.

Maitinimas lageryje buvo prastas. Kaliniai dažnai badavo. Yra žinoma, kad kaliniai buvo maitinami net ir sugedusio maisto atliekomis, žuvų galvomis, supuvusiomis daržovėmis ir pan. Liudininkai mena, kad šalia lagerio virtuvės durų buvo sukrauta musėmis aplipusi didžiulė žuvų galvų krūva. Ja šakėmis krovė į katilus ir virė pietums. Antanas Bertušis pasakojo: „maitindavo mus kopūstais ir susmirdusia žuvimi diena iš dienos²¹⁸“.

L. Alekna atsiminimuose rašo, kad maistas buvo blogas. Dažniausiai buvo sriuba su plaučių ir neskustų bulvių gabaliukais, kurių pasitaikydavo retai: „Buvo kokstai tamsios spalvos skystalas“. Toks maistas turėjo pasekmių. Kai kurie alkani kaliniai išgerdavo visą skystį ir griebdavo iš kitų kalinių, kurie jo negėrė. Toks gausus skysčio naudojimas greit nusilpnindavo organizmą ir jie maždaug po poros savaičių išstindavo ir mirdavo. Todėl didžioji dalis kalinių stengėsi valgyti tik tirščius²¹⁹.

3 lagerio skyrius turėjo padalinį Rusnės saloje. 5-asis lagerio punktas buvo įkurtas 1951 m. lapkričio 29 d. Lagerio talpa – 200 žmonių. Jame buvo laikomi laisvojo režimo kaliniai, kurie atliko darbus be karių priežiūros.

1952 m. gegužės mėnesį lagerio punkte buvo 95 kaliniai (42 vyrai ir 53 moterys). 1952 m. liepos 1 d. duomenimis, čia dirbo 57 vyrai ir 67 moterys, kurios gyveno už punkto ribų. 1954 m. rugpjūčio mėnesį čia dirbo 73 vyrai ir 49 moterys²²⁰.

1955 m. birželio 18 d. 3 lagerio skyrius buvo uždarytas²²¹. Lageriui priklausę žemės ūkio sklypai perduoti LSSR socialinio aprūpinimo ministerijai.

²¹⁶ Ten pat.

²¹⁷ Kudarauskas V., *Mirties namai Macikuose*. Žurnalo iškarpa. Šilutės Hugo Šojaus muziejaus mokslinis archyvas. Straipsniai apie Macikų lagerį 1957-1993.

²¹⁸ Ten pat.

²¹⁹ Alekna L., *Pirmieji „liaudies priešai“ Macikuose*. Atsiminimai. Šilutės Hugo Šojaus muziejus, Macikų lagerio kaliniai A-M, b. 1.

²²⁰ Burauskaitė T. B., Jankauskienė E. „GULAG‘o skyrius Macikuose 1945-1955 m.“. *Macikų mirties namai. Antrojo pasaulinio karo belaisvių ir GULAG‘o lageriai 1939-1955 metais Šilutės apylinkėse*. Vilnius, 2015. P. 115.

²²¹ Vareikis V., Vitkus H. *1941-1944 m. Macikų nacistinės Vokietijos karo belaisvių, 1944-1948 m. Sovietų Sąjungos karo belaisvių ir 1946-1955 m. GULAG‘o lagerių istorinė pažyma*. Klaipėda, 2019. P. 2. Šilutės Hugo Šojaus muziejus.

1945 m. įkurtame Trečiajame lagerio skyriuje buvo kalinami civiliai gyventojai, politiniai ir kriminaliniai nusikaltėliai. 1948 m. uždarius lagerį Nr. 184 ir 2652 specialiąją ligoninę, 3-čiojo skyrius teritorija išsiplėtė. 1952 m. duomenimis tai buvo vienas iš didžiausių lagerių okupuotoje Lietuvoje. Jo teritorija apėmė 5 ha. Vienu metu čia galėjo būti kalinama apie 3000 žmonių.

2.3 Pagėgių karo belaisvių stovykla „Oflager 53“

Prasidėjus nacistinės Vokietijos–SSRS karui, belaisvių staiga labai padaugėjo. Vokiečiai Pagėgių apylinkėse įkūrė keletą karo belaisvių stovyklų. Nuo 1940 m. Anužių kaime (Pagėgių raj.) vokiečiai laikė 120 prancūzų, 70 lenkų karo belaisvių bei 80 civilių Lenkijos piliečių. Už 2 km nuo Anužių kaimo buvo įkurta dar viena stovykla, kurioje buvo kalinama 150 žmonių²²². Kiek vėliau tokios stovyklos buvo įkurtos Panemunėje (Pagėgių raj.) prie Tilžės tilto, Pagėgių geležinkelio stotyje buvo laikomi 100 žmonių²²³.

1941 m. liepos mėnesį netoli Pagėgių miesto esančiame miške buvo įkurta svarbi didelio masto karo belaisvių stovykla „Oflager 53“, tai 53-iasis „Buchenvaldo“ koncentracijos stovyklos filialas. Buvęs kalinys Albertas Jakubauskas pasakojo, kad jį su grupe žmonių (apie 40 asmenų) į buvusį Pagėgių konclagerį atvežė pirmosiomis 1941 m. liepos mėnesio dienomis. Lageris buvo įrengtas netoli geležinkelio, pušynėlyje, kuriame buvo aptverti keli didžiuliai gardai. Viename iš jų, kraštiniame, juos apgyvendino, kiti buvo tušti²²⁴.

Buvęs kalinys I. Rybinskas, atgabentas į lagerį liepos 15-18 d., nurodo, kad pirmaisiais mėnesiais stovykla buvo saugoma esesininkų, kuriuos kaliniai vadino „bombuliais“. Jie dažnai rytais įsiverždavo į stovyklą ir mušdavo kalinius. Jis taip pat nurodo, kad karo belaisvių stovykloje apsilankydavo gestapininkai, kurie atrinkdavo žmonių būrį ir išveždavo į mišką. Tie žmonės į stovyklą nebegriždavo²²⁵.

Karo belaisvių stovyklai vadovavo Curtas Pettersas²²⁶. Stovyklos teritorija užėmė 36 ha plotą, buvo įrengta lauke, po atviru dangum, spygliuota viela aptvertoje teritorijoje. Šį faktą patvirtina ir G. N. Galiačenko (lageryje buvo kalinamas trumpai). Jis buvo atvežtas su pirmaisiais kaliniais, kai lagerio teritorija dar tik buvo įrenginėjama. Pačiame lagerio viduje nebuvo nei vieno pastato (2 pav.).

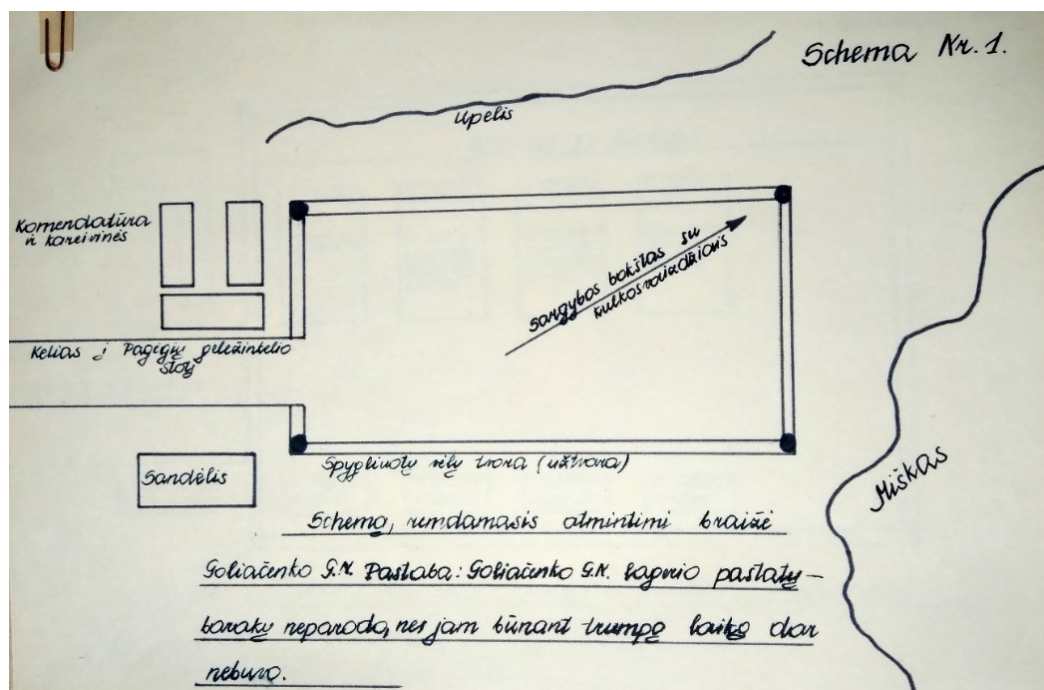
²²² *Karo belaisvių stovykla Pagėgiuose – Oflager 53*. Šilutės Hugo Šojaus muziejus. F2-35/1.

²²³ *Oflager-53*. Iškarpa žurnalo. Šilutės Hugo Šojaus muziejus. F2-35/3.

²²⁴ „Buvusio Pagėgių „Oflagerio-53“ kalinio Jokubausko Alberto prisiminimai“. Šilutės Hugo Šojaus muziejus. F2-35/1.

²²⁵ „Kančių žemė“. *Komunistinis darbas*. Red. Milevičienė S. Nr. 141, 1977-12-03.

²²⁶ Diechmann C., Toleikis V., Zizas R., *Karo belaisvių ir civilių gyventojų žudymas Lietuvoje*. Vilnius, 2005. P. 31.

2 pav. 1941 m. karo belaisvių stovyklos planas. Braižė buvęs kalinys G. N. Goliačenko²²⁷

Kitas buvęs lagerio kalinys A. Jokubauskas savo atsiminimuose apie pirmąsias dienas karo belaisvių stovykloje rašė: „Garduose jokių pastatų nei pastogių nebuvo. Belaisviai nepriklausomai nuo oro sąlygų turėjo būti ant pliko lauko“. Vėliau keliose palapinėse buvo įkurta ligoninė. Bet į ją žmonės niekada nesiprašydavo, nes iš čia jau niekas nebeišeidavo²²⁸.

Karo belaisvių stovyklos teritoriją sudarė 5 ar 8 skyriai atitverti spygliuotomis vielomis, kad belaisviai negalėtų susitikti²²⁹. Belaisviai gyveno duobėse, kurias iškasė savo rankomis, kad apsaugotų nuo šalčio²³⁰. Vėliau duobės buvo pagilintos, apdengtos žolėmis ir tapo bunkeriais²³¹. Yra išlikę daug kalinių prisiminimų apie žeminių statymą. Apie „guolių-urvų“ įsirengimą A. Jokubauskas pasakojo: „gelbėdamiesi nuo šalčio kasėme duobes. Kol buvo galima gauti šakų, apdėdavome jomis duobes ir užpildavome žemėmis“. Tačiau įsirengti tokią užuovėją buvo sunku, nes trūko paprasčiausių eglišakių. Visos eglės, pušys lagerio teritorijoje buvo greitai išpjautos ir panaudotos statyboms²³². I. Rybinskas,

²²⁷ Rimgaila V. J., *Pagėgių „Oflager 53“ tarybinių karo belaisvių mirties stovykla*. Šilutės F. Bajoraičio viešoji biblioteka. Kraštotyros skyrius, b. 26 „Pagėgių „OFLAGER-53“ karo belaisvių stovykla“.

²²⁸ „Kančių žemė“. *Komunistinis darbas*. Red. Milevičienė S. Nr. 141, 1977-12-03.

²²⁹ Karotkienė D., „Mirusieji lieka gyvi“. *Panevėžio tiesa*. Nr. 117, 1976-06-12.

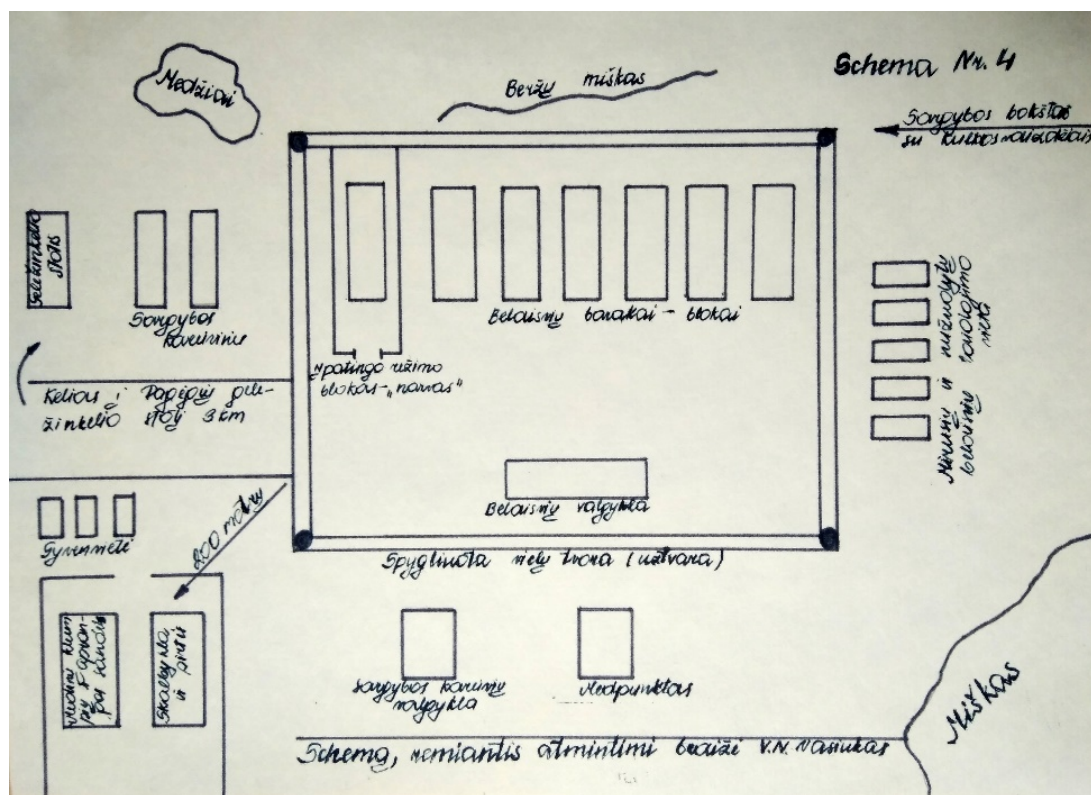
²³⁰ „Oflageris 53“. Vyr. Red. Purvinas M. *Mažosios Lietuvos enciklopedija*. T. 3, M-R. Vilnius, 2006. P. 322.

²³¹ Diechmann C., Toleikis V., Zizas R., *Karo belaisvių ir civilių gyventojų žudymas Lietuvoje*. Vilnius, 2005. P. 31.

²³² „Buvusio Pagėgių „Oflagerio-53“ kalinio Jokubausko Alberto prisiminimai“. Šilutės Hugo Šojaus muziejus. F2-

atgabentas liepos 15-18 d., dar pamini, kad užėjus smarkioms liūtims dažnai urvai įgrūdavo ir smėliu užversdavo žmones²³³.

Apie vėlyvesnį karo belaisvių stovyklos užstatymą galima sužinoti iš čia kalėjusių asmenų: A. S. Kopolyševo (3 priedas, 6 pav.), I. I. Vedenejevo (4 priedas, 7 pav.) ir V. N. Vasiuko (3 pav.). Jie visi pateikia stovyklos užstatymo schemas. Tačiau yra daug nesutapimų. A. S. Kopolyševo, I. I. Vedenejevo braižyti planai iš dalies sutampa. Lagerio teritorijoje buvo 4 blokai, skirti belaisviams. Vienas blokas, skirtas karininkams. Lagerio teritorijoje buvo įrengtos 4 virtuvės. A. S. Kopolyševas nurodo, kad pirmame karo belaisvių bloke buvo įrengta ligoninė. Prie įvažiavimo į lagerio teritoriją buvo sargybai skirti gyventi pastatai.

3 pav. Karo belaisvių stovyklos planas. Braižė V. N. Vasiukas²³⁴

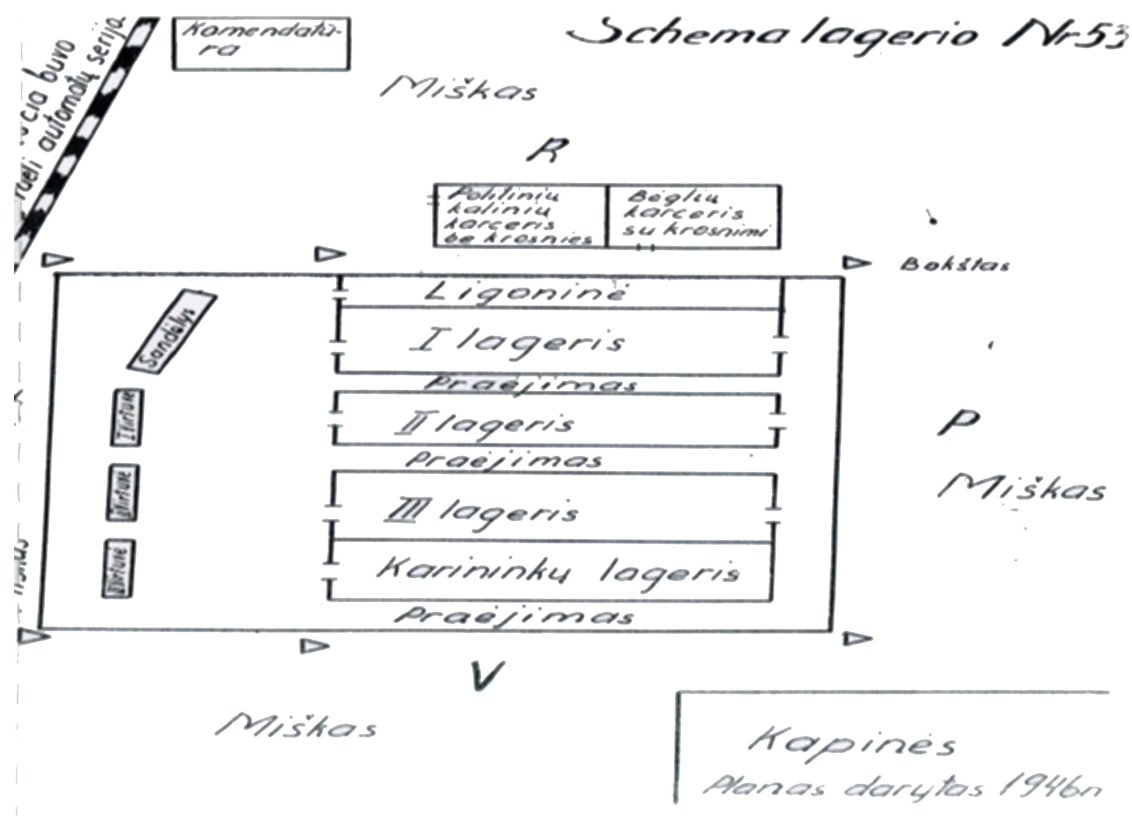
Dar kitokį planą pateikia V. N. Vasiukas. Galime matyti, kad stovykla buvo aptverta spygliuotos vielos tvora, ją supo 4 sargybos bokštai. Teritorijoje buvo 7 skyriai, skirti kaliniams. Vienas iš jų buvo ypatingo režimo ir pramintas „narvu“. Apie narvus atsiminimuose mini ir A. Jokubauskas: „Šioje

²³³ „Kančių žemė“. *Komunistinis darbas*. Red. Milevičienė S. Nr. 141, 1977-12-03.

²³⁴ Rimgaila V. J., *Pagėgių „Oflager 53“ tarybinių karo belaisvių mirties stovykla*. Šilutės F. Bajoraičio viešoji biblioteka. Kraštotyros skyrius, b. 26 „Pagėgių „OFLAGER-53“ karo belaisvių stovykla“.

teritorijoje buvo įrengti karceriai. Tai nedideli spygliuota viela apipinti narvai²³⁵. Stovyklos teritorijoje buvo įrengta valgykla, skirta belaisviams. Dešinėje oflagerio pusėje už stovyklos teritorijos buvo įrengtos palaidojimo vietos. Lageryje veikė medicinos punktas, buvo įrengta skalbykla-pirtis, stovėjo ūkinės paskirties pastatas. Prie įvažiavimo į belaisvių stovyklą stovėjo kareivinės, skirtos kareiviams.

Kitame lagerio plane (4 pav.), darytame 1946 m., matome dar kitokį lagerio išplanavimą. Stovyklos teritorijoje buvo trys blokai, skirti eiliniams belaisviams, ir vienas didesnis karininkams. Buvo ligoninė, trys virtuvės ir sandėlis. Prie išėjimo iš vieno skyriaus į kitą stovėjo vokiečių kareiviai²³⁶. Bėglių bei politinių kalinių karceriai iškelti už tvoros²³⁷.

4 pav. 1946 m. schematinis karo belaisvių stovyklos „Oflager 53“ planas²³⁸.

²³⁵ „Buvusio Pagėgių „Oflagerio-53“ kalinio Jokubausko Alberto prisiminimai“. Šilutės Hugo Šojaus muziejus. F2-35/1.

²³⁶ Kazlauskas K., „Hitlerininkų žvėriškumai. 10.000 belaisvių raudonarmiečių nužudyta Pagėgiuose“. *Tarybų Lietuva*. Nr. 63, 1945-03-18.

²³⁷ „Oflageris 53“. *Mažosios Lietuvos enciklopedija*. Vyr. Red. Purvinas M. T. 3, M-R. Vilnius, 2006. P. 322.

²³⁸ Zabiela G., *Pagėgių žvyro ir smėlio telkinio I sklypo (Pagėgių sav., Pagėgių sen., Pagėgių miško kv. 149-155) 2008 m. archeologinių žvalgomųjų tyrinėjimų ataskaita*. Interaktyvus. [žiūrėta 2019 m. kovo 4 d.] <http://lad.lt/data/com_ladreports/5341/1-53.pdf>.

Pagėgių krašto gyventojų Bruno Brassat atsiminimuose apie karo belaisvių stovyklą rašoma: „Po kiek laiko stovykla nebuvo tokia sausakimša. Stovykloje buvo pastatyti pakenčiami barakai“²³⁹. Buvęs kalnys A. Ogluzdinas prisimena, kad barakai buvo pastatyti 1941 m. pab. – 1942 m. pradžioje²⁴⁰. Remiantis kito kalinio M. Kuzmenko pasakojimu, barakai buvo pastatyti 1941 m. pabaigoje²⁴¹.

Duomenys apie stovykloje kalintų kalinių skaičių labai svyruojantys. 1941 m. viduryje čia buvo 4600 eilinių kareivių ir karininkų, iki stovyklos uždarymo 1942 m. liepą stovykloje kalėjo apie 24000 belaisvių²⁴². Kitur nurodoma, kad 1941 m. lapkričio mėnesį oflageryje laikyti 4200 belaisvių (tik 1/3 iš jų pajėgė dirbti)²⁴³. Dar kitais duomenimis, nuo 1941 m. liepos iki spalio mėnesio stovykla buvo perpildyta belaisvių. Iki gruodžio 15 d. buvo atgabenta 11000 karo belaisvių, kurie gyveno lauke²⁴⁴. Tam galėjo turėti įtakos ir tai, kad pasak, čia kalėjusių asmenų parodymų, iki spalio mėnesio nebuvo jokios kalinių registracijos²⁴⁵.

Maitinamas oflageryje buvo prastas. Kaliniai gaudavo tik po 200 g duonos pakaitalo, šiek tiek sriubos, kuri buvo verdama iš nevalytų bulvių ir runkelių, taip pat gaudavo šiek tiek vandens. Retkarčiais jiems duodavo fronte užmuštų arklių mėsos²⁴⁶. A. Jokubauskas nurodo, kad kaliniai buvo maitinami 2 kartus per dieną. Pietums duodavo apie pusę litro gyslotų runkelių, kartais bulvių arba sėtinių sriubos: „į sriubą dedamos daržovės buvo mažai valomos ir purvinos“. Vakare apie 17-18 val. gaudavo 200 g vokiškos duonos ir tokio skysčio vadinamo „kava“.²⁴⁷

Jokios medicininės pagalbos oflageryje nebuvo²⁴⁸. Nors stovyklos sanitarijos punkte ir buvo paskirti 8 į nelaisvę patekę SSRS karo gydytojai, bet jie be vaistų (vokiečiai jų neparūpindavo) susirgusiems negalėjo padėti. Nuo blogo maisto daug kalinių susirgo dizenterija, kadangi vaistų nebuvo, pasveikdavo tik stipresni arba sirgusieji lengvesne dizinterijos forma²⁴⁹.

²³⁹ Meškauskienė R., *Mirties stovykla Pagėgiuose arba Buchenvaldo koncentracijos stovyklos filialas*. Interaktyvus. [žiūrėta 2019 m. kovo 4 d.] <<http://www.silaine.lt/2008/2008-04-08/Oflager-07.htm>>.

²⁴⁰ Rimgaila V. J., *Pagėgių „Oflager 53“ tarybinių karo belaisvių mirties stovykla*. Šilutės F. Bajoraičio viešoji biblioteka. Kraštotyros skyrius, b. 26 „Pagėgių „OFLAGER-53“ karo belaisvių stovykla“.

²⁴¹ Ten pat.

²⁴² Diechmann C., Toleikis V., Zizas R., *Karo belaisvių ir civilių gyventojų žudymas Lietuvoje*. Vilnius, 2005. P. 31.

²⁴³ „Oflageris 53“. Vyr. Red. Purvinas M. *Mažosios Lietuvos enciklopedija*. T. 3, M-R. Vilnius, 2006. P. 322.

²⁴⁴ Kazlauskas K., „Hitlerininkų žvėriškumai. 10.000 belaisvių raudonarmiečių nužudyta Pagėgiuose“. *Tarybų Lietuva*. Nr. 63, 1945-03-18 d.

²⁴⁵ „Kančių žemė“. *Komunistinis darbas*. Red. Milevičienė S. Nr. 141, 1977-12-03.

²⁴⁶ Kazlauskas K., „Hitlerininkų žvėriškumai. 10.000 belaisvių raudonarmiečių nužudyta Pagėgiuose“. *Tarybų Lietuva*. Nr. 63, 1945-03-18.

²⁴⁷ „Buvusio Pagėgių „Oflagerio-53“ kalinio Jokubausko Alberto prisiminimai“. Šilutės Hugo Šojaus muziejus. F2-35/1.

²⁴⁸ Diechmann C., Toleikis V., Zizas R., *Karo belaisvių ir civilių gyventojų žudymas Lietuvoje*. Vilnius, 2005. P. 31.

²⁴⁹ „Buvusio Pagėgių „Oflagerio-53“ kalinio Jokubausko Alberto prisiminimai“. Šilutės Hugo Šojaus muziejus. F2-35/1.

Stovyklos teritorijoje buvo pastatyta pirtis, į kurią buvo varomi kaliniai maudytis grupėmis. Juos maudydavo net ir žiemos metu šaltu vandeniu. Po tokių maudynių daugelis susirgdavo ir mirdavo²⁵⁰.

Karo belaisviai buvo verčiami dirbti sunkiausių darbus. Tie, kurie neištvėrdavo ar nebepajėgdavo, buvo sušaudyti arba uždaužyti lazdomis²⁵¹. Kaip jau buvo minėta 1941 m. lapkričio mėnesį oflageryje laikyta 4200 belaisvių, iš kurių tik 1/3 buvo pajėgūs dirbti²⁵². Dalis lagerio kalinių dirbo vietinių ūkininkų sodybose derliaus sodinimo ar nuėmimo metu. Tai patvirtina vietinio pagėgiškio B. Brassat prisiminimai: „Sargybiniai atvesdavo iš anksto parinktus belaisvius, kurių vienintelis troškimas - nors kelioms valandoms išeiti iš stovyklos.... Kiekvieną kartą pas mus dirbdavo apie 10-12 vyrų iš stovyklos“²⁵³. Belaisvis M. Kuzmenko prisimena, kad 1941 m. rudenį SS kariai atrinko apie 170 karių grupę ir išvarė į dvarininko ūkį darbams. Darbas buvo sunkus. Dirbo dvaro laukuose, kol prasidėjo šalčiai, tuomet buvo sugrąžinti į oflagerį²⁵⁴.

Belaisviai taip pat dirbo miško darbus, kasė durpes, dirbo Ragainės bei Tilžės įmonėse²⁵⁵. Nusilpusius belaisvius varydavo į Pagėgių mišką krauti malkų. Sargybiniai nebuvo labai atidūs, todėl pasitaikydavo ir pabėgimų²⁵⁶. Tuos, kurie bandė pabėgti ir buvo sugauti, sušaudydavo arba pakardavo stovyklos teritorijoje²⁵⁷.

Karo belaisvių stovykloje mirtingumas buvo didelis. Pagal vokiečių saugumo policijos ir SD įsakymus ir instrukcijas iš sovietinių karo belaisvių turėjo būti atrenkami priešiški elementai, paskui ir sunaikinami. Turėjo būti likviduojamos šios grupės: profesionalūs revoliucionieriai, Kominterno (tarptautinė komunistinė partija) funkcionieriai, visi komunistų partijos ir svarbesni jos šalutinių organizacijų funkcionieriai, liaudies komisarai ir jo pavaduotojai, sovietiniai inteligentai, Raudonosios armijos politiniai vadovai ir komisarai bei žydai. Karo belaisvių atranka ir likvidavimu turėjo užsiimti vietos gestapo pareigūnai. Macikų ir Pagėgių karo belaisvių lagerius privalėjo „išvalyti“ Tilžės gestapo

²⁵⁰ Kazlauskas K., „Hitlerininkų žvėriškumai. 10.000 belaisvių raudonarmiečių nužudyta Pagėgiuose“. *Tarybų Lietuva*. Nr. 63, 1945-03-18.

²⁵¹ Ten pat.

²⁵² „Oflageris 53“. Vyr. Red. Purvinas M. *Mažosios Lietuvos enciklopedija*. T. 3, M-R. Vilnius, 2006. P. 322.

²⁵³ Meškauskienė R., *Mirties stovykla Pagėgiuose arba Buchenvaldo koncentracijos stovyklos filialas*. Interaktyvus. [žiūrėta 2019 m. kovo 4 d.] <<http://www.silaine.lt/2008/2008-04-08/Oflager-07.htm>>.

²⁵⁴ Rimgaila V. J., *Pagėgių „Oflager 53“ tarybinių karo belaisvių mirties stovykla*. Šilutės F. Bajoraičio viešoji biblioteka. Kraštotyros skyrius, b. 26 „Pagėgių „OFLAGER-53“ karo belaisvių stovykla“.

²⁵⁵ Margis A., „Ir nelaisvėje – kariai“. *Laikraščio iškarpa*. Šilutės Hugo Šojaus muziejus. F2-35/3.

²⁵⁶ Meškauskienė R., *Mirties stovykla Pagėgiuose arba Buchenvaldo koncentracijos stovyklos filialas*. Interaktyvus. [žiūrėta 2019 m. kovo 4 d.] <<http://www.silaine.lt/2008/2008-04-08/Oflager-07.htm>>.

²⁵⁷ Rimgaila V., „Mirties stovyklų kalinys“. *Laikraščio iškarpa*. Šilutės Hugo Šojaus muziejus. F2-35/3.

įstaigos darbuotojai (speciali aukštesniojo pareigūno vadovaujama 4–6 gestapininkų komanda). Šiam nusikalstamam darbui turėjo vadovauti Tilžės gestapo kriminalinis komisaras Wilhelmas Gerke²⁵⁸.

Vokiečių istoriko Alfredo Streimo teigimu, Tilžės gestapo atrinkti karo belaisviai iš Pagėgių, Macikų ir Stalupėnų (Ebenrode) lagerių 1941 m. liepos-rugpjūčio mėnesį buvo šaudomi netoli Pagėgių. Iš viso tuomet buvo sušaudyta apie 700–800 sovietinių karo belaisvių. Egzekucijas vykdė Hanso Joachim'o Böhme'o vadovaujamas Tilžės gestapo būrys²⁵⁹.

Buvęs eigulys Antanas Bružas ne vieną kartą matė, kaip vokiečių kariai šaudė belaisvius. Juos atveždavo į mišką anksti ryte, sušaudydavo, po to suversdavo į duobes, apipuldavo derva ir padegdavo. Pelenus vėliau išgabendavo prie Vilkės upės ir išbarstydavo į vandenį. Duobė, kurioje degino sušaudytuosius, buvo antrame miško kvartale²⁶⁰. Iš pirmo žvilgsnio faktai atrodytų abejotini, tačiau yra ir kitų vietos gyventojų parodymų, kurie nurodo, kad belaisvius šaudyti veždavo už dviejų kilometrų, o sušaudę užpildavo derva ir sudegindavo²⁶¹. Apie pelenų išbarstymą daugiau niekur neminima.

Apie žiaurumus ir žudymus karo belaisvių stovykloje yra išlikęs ne vienas atsiminimas. Viename iš jų pasakojama, kad visoje lagerio teritorijoje buvo tik vienas šulinys greta spygliuotos vielos tvoros pajungtos elektra²⁶². 1941 m. rugpjūčio mėnesį buvo sušaudyta nemažai žmonių, norėjusių pasisemti vandens²⁶³.

1941 m. vasarą, pasak vieno išlikusio gyvo kalinio pasakojimo, belaisviai sustreikavo dėl blogo aprūpinimo maistu. Tuomet vokiečiai atidengė į juos automatų ugnį ir daug belaisvių žuvo.

1941 m. gruodžio mėnesį į kraštinį bloką patalpino grupę SSRS jūreivių, kurie mėgino pabėgti iš savo zonos. Į juos apsauga iš karto pradėjo šaudyti. Žuvo apie 100 žmonių. Likę gyvi buvo išvežti²⁶⁴.

B. Brassat pasakojo: „Prasidėjo ankstyva žiema. Šimtai vyrų mirdavo nuo išsekimo ir šiltinės. Didžiuliai masiniai kapai buvo kasami anksti ryte, nes stipriai įšalusiai žemei iškasti reikėjo didelių pastangų. Kiekvieną dieną laidodavo nuo ankstauro ryto iki antros valandos popiet“²⁶⁵.

²⁵⁸ Arbušauskaitė A., Bubnys A. „Nacistinės Vokietijos karo belaisvių stovyklos Šilutės apylinkėse 1939-1944 m.“ *Macikų mirties namai. Antrojo pasaulinio karo belaisvių ir GULAG'o lageriai 1939-1955 metais Šilutės apylinkėse*. Vilnius, 2015. P. 40.

²⁵⁹ Ten pat.

²⁶⁰ „Norėjo nusišauti pėdsakus“. Laikraščio iškarpa. *Komunistinis darbas*. Nr. 141, 1977-12-03. Šilutės Hugo Šojaus muziejus, F2-35/3.

²⁶¹ „Oflageris 53“. *Mažosios Lietuvos enciklopedija*. Vyr. Red. Purvinas M. T. 3, M-R. Vilnius, 2006. P. 322.

²⁶² Jucius K. „Ir prabilo klaikūs kapinynai“. Laikraščio iškarpa. Šilutės Hugo Šojaus muziejus. F2-35/3.

²⁶³ „Kančių žemė“. *Komunistinis darbas*. Red. Milevičienė S. Nr. 141, 1977-12-03.

²⁶⁴ Uldikis E., „Oflager-53“. *Tiesa*. Nr. 192, 1976-08-17.

²⁶⁵ Meškauskienė R., *Mirties stovykla Pagėgiuose arba Buchenvaldo koncentracijos stovyklos filialas*. Interaktyvus. [žiūrėta 2019 m. kovo 4 d.] <<http://www.silaine.lt/2008/2008-04-08/Oflager-07.htm>>.

Manoma, kad per visą lagerio egzistavimo laikotarpį nuo 1941 m. liepos mėnesio iki 1942 m. gegužės-rugpjūčio mėnesio karo belaisvių stovykloje žuvo nuo 8000 iki 10000 karo belaisvių²⁶⁶.

1941 m. rugsėjo-spalio mėnesį kasdien mirdavo, pasak liudytojų, po 40-45 žmones, nuo 1941 m. lapkričio mėnesio aukų skaičius siekdavo iki 150 aukų per dieną. Iki 1941 m. spalio 12 d. Pagėgiuose buvo nužudyta 650 komisarų, žydų ir Raudonosios armijos karių. Mirusieji buvo kraunami į „štabelius“, vėliau į „roges“. Šias roges įsikinkydavo po 50-60 belaisvių ir ištempdavo jas už stovyklos, prie ilgų griovių, kurie tapdavo masinių kapaviečių vieta²⁶⁷.

1941 m. lapkričio-gruodžio mėnesiais stovyklos teritorijoje siautėjo dizenterija. Rytais iš žeminių buvo išnešami mirusieji, kuriuos nurengdavo ir išvilkdavo už vartų. Tuomet ateidavo laidojimo komandos, kabliais užkabindavo ir ištempdavo į šalia 5-osios zonos buvusius griovius²⁶⁸.

Vienąkart per savaitę „surūšiuotuosius“, kurie būdavo izoliuoti „mirties žarde“, pasiimdavo Tilžės valstybinės policijos apsaugos būrys ir sušaudydavo artimiausiame miške. Per šaudymus buvo mėginama bėgti. Šnipams padedant, aukos stovykloje buvo tardomos brutaliausiais apklausos metodais. Reicho vyriausios saugumo valdybos leidimu galima buvo šaudyti kiekvienu atveju. Tam tikrais atvejais aukšto rango sovietų kariai buvo gabenami į Berlyną apklausai. 53-čiasis oflagas į žudynes buvo įtrauktas per abvero skyrių, oflago administracijos liepimu iš anksto būsimums aukoms iškasdavo duobes²⁶⁹.

1942 m. gegužę karo belaisvių stovykloje liko tik 198 belaisviai. Oflagerį nurodyta likviduoti iki 1942 m. rugpjūčio 1 d.²⁷⁰ Istorikas C. Diechmann nurodo, kad 1942 m. liepą stovykla buvo uždaryta, o 800 likusių gyvųjų buvo deportuoti priverčiamiesiems darbams į Reichą²⁷¹. Šį faktą paminimi ir K. Kazlauskas. Jis taip pat nurodo, kad po kalinių išgabenimo stovykla buvo sugriauta²⁷². Apie stovyklos uždarymą prisimena ir B. Brassat. Jis pasakojo, kaip į Pagėgius atvyko gestapas: „Jie važiavo į koncentracijos stovyklą, o visi priėjimai į ten buvo griežtai draudžiami. Po keleto dienų pamatėme debesis virš miško. Pasirodo, stovykla buvo pradėta demontuoti“²⁷³. Jis taip pat prisimena, kad žmonės,

²⁶⁶ Diechmann C., Toleikis V., Zizas R., *Karo belaisvių ir civilių gyventojų žudymas Lietuvoje*. Vilnius, 2005. P. 32.

²⁶⁷ „Kančių žemė“. *Komunistinis darbas*. Red. Milevičienė S. Nr. 141, 1977-12-03.

²⁶⁸ Ten pat.

²⁶⁹ Diechmann C., Toleikis V., Zizas R., *Karo belaisvių ir civilių gyventojų žudymas Lietuvoje*. Vilnius, 2005. P. 31.

²⁷⁰ „Oflageris 53“. Vyr. Red. Purvinas M. *Mažosios Lietuvos enciklopedija*. T. 3, M-R. Vilnius, 2006. P. 322.

²⁷¹ Diechmann C., Toleikis V., Zizas R., *Karo belaisvių ir civilių gyventojų žudymas Lietuvoje*. Vilnius, 2005. P. 32.

²⁷² Kazlauskas K., „Hitlerininkų žvėriškumai. 10.000 belaisvių raudonarmiečių nužudyta Pagėgiuose“. *Tarybų Lietuva*. Nr. 63, 1945-03-18.

²⁷³ Meškauskienė R., *Mirties stovykla Pagėgiuose arba Buchenvaldo koncentracijos stovyklos filialas*. Interaktyvus. [žiūrėta 2019 m. kovo 4 d.] <<http://www.silaine.lt/2008/2008-04-08/Oflager-07.htm>>.

kurie gyveno netoli stovyklos, sužinojo, kad belaisviai iškasinėja sušaudytus ir pusiau suirusius kūnus bei vėl juos degina: „Tai įrodė kylantys dūmai ir smarvė, kuri buvo jaučiama nuo miško“²⁷⁴.

1944 m. gruodžio 13-20 dienomis, buvusioje karo belaisvių stovykloje „Oflager 53“ buvo rastos 3 sovietinių karių masinės kapavietės. Pirmas prie lagerio sienos, kuriame rasti pavieniai kapai ir 7 duobės. Penkios iš jų 16 metrų ilgio, 2 metrų pločio ir gylio. Dvi duobės 18 metrų ilgio ir 2 metrų gylio ir pločio²⁷⁵. Tačiau kitur pateikiama informacija, kad buvo atkastos 5 duobės 15 metrų ilgio, 2 metrų pločio ir gylio, kuriose buvo palaidoti belaisviai²⁷⁶.

Antra masinė kapavietė rasta belaisvių stovyklos viduje. Ten aptiktos penkios duobės 40 metrų ilgio ir dviejų metrų pločio bei gylio duobės. Lavonai duobėse buvo paguldyti eilėmis, apipilti kalkėmis ir žemių sluoksniu, po to ant viršaus suguldyta kita eilė ir vėl apipilta kalkėmis ir žemėmis. Duobėse rasta lavonų su peršautomis ir sudaužytomis kaukolėmis, taip pat su surištomis už nugaros rankomis. Ekspertų nuomone, būta žmonių, užkastų gyvų²⁷⁷.

Trečioji laidojimo vieta aptikta miške į Šiaurę nuo Pagėgių. Keturios duobės po 16 metrų ilgio bei 2 metrų pločio ir gylio. Juose buvo laidojami SSRS karininkai ir komunistai²⁷⁸. Kapavietėse rasti 8000 žuvusiųjų²⁷⁹.

C. Diechmann nurodo, kad 1944 m. gruodį medicinos komisija atidengė 13 masinių kapaviečių, jose buvo rasta per 5000 lavonų, bendras aukų skaičius siekė 8000-10000 žuvusiųjų, daugiausia mirusių nuo bado ir nuo ligų²⁸⁰.

Apibendrinant, galima teigti, kad nors karo belaisvių stovykla „Oflager 53“ šalia Pagėgių buvusiam pušyne veikė trumpą laikotarpį – nuo 1941 m. liepos mėnesio iki 1942 m. rugpjūčio 1 d., tačiau tai buvo viena žiauriausių stovyklų Klaipėdos krašte. Skirtingomis žiniomis čia buvo laikoma iki 24000 tūkst. belaisvių. Šis skaičius labai svyruoja, kadangi tai buvo belaisvių persiuntimo punktas ir kaliniai čia ilgai neužsibūdavo. Pasak C. Diechmann, Pagėgių karo belaisvių stovykloje mirė apie 8000-10000 tūkst. belaisvių.

²⁷⁴ Meškauskienė R., *Mirties stovykla Pagėgiuose arba Buchenvaldo koncentracijos stovyklos filialas*. Interaktyvus. [žiūrėta 2019 m. kovo 4 d.] <<http://www.silaine.lt/2008/2008-04-08/Oflager-07.htm>>.

²⁷⁵ „Kančių žemė“. *Komunistinis darbas*. Red. Milevičienė S. Nr. 141, 1977-12-03.

²⁷⁶ Kazlauskas K., „Hitlerininkų žvėriškumai. 10.000 belaisvių raudonarmiečių nužudyta Pagėgiuose“. *Tarybų Lietuva*. Nr. 63, 1945-03-18.

²⁷⁷ Jucius K. „Ir prabilo klaičius kapinynai“. *Laikraščio iškarpa*. Šilutės Hugo Šojaus muziejus. F2-35/3.

²⁷⁸ „Kančių žemė“. *Komunistinis darbas*. Red. Milevičienė S. Nr. 141, 1977-12-03.

²⁷⁹ Jucius K. „Ir prabilo klaičius kapinynai“. *Laikraščio iškarpa*. Šilutės Hugo Šojaus muziejus. F2-35/3.

²⁸⁰ Diechmann C., Toleikis V., Zizas R., *Karo belaisvių ir civilių gyventojų žudymas Lietuvoje*. Vilnius, 2005. P. 32.

2.4 Klaipėdos karo belaisvių stovykla Nr. 57

1945 m. pradžioje, sovietinei kariuomenei užimant Klaipėdą, buvo sugriauta 28 proc. pastatų, dar 36 proc. – smarkiai apgadinti²⁸¹.

1945 m. sausio 28 d. SSRS 4-oji smogiamoji armija, įžengusi į sugriautą, gaisrų apimtą miestą, aptiko keturias moteris ir du vyrus: dvi itin garbaus amžiaus, apie 80–90 metų lietuvininkes klaipėdiškes, dvi lenkaites architektes, vokiečių valdžios atsiųstas darbu vietinio daktaro namuose, ir dar du apdriskusius karo belaisvius baltarusius²⁸².

Pirmąsias kelias savaites uostamiesčio gatvėse galima buvo išvysti tik kariškius. Miestą valdė karo komendantas kapitonas Bugrovas.

Vis dėlto Klaipėda nuo griuvėsių buvo išvalyta. Išvežtas statybinis laužas, daugelis artilerijos sviedinių apgriautų, lėktuvų subombarduotų namų suremontuota, pastatyta naujų statinių. Visus šiuos darbus atliko pigiausia darbo jėga - vokiečių karo belaisviai.

Yra žinoma, kad karo belaisviai dirbo ne tik Klaipėdos miesto atstatymo darbus, bet taip pat būdavo pasitelkiami išminavimo darbams. 1945 m. pabaigoje – 1946 m. pradžioje Klaipėdos miesto darbo žmonių deputatų tarybos vykdomasis komitetas miesto išvalymui nuo minų skyrė 20 žmonių iš karo belaisvių stovyklos, kurie išminavimo darbus turėjo užbaigti iki 1946 m. rugpjūčio mėnesio (5 priedas)²⁸³.

Klaipėdos mieste 1945 m. rugpjūčio 1 d. buvo įkurta karo belaisvių stovykla Nr. 57 (6 priedas)²⁸⁴. Tai buvo belaisvių persiuntimo punktas, ilgai belaisviai čia neužsibūdavo, juos keisdavo kiti. Jie buvo persiunčiami į kitus SSRS veikusius lagerius. Belaisviai į Klaipėdą buvo perkelti liepos 28 – rugpjūčio 3 d. 1945 m. liepos 29 d. lageryje buvo kalinama 8240 žmonių.

Iš lentelėje Nr. 2 pateiktų duomenų matome, kad liepos 27 d. čia kalėjo 7740 asmenų. Per 2 dienas iki liepos 29 d. buvo atgabenta dar 500 karių. Didžiąją dalį kalinių sudarė vokiečių kariai, kurie buvo paimti į nelaisvę „Kuršo katilė“. Žymiai mažiau karių kalėjo iš Čekijos, Lenkijos, Austrijos ir kt. valstybių. Vienas iš pirmųjų, atgabentų į lagerį, buvo Vokietijos 16-ojo policijos bataliono 3-čios kuopos

²⁸¹ Juška A., *Klaipėdos sovietizacija 1945–1947 metais*. Interaktyvus. [žiūrėta 2019 m. kovo 13 d.] <<https://kultura.lrytas.lt/istorija/2008/06/09/news/klaipedos-sovietizacija-1945-1947-metais-nuotraukos--5902641/>>.

²⁸² Ten pat.

²⁸³ Klaipėdos miesto darbo žmonių deputatų tarybos vykdomojo komiteto atsakymas dėl karo belaisvių skyrimo išminavimo darbams. *Klaipėdos regioninis valstybės archyvas* (toliau – KRVA), F. 104, ap. 1, b. 2, l. 73.

²⁸⁴ Klaipėdos miesto darbo žmonių deputatų tarybos vykdomojo komiteto sprendimas, dėl karo belaisvių stovyklos įkūrimo. 1945 m. rugpjūčio 1 d. KRVA, F. 104, ap.1, b.7, l. 88.

šaulys štabsfeldfelibelis Ottas Karlas Balsas. 1945 m. gegužės 8 d. paimtas į nelaisvę Latvijoje, Tukumo rajone kapituliuavus Vokietijos kariuomenės Kuršo grupei. (7 priedas, 8 pav.)²⁸⁵.

Tautybė	Karinis laipsnis				
	pulkininkai	pulkininkai leitenantai	kapitonai	vyr. leitenantai	eiliniai
Vokiečiai	5	10	40	38	6 984
Austrai		3			166
Lenkai					180
Čekai					182
Prancūzai					27
Liuksemburgiečiai					3
Jugoslaviai					10
Olandai					11
Belgai					2
Italai					4
Vengrai					2
Latviai					8
Rusai					4
Iš viso	5	13	40	38	7 740

Lentelė Nr. 2. 57-ojo karo belaisvių lagerio belaisvių sudėtis (1945 07 27)²⁸⁶

Reikėtų paminėti, kad Klaipėdoje įsteigtas lageris Nr. 57 pagal kalinamų žmonių skaičių buvo vienas didžiausių Lietuvoje. 1945 m. į jį pateko 47776 žmonės, tačiau tais pačiais metais išgabenta į SSRS 41000, o 619 repatrijuota. 1945 m. gruodžio 31 d. buvo likę 6761 belaisviai. Lagerio limitas - 10000 žmonių²⁸⁷. 1946 m. balandžio 1 d. karo belaisvių stovykloje buvo 7126 asmenys²⁸⁸, iki lagerio uždarymo 1948 m. jų skaičius vis mažėjo: 1946 m. birželio 1 d. lageryje kalėjo 6435, 1947 m. sausio 1 d. – 4697, spalio mėnesį – 1778 belaisviai, dar 1319 belaisvių gydėsi 184-jame lageryje. 1948 m. sausio 1 d. prie lagerio buvo prijungtas 294-lagerio skyrius, tada kalinių skaičius išaugo iki 4942 žmonių²⁸⁹. Iš viso 1945-1948 m. čia kalėjo 53710 belaisvių. Po stovyklos likvidavimo didžioji dauguma belaisvių buvo išgabenti į Baškiriją²⁹⁰.

²⁸⁵ Ottas Karlas Balsas. *Lietuvos ypatingasis archyvas* (toliau – LYA), f. V-71, ap. 4, b. 18, l. 3.

²⁸⁶ Tininis V., *Vokietijos ir jos sąjungininkų karo belaisviai Lietuvoje 1944-1949*. Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimų centras, 2016 m. P. 181.

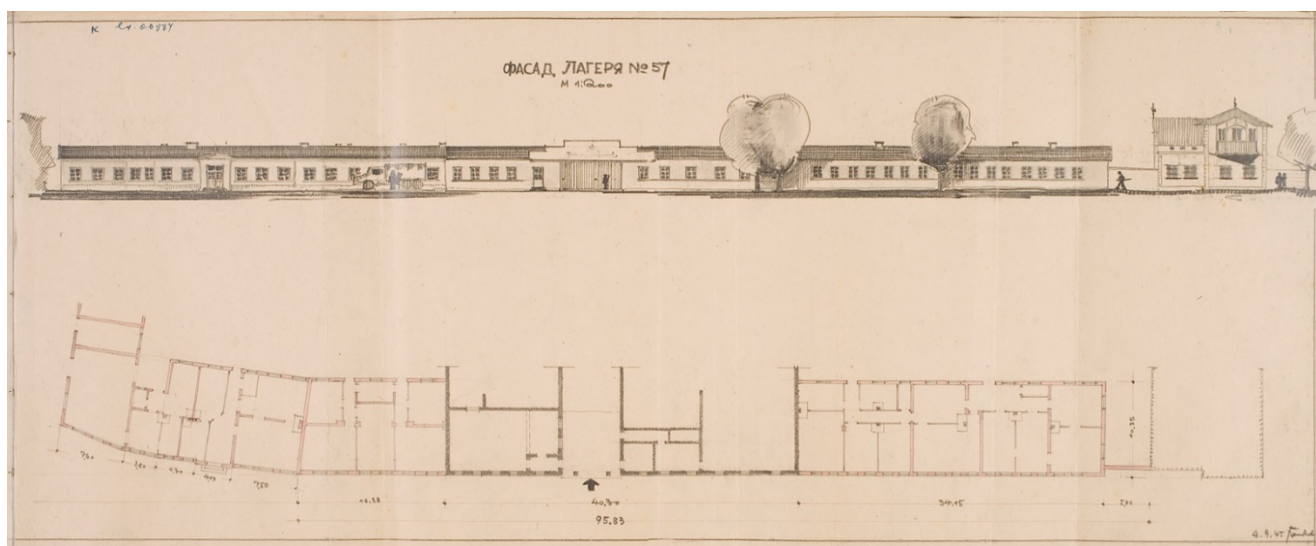
²⁸⁷ Ten pat. P. 184.

²⁸⁸ Apie apsaugos ir režimo būklę Klaipėdos karo belaisvių stovykloje Nr. 57 LSSR NKVD. LYA, f. V-69, ap.1, b. 41, l. 10.

²⁸⁹ Tininis V., *Vokietijos ir jos sąjungininkų karo belaisviai Lietuvoje 1944-1949*. Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimų centras, 2016. P. 180.

²⁹⁰ Varekis V., *Klaipėda XX a.* Klaipėda, 1993. P. 60.

Lagerio struktūra keletą kartų keitėsi. Iš 1946 m. balandžio 1 d. Lietuvos SSR vidaus reikalų liaudies komisariato (toliau – NKVD) Klaipėdos Karo belaisvių lagerio Nr. 57 valdybos ataskaitos apie lagerio režimą ir apsaugos būklę, galima matyti, kad nuo 1945 m. iki 1946 m. karo belaisvių stovyklą sudarė 4 skyriai, iš kurių 3 skyriai buvo įkurti Klaipėdos mieste, 4 skyrius - Kretingoje, Dimitravo dvare. Ten veikęs skyrius 1946 m. kovo 27 d. buvo likviduotas, o karo belaisviai iš 4 skyriaus perkelti į 1 skyrių. Iš viso karo belaisvių stovykloje buvo laikomi 7126 karo belaisviai: 1 skyriuje buvo 3583, 2 skyriuje 2066, 3 skyriuje 786 belaisviai²⁹¹. 1947 m. pradžioje lageris reorganizuotas, praplėstas – jį sudarė 6 skyriai: 1-3 skyriai buvo įkurti Klaipėdos mieste, 4 skyrius šalia Klaipėdos buvusiam Klemiškės dvare, 5 skyrius Ventės gyvenvietėje, 6 skyrius Macikuose.

5 pav. Lietuvos SSR vidaus reikalų liaudies komisariato (NKVD) Karo belaisvių lagerio Nr. 57 (Klaipėda) pastato projektas. 1945 m. rugsėjo 4 d.²⁹²

1 lagerio skyrius ir lagerio valdyba. Karo belaisvių stovyklos administracija ir pirmasis skyrius buvo įkurtas 1945 m. Klaipėdos miesto pietrytinėje dalyje (5 pav.). Stovyklai buvo perduota buvusio tabako fabriko teritorija su visais joje esančiais pastatais. Visa teritorija aptverta, į stovyklą vedė dveji vartai, prie vartų stovėjo dvi sargybinių būdelės. Teritoriją saugojo 5 sargybos bokštai, įrengta

²⁹¹ Apie apsaugos ir režimo būklę Klaipėdos karo belaisvių stovykloje Nr. 57 LSSR NKVD. LYA, f. V-69, ap.1, b. 41, l. 10.

²⁹² Lietuvos SSR vidaus reikalų liaudies komisariato (NKVD) Karo belaisvių lagerio Nr. 57 (Klaipėda) pastato projektas. 1945 m. rugsėjo 4 d. LYA, f. V-69, ap.1, b. 65, l. 71.

signalizacija. 1-ojo skyriaus apsauga rūpinosi NKVD ginkluotos kariuomenės 240-ojo pulko 2 bataliono kariai. Stovykloje visuomet buvo 4 budėtojai, 2 naktiniai ir 2 skyriaus budėtojai (8 priedas)²⁹³.

Lagerio valdybos personalo dislokavimui perduoti namai buvę Kulių Vartų gatvėje Nr. 2, 6 ir Malūno pylimo gatvėje Nr. 1, 6, 8, 12. Likusiems stovyklos pastatams pastatyti buvo pasitelkti karo belaisviai. Lageryje turėjo būti įrengta telefono linija²⁹⁴. Įrengta lagerio teritorija užėmė visą kvartalą ir buvo įkurta dabartinių Grįžgatvio, Kulių Vartų, Mokyklos, Bangų gatvių rajone²⁹⁵. 1945 m. Klaipėdos lagerio valdybos viršininkas buvo majoras (toliau – mjr). G. Marjenkinas, 1947 m. vadovavo mjr. A. Čibriakovas²⁹⁶.

Pirmieji karo belaisviai buvo apgyvendinti 4 aukštų tabako fabriko pastate. Jame apgyvendinta 1060 žmonių²⁹⁷. Tie, kurie netilpo, buvo uždaryti laikinuose mediniuose vienaaukščiuose barakuose kiek šiauriau dabartinės Tilžės gatvės²⁹⁸. Iki 1947 m. rudens buvo pastatytas naujas 800 vietų barakas ir 800 vietų „bendrabitis“²⁹⁹.

Vidutiniškai 1 lagerio skyriuje buvo kalinami apie 1600 asmenų. Šiame lagerio padalinyje buvo įrengta 50 vietų ambulatorija, turėjusi chirurgą ir 59 žmonių personalą, 100 žmonių per valandą apdorojanti dezinfekcinė, virtuvė, gaminusi maistą 3-4 tūkst. žmonių, 350 vietų klubas, 250 vietų valgykla, veikė skalbykla, kuri dirbo dviem pamainomis ir per parą išskalbdavo 750 skalbinių. Čia buvo arklidės su 50 arklių ir 20 mašinų turintis mašinų parkas. Veikė gaisrinė komanda, kurioje dirbo 16 žmonių. Stovykloje buvo kepykla, kuri per parą iškepavo 5 tūkst. kilogramų duonos³⁰⁰. Lagerio valdyba 1948 m. liepos 15 d. SSRS vidaus reikalų ministro įsakymu panaikinta³⁰¹.

2 lagerio skyrius. Antrasis belaisvių stovyklos skyrius buvo įsikurtas Klaipėdos uoste, vakarinėje miesto dalyje. Visa lagerio teritorija buvo aptverta spygliuotos vielos tvora. Teritoriją supo 4 sargybos

²⁹³ Ten pat.

²⁹⁴ Klaipėdos miesto darbo žmonių deputatų tarybos vykdomojo komiteto sprendimas dėl karo belaisvių stovyklos įkūrimo. 1945 m. rugpjūčio 1 d. KRVA. F.104, ap.1, b.7, l. 88.

²⁹⁵ Varekis V., *Klaipėda XX a.* Klaipėda, 1993. P. 60.

²⁹⁶ Elertas D., *Karo belaisvių stovyklos Klaipėdoje 1945 – 1949 m.* Paskaita. Interaktyvus. [žiūrėta 2019 m. kovo 25 d.] <https://www.youtube.com/watch?v=hg79AqG_7hl>.

²⁹⁷ Ten pat.

²⁹⁸ Juška A., *Klaipėdos sovietizacija 1945–1947 metais.* Interaktyvus. [žiūrėta 2019 m. kovo 13 d.] <<https://kultura.lrytas.lt/istorija/2008/06/09/news/klaipedos-sovietizacija-1945-1947-metais-nuotraukos--5902641/>>.

²⁹⁹ Tininis V., *Vokietijos ir jos sąjungininkų karo belaisviai Lietuvoje 1944-1949.* Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimų centras, 2016. P. 182.

³⁰⁰ Elertas D., *Karo belaisvių stovyklos Klaipėdoje 1945 – 1949 m.* Paskaita. Interaktyvus. [žiūrėta 2019 m. kovo 25 d.] <https://www.youtube.com/watch?v=hg79AqG_7hl>.

³⁰¹ 1949 m. sausio 27 d. LSSR vidaus reikalų ministro pavduotojo plk. Jefremovo ir LSSR MVD OPVI viršininko Solovjovo parengta išformuotų LSSR MVD karo belaisvių lagerių veiklos 1944-1949 m. ataskaita. LYA, f. V-141, ap. 2, b. 38, l. 42.

bokštai, prie vartų stovėjo 1 sargybinių būdelė. Į stovyklą buvo galima patekti tik pro vienerius vartus³⁰². Dabar šios stovyklos teritorija būtų tarp Gulbių, Inkarų ir Jūros gatvių.

Stovyklos apsauga rūpinasi ginkluotos kariuomenės 240-ojo pulko 2 bataliono kariai. Lageryje visą parą tvarką prižiūrėdavo 4 budėtojai, naktį stovyklą saugojo 3 papildomi naktiniai budėtojai. Taip pat šio bataliono kariai lydėdavo 1000 karo belaisvių į darbus. Kiti karo belaisviai į darbus buvo lydimi 2 lagerio skyriaus administracijos apsaugininkų³⁰³. Šios stovyklos belaisviai atstatinėjo sugriautą prekybos uostą ir dirbo krovikais.

Prekybos uostui atstatyti Maskvos valdžia atkėlė buvusį vokiečių inžinerijos pulką, apie 1 200 žmonių. Jame buvo surinkta prityrusių statybininkų inžinierių, vidurinės grandies technikų, savo darbą išmanančių statybininkų³⁰⁴. Jie buvo pasitelkti ne tik uosto atstatymui. Karo belaisvių pagalba buvo atkurti miesto inžineriniai tinklai, jų dėka sukurti pirmieji pokarinės Klaipėdos topografiniai planai, kurių pagrindu 1948 m. padaryta pirmoji miesto topografinė nuotrauka.

Nuo 1945 m. rugsėjo mėnesio iki 1946 m. spalio mėnesio šiame lagerio skyriuje dirbo 1500 žmonių, o iki 1947 m. lapkričio mėnesio – 2 tūkst. belaisvių³⁰⁵. Iš jūrų prekybos uosto buvo išvežta 1270 m³ gelžbetonio, 1400 t metalo konstrukcijų, 1000 m³ įvairių šiukšlių, iš miesto vandentiekio pašalinta 3500 m³ griuvėsių, išvežta 760 m³ mūrinių sienų likučių ir kt. Beveik visus darbus belaisviai atliko plikomis rankomis³⁰⁶.

Karo belaisviams atliekant darbus Klaipėdos jūrų prekybos uoste būta ir incidentų. Vienas toks įvykis 1945 m. gruodžio 5 d. Sprogus vokiečių karo metu paliktai fugasinei minai buvo sugriauta 22 m ilgio gelžbetoninė pakrantės linija. Įtariama, kad sprogamą organizavo karo belaisviai. Tai 1946 m. 4 karo belaisviai: 1. Volfgangas Trogišas (g. 1904 m.), 2. Henrikas Taichman'as (g. 1913 m.), 3. Erich'as Vili's (g. 1913 m.), 4. Rudolf'as Weber'is (g. 1921 m.) buvo suimti. Kaltinimams nepasitvirtinus, 1946 m. rugpjūčio 31 d. baudžiamoji byla buvo nutraukta (9 priedas, 9 pav.)³⁰⁷.

Belaisviai gyveno 19-oje namų, kuriuose žmonės miegojo ant dviaukščių narų. Šiame skyriuje buvo 50 vietų ambulatorija, pirtis, dezinfekcinė patalpa, kuri galėjo per parą aptarnauti 45 žmones.

³⁰² Apie apsaugos ir režimo būklę Klaipėdos karo belaisvių stovykloje Nr. 57 LSSR NKVD. LYA, f. V-69, ap.1, b. 41, l. 10.

³⁰³ Apie apsaugos ir režimo būklę Klaipėdos karo belaisvių stovykloje Nr. 57 LSSR NKVD. LYA, f. V-69, ap.1, b. 41, l. 10.

³⁰⁴ Juška A., *Klaipėdos sovietizacija 1945–1947 metais*. Interaktyvus. [žiūrėta 2019 m. kovo 13 d.] <<https://kultura.lrytas.lt/istorija/2008/06/09/news/klaipedos-sovietizacija-1945-1947-metais-nuotraukos--5902641/>>.

³⁰⁵ Janauskaite D., *Klaipėdos miestas prikėlė belaisviai*. Interaktyvus. [žiūrėta 2019 m. kovo 13 d.] <<http://klaipeda.diena.lt/naujienos/klaipeda/miesto-pulsas/klaipedos-miesta-prikele-belaisviai-731383>>.

³⁰⁶ Tininis V., *Vokietijos ir jos sąjungininkų karo belaisviai Lietuvoje 1944-1949*. Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimų centras, 2016. P. 185.

³⁰⁷ Trogišas V., Taichman'as H., Vili's E., Weber'is R. LYA, f. K-1, ap. 58, b. P-7697, SB, l. 92-1, 92-5, 92-9, 92-13.

Dviem pamainomis veikė skalbykla, kuri galėjo išskalbti 200 skalbinių. Veikė kepykla, kuri galėjo iškepti 5000 kg duonos per parą, nebuvo valgyklos. Yra teigiama, kad viename gyvenamajame name gyveno 425 žmonės, tačiau jis buvo tam netinkamas, todėl buvo statomi 2 nauji barakai. Kiekviename iš jų tilpo po 200 žmonių.³⁰⁸ Lagerio skyrius uždarytas 1948 m. Belaisviai išgabenti į SSRS ir Baškirijos ASSR.

3 lagerio skyrius. Trečiasis karo belaisvių stovyklos Klaipėdoje skyrius buvo įrengtas šiaurinėje miesto dalyje, šalia geležinkelio mazgo. Visa stovyklos teritorija aptverta spygliuotos vielos tvora. Teritoriją supo 4 sargybos bokštai. Į stovyklą buvo galima patekti pro vienus vartus, prie kurių stovėjo sargybinių būdelė. Tai buvo vienintelis skyrius, kuris iki 1946 m. balandžio 1 d. buvo visiškai įrengtas³⁰⁹. Dabar ši teritorija būtų šalia dabartinės Kretingos gatvės pradžios, sukant į Klevų gatvę. Teritorija buvo abipus kelio.

3 lagerio skyriaus apsauga ir kalinių lydėjimu į darbus rūpinosi lagerio skyriaus administracija. Lageryje visą parą tvarką prižiūrėdavo 2 budėtojai, naktį stovyklą saugojo 2 papildomi naktiniai budėtojai³¹⁰.

Yra žinoma, kad dalis belaisvių gyveno dviaukščiame name, o likę vieno aukšto barakuose su dviaukštėmis lovomis. Oficialiai užfiksuota, kad vokiečių stovykla vienu metu nebuvo apjuosta tvora, o belaisviai vaikštinėjo po Klaipėdą laisvi, lankėsi turguose ir kitose vietose³¹¹. Pasak istoriko V. Tininio, belaisviai gyveno nacių laikais statytuose mediniuose rusų karo belaisvių barakuose. Tačiau šiai minčiai prieštarauja istorikas D. Elertas. Jo teigimu, peržiūrėjus tų laikų ikonografiją, topografines nuotraukas, barakų nesimato.

Lageryje veikė pirtis, ambulatorija, dezinfekcinis, kuris per valandą sugebėdavo aptarnauti apie 40 žmonių. Virtuvė, kuri galėjo paruošti valgį 1200 žmonių, tačiau nebuvo valgyklos³¹².

Šiame skyriuje kalėję žmonės daugiausiai dirbo geležinkelyje. Jie atstatė traukinių depą, remonto gamyklą, taisė geležinkelį, atstatė stotį, mėsos kombinatą. Oficialūs duomenys skelbia, kad 1945 m. geležinkelyje dirbo 1000 stovyklos belaisvių, o 1946 m. tik 450³¹³.

³⁰⁸ Elertas D., *Karo belaisvių stovyklos Klaipėdoje 1945 – 1949 m.* Paskaita. Interaktyvus. [žiūrėta 2019 m. kovo 25 d.] <https://www.youtube.com/watch?v=hg79AqG_7hl>.

³⁰⁹ Apie apsaugos ir režimo būklę Klaipėdos karo belaisvių stovykloje Nr. 57 LSSR NKVD. LYA, f. V-69, ap.1, b. 41, l. 10.

³¹⁰ Ten pat.

³¹¹ Elertas D., *Karo belaisvių stovyklos Klaipėdoje 1945 – 1949 m.* Paskaita. Interaktyvus. [žiūrėta 2019 m. kovo 25 d.] <https://www.youtube.com/watch?v=hg79AqG_7hl>.

³¹² Ten pat.

³¹³ Tininis V., *Vokietijos ir jos sąjungininkų karo belaisviai Lietuvoje 1944-1949.* Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimų centras, 2016. P. 185.

1946 m. geležinkelio tvarkyme dirbo 300 žmonių, miesto ūkyje – 100 žmonių, ūkio statybos valdyboje – dar 100. Geležinkelio atstatymo darbams vadovavo ne sovietų specialistai, o vokiečių pulkininkai.

1947 rugsėjo-lapkričio mėnesį čia buvę karo belaisviai taip pat išgabenti į SSRS ir Baškirijos ASSR. Ištuštėjusį kontingentą papildė belaisviai iš panaikinto 294 lagerio skyriaus.

4 lagerio skyrius. Ketvirtasis skyrius buvo įsteigtas 1945 m. Klemiškės dvaro teritorijoje (Klaipėdos raj., Sendvario seniūnija) kaip pagalbinis žemės ūkio padalinys. Jam buvo skirta 1,8 tūkst. hektarų žemės, 400 hektarų ganyklų. 1946 m. žemės plotas padidintas iki 2300 ha. Žemė buvo išminuota, užkastos žeminės, sprogmenų išraustos duobės ir apkasai³¹⁴.

1946 m. liepos 26 d. LKP(b) CK ir LSSR MT sprendimu visas šis ūkis turėjo pereiti Tauralaukio tarybiniam ūkiui. Belaisviai tvarkėsi pavyzdinai, todėl 1946 m. rugsėjį vienas šio lagerio vadovų J. Bartašiūnas kreipėsi į VKP(b) CK Lietuvos biuro pirmininką V. Ščerbakovą prašydamas, kad šis padėtų išsaugoti Klaipėdos belaisvių stovyklai aprūpinti sukurta ūkį. Laišką rašęs sovietinis generolas aštriai kritikavo Tauralaukio tarybinį ūkį, kuris dirbo nuostolingai, nenašiai, ir prašė ūkį parduoti tik po lagerio uždarymo³¹⁵. Greičiausiai į jo prašymą buvo atsižvelgta.

Čia laikyti 57 darbiniai arkliai, 88 galvijai, 44 kiaulės, daug naminių paukščių, triušių ir net bičių. Belaisviai žemę dirbo keturiais traktoriais, turėjo kitos žemės ūkio technikos. Po metų arklių banda padvigubėjo, galvijų padaugėjo pustrėčio karto, kitų gyvulių skaičius taip pat sparčiai gausėjo³¹⁶.

5 lagerio skyrius. Penktasis padalinys buvo skirtas žvejybai. Jis buvo įkurtas Ventės gyvenvietėje (Šilutės raj.)³¹⁷. Ten buvo pastatyti laikini barakai. 1946 m. nupirkti laivai, žvejybos įranga. Jungtinės Macikų lagerio Nr. 184 ir Klaipėdos karo belaisvių stovyklos žvejų komandos žvejojė Kuršių mariose, ties Ventės ragu ir Rusnės sala. Iš viso darbavosi apie 100 karo belaisvių. 1945 m sugavo 45 t, 1946 m. – 135 t, 1947 m. – 104 t ir 1948 m. – 59 t žuvies, iš viso 393 t³¹⁸.

³¹⁴ Tininis V., *Vokietijos ir jos sąjungininkų karo belaisviai Lietuvoje 1944-1949*. Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimų centras, 2016. P. 185.

³¹⁵ LSSR vidaus reikalų ministro gen. Mjr. J. Bartašiūno 1946 m. rugsėjo mėn. raštas VKP(b) CK Lietuvos biuro pirmininkui V. Ščerbakovui. LYA, f. V69, ap. 1, b. 123, l. 5-7.

³¹⁶ Janauskaite D., *Klaipėdos miestą prikėlė belaisviai*. Interaktyvus. [žiūrėta 2019 m. kovo 13 d.] <<http://klaipeda.diena.lt/naujienos/klaipeda/miesto-pulsas/klaipedos-miesta-prikele-belaisviai-731383>>.

³¹⁷ Tininis V., *Vokietijos ir jos sąjungininkų karo belaisviai Lietuvoje 1944-1949*. Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimų centras. 2016. P. 187.

³¹⁸ Tininis V., „Sovietų Sąjungos karo belaisvių lageris Macikuose 1945-1948 m.“. *Macikų mirties namai. Antrojo pasaulinio karo belaisvių ir GULAG'o lageriai 1939-1955 metais Šilutės apylinkėse*. Vilnius, 2015. P. 74.

1946 m. balandžio 4 d. Ventės lagerio skyrius buvo panaikintas. Tuo metu jame dirbė 100 belaisvių perduoti Kleimiškės pagalbiniam ūkiui³¹⁹. Tačiau istorikas D. Elertas nurodo, kad šis skyrius panaikintas tik 1947 m.³²⁰

6 lagerio skyrius. 1947 m. įvykus karo belaisvių lagerių reorganizacijai, anksčiau aptarto Macikų lagerio Nr. 184 savarankiškumas buvo formaliai panaikintas. Lagerio pavaldumas ir jame esantys pastatai perduoti 57-ajam Klaipėdos lageriui. Jis pavadintas 6-uoju lagerio skyriumi. 1947 m. kovo mėnesį 6-ojo skyriaus viršininko pareigas ėjo kapitonas (toliau – kpt.) Karpovas. Viršininko pavaduotojai tiekimui 1945–1946 m. buvo kpt. Gurikovas, kpt. Pisarevas, kpt. Zaicevas³²¹.

1948 m. liepos 15 d. SSRS MVD įsakymu Nr. 00836 57-ojo Klaipėdos lagerio 6-asis skyrius buvo likviduotas. Visas nekilnojamas turtas (lagerio barakai, ūkiniai ir kiti pastatai, apsauginės zonos įrenginiai) ir materialinės vertybės (transportas, maisto atsargos, baldai ir kt.) buvo perduoti LSSR MVD 3-iajai pataisos darbų kolonijai³²².

1948 m. uždarius Šiaulių lagerį prie Klaipėdos karo belaisvių stovyklos Nr. 57 buvo prijungtas Akmenės lagerio skyrius ir pavadintas skyriumi Nr. 5. Jame 150 žmonių dirbo kalkių gamykloje, 140 – kalkių karjere, 145 cemento gamykloje. Lageris likviduotas iki 1948 m. rugsėjo³²³.

1947 m. rudenį prasidėjus ir 1948 m. toliau vykstant belaisvių repatriacijai, daug darbingo amžiaus belaisvių išgabenimo į SSRS gilumą, prieita prie to, kad Lietuvoje buvo mažinamas lagerių skaičius. 1948 m. balandžio 22 d. LTSR Ministrų tarybos sprendimu karo belaisvių stovykla Nr. 57 buvo galutinai uždaryta³²⁴.

Po 1950 m. Klaipėdoje dar buvo likę karo belaisvių, bet nedaug. Dalis jiems skirtų stovyklų pradėta naudoti kalinti kriminaliniams ir nepilnamečiams nusikaltėliams, nepatikimiems perkeltiems asmenims ir pan.

Reikėtų paminėti, kad karo belaisviai atliko ne vien fizinius darbus išvalant, atstatant ir įrengiant Klaipėdos miestą, bet ir atlikdavo subtilesnius darbus. 1945 m. sausio mėnesio pabaigoje Viktoras Bergas buvo paskirtas administruoti Klaipėdos miestą. Šiame poste išdirbo beveik metus. Jo liudijimu 1945 m. rudenį pradėjusiai veikti Klaipėdos muzikos mokyklai trūko pedagogų muzikų. Paaiškėjo, kad karo

³¹⁹ Ten pat.

³²⁰ Elertas D., *Karo belaisvių stovyklos Klaipėdoje 1945 – 1949 m.* Paskaita. Interaktyvus. [žiūrėta 2019 m. kovo 25 d.] <https://www.youtube.com/watch?v=hg79AqG_7hl>.

³²¹ Tininis V., „Sovietų Sąjungos karo belaisvių lageris Macikuose 1945-1948 m.“. *Macikų mirties namai. Antrojo pasaulinio karo belaisvių ir GULAG'o lageriai 1939-1955 metais Šilutės apylinkėse.* Vilnius, 2015 m., p. 63

³²² Ten pat. P. 74.

³²³ Elertas D., *Karo belaisvių stovyklos Klaipėdoje 1945 – 1949 m.* Paskaita. Interaktyvus. [žiūrėta 2019 m. kovo 25 d.] <https://www.youtube.com/watch?v=hg79AqG_7hl>.

³²⁴ Varekis V., *Klaipėda XX a.* Klaipėda, 1993. P. 60.

belaisvis pavarde Hayden (ar Haydn, o rusiškai – Gaiden), yra puikus smuikininkas. Patikrinus ir nustatčius, jog tai tiesa, komendantas sutiko išleisti jį šio meno mokyti būsimojus smuikininkus. Pedagoginį darbą Hayden-Gaiden dirbo neprastai, greitai pramoko lietuviškai, tad imtas vadinti sulietuvinta pavarde – Gaidėnas. Vėliau jis net surengė keletą uždarų koncertų. Klaipėdoje užsibuvęs ilgėliau, į namus išvyko gal tik 1952 m.³²⁵

1944–1949 m. Lietuvos teritorijoje buvo kalinami 92709 Vokietijos ir jos sąjungininkų karo belaisviai – vokiečiai, austrai, rumunai, vengrai, italai, kitų Europos šalių atstovai. Karo belaisvių skaičius nuolat kito, vieni buvo repatrijuojami (apie 23 tūkst.), kiti išvežami į kitus SSRS lagerius (apie 65,5 tūkst.). 1945–1948 m. pabėgo 722 karo belaisviai, iš jų sulaikyti 368 (1949 m. pradžioje 354 dar nebuvo surasti)³²⁶.

Visi Klaipėdos karo belaisvių stovyklos Nr. 57 skyriai buvo aptverti dviguba vielos tvora, pastatyti sargybos bokšteliai, veikė elektros signalizacija. Lagerio apsaugai vadovavo leitenantas V. Šliakovas. Už lagerio sienų lydėdavo ir belaisvius saugojo Sovietų Sąjungos kariai. Tačiau pabėgimų iš lagerio vis dėlto pasitaikydavo.

Buvęs Vokietijos kariuomenės šaulių pulko vežikas jefreitorius Peter'is Gustav'as Buchmann'as (9 priedas, 10 pav.) (g. 1911 m. Berlyne) paimtas į nelaisvę 1946 m. rugpjūčio 27 d. Klaipėdoje. Už vengimą pasiduoti į nelaisvę 1945 m. kapituliuavus Vokietijos kariuomenės Kuršo grupei ir slapstymąsi 1947 m. buvo baustas 5 paroms griežto arešto ir 3 mėnesius kalėjo bausmės kuopoje. 1947 m. rugpjūčio 9 d. pabėgo iš lagerio³²⁷.

Iš lagerio taip pat pabėgo buvęs Vokietijos kariuomenės pėstininkų divizijos karys štabjefreitorius, karo lauko ligoninės siuvėjas Kurt'as August'as Dorov'as (9 priedas, 11 pav.) (g. 1910 m. Keslino aps., Pomeranija). 1945 m. gegužės 8 d. paimtas į nelaisvę Liepojoje. 1947 m. spalio 7 d. pabėgo iš lagerio³²⁸.

1946 m. iš lagerio pabėgo 65 žmonės, 43 iš jų buvo sugauti. LSSR MVD OPVI duomenimis, 1945–1948 m. iš šio lagerio pabėgo 98 belaisviai³²⁹.

³²⁵ Janauskaite D., *Klaipėdos miestas prikėlė belaisviai*. Interaktyvus. [žiūrėta 2019 m. kovo 13 d.] <<http://klaipeda.diena.lt/naujienos/klaipeda/miesto-pulsas/klaipedos-miestas-prikelo-belaisviai-731383>>.

³²⁶ Ektytė V., Maslauskienė N., *Vokietijos ir jos sąjungininkų karo belaisviai Lietuvoje*. Interaktyvus. [žiūrėta 2019 m. kovo 14 d.] <https://www.archyvai.lt/lt/lya_parodos/vokietijos-ir-jos-568v/pratarme.html>.

³²⁷ Lietuvos SSR vidaus reikalų ministerijos (MVD) Karo belaisvių lagerio Nr. 57 (Klaipėda) kalinys, buvęs Vokietijos kariuomenės šaulių pulko vežikas jefreitorius Peteris Gustavas Buchmannas. LYA, f. V-71, ap. 4, b. 20, l. 1.

³²⁸ Lietuvos SSR vidaus reikalų liaudies komisariato (NKVD) Karo belaisvių lagerio Nr. 57 (Klaipėda) kalinys, buvęs Vokietijos kariuomenės pėstininkų divizijos karys štabjefreitorius, karo lauko ligoninės siuvėjas Kurtas Augustas Dorovas. LYA, f. V-71, ap. 4, b. 25, l. 4.

³²⁹ Tininis V., *Vokietijos ir jos sąjungininkų karo belaisviai Lietuvoje 1944-1949*. Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimų centras, 2016. P. 199.

Nustatyti tikslius mirusiųjų skaičius karo belaisvių stovykloje ir jos padaliniuose yra gana sunku, dėl didelio belaisvių kaitos skaičiaus ir archyvinių šaltinių trūkumo bei išlikusių šaltinių pateikiamos skirtingos informacijos.

Yra žinoma, kad 1945 m. rudenį perpildytoje palapinių bei kelių medinių pastatų stovykloje kilo šiltinės ir dizenterijos epidemija, išguldžiusi nemažai žmonių. Dėl ligos belaisviai negalėjo dirbti. Kiek žmonių nuo pusantrų mėnesio trukusios epidemijos mirė, nėra žinoma.

Iš išlikusio karo belaisvių stovyklos Nr. 57, 1 skyriaus 1945-1948 m. palaidotų kalinių sąrašo matyti, kad lageryje mirė 62 žmonės. Parengtoje siųsti ataskaitoje į Maskvą nurodomi tik 57 kapai. Lagerio mirusiųjų registracijos knygoje nuo 1945 m. rugpjūčio 14 d. iki 1948 m. rugpjūčio 14 d. yra 47 belaisvių mirtį patvirtinantys įrašai. Kitoje to paties laikotarpio knygoje nurodomi 56 palaidoti žmonės³³⁰.

Klaipėdos vandentiekis iš karto po karo buvo apginkluotas. Ginkluoti sargai saugojo vandenvietę, į darbus lydėjo karo belaisvius ir areštantus. Iš senųjų darbuotojų atsiminimų žinoma, kad vandentiekyje vienas karo belaisvis nusižudė ir vienas žuvo per nelaimingą atsitiktinumą³³¹.

Karo belaisviai buvo laidojami Vokietijos karių kapinaitėse, kurios buvo įkurtos dabartinių Herkaus Manto ir P. Lideikio gatvių sankirtoje, prie posūkio į Melnragę.

LSSR MVD 1958 m. duomenimis, Lietuvos teritorijoje buvo 8 karo belaisvių ir internuotųjų kapinės. Vadovaujantis SSRS MVD 1959 m. sausio 13 d. nurodymu, karo belaisvių kapinės turėjo būti likviduotos. LSSR viešosios tvarkos apsaugos ministerijos (MOOP) 1965 m. gruodžio mėnesio duomenimis, Lietuvos teritorijoje liko tik vienos karo belaisvių kapinės Šiaulių mieste³³².

Klaipėdoje įkurta karo belaisvių stovykla Nr. 57 veikė nuo 1945 m. iki 1948 m. bei turėjo 6 skyrius: trys buvo įkurti Klaipėdos mieste, vienas netoli Klaipėdos – Kleimiškės dvare, taip pat po vieną buvo Ventės gyvenvietėje ir Macikų kaime. Didžiąją dalį kalinių sudarė vokiečių kariai, kurie buvo paimti į nelaisvę „Kuršo katilė“. Žymiai mažiau karių kalėjo iš Čekijos, Lenkijos, Austrijos ir kt. Klaipėdos lageris buvo vienas didžiausių Lietuvoje. 1945 m. į jį pateko 47776 žmonės, tačiau tais pačiais metais išgabenta į SSRS – 41000 žmonių. Per visą jo gyvavimo laikotarpį jame buvo kalinta 53710 belaisvių. Šiame lageryje kalinti belaisviai prisidėjo prie Klaipėdos miesto atstatymo darbų.

³³⁰ Ten pat. P. 204-205.

³³¹ Poška L. *Vanduo turi tekėti*. Klaipėda, 2013. P. 32.

³³² Ektytė V., Maslauskienė N., *Vokietijos ir jos sąjungininkų karo belaisviai Lietuvoje*. Interaktyvus. [žiūrėta 2019 m. kovo 14 d.] <https://www.archyvai.lt/lt/lya_parodos/vokietijos-ir-jos-568v/pratarme.html>.

3. IŠLIKĘS TOTALITARINIŲ REŽIMŲ LAGERIŲ PAVELDAS KLAIPĖDOS KRAŠTE

Tamsusis paveldas – tai su mirtimi, nelaimėmis susijusių, ar makabriškai atrodančių vietų lankymas³³³. Tačiau dėl šio reiškinio daugialypiškumo, neapibrėžtumo ir etinio aspekto problematiškumo, tamsųjį turizmą tyrinėjantys specialistai išreiškia kelis skirtingus požiūrius. A. V. Seaton'as tamsųjį turizmą sutapatina su mirties turizmu (tanaturizmu), jį įvardindamas objektu, susijusiu su mirtimi lankymu³³⁴.

Kitas autorius, T. Blom'as, tamsųjį turizmą apibūdina kaip šiuolaikinį „liguisto turizmo“ fenomeną. Jo nuomone, tai toks reiškinys, kai reali žmonių mirtis sukelia susidomėjimą ir pritraukia minias lankytojų. Iš kitos pusės, tai dirbtinis, atraktyvus produktas, kuriuo siekiama patenkinti liguisto turizmo poreikius³³⁵.

John'as Lennon'as ir Malcolm'as Foley tamsųjį turizmą įvardija kaip neabejotiną postmodernizmo išraišką, susijusią su tikrų ir perkurtų mirties ir nelaimių vietų vartojimu bei specifiniu jų pristatymu vartotojui. Jų manymu, tokia mirties ir nelaimių vartojimo kultūra galėjo atsirasti tik šiuolaikinėje visuomenėje³³⁶.

Tamsusis paveldas, kai kurių autorių sinonimiškai vadinamas žiaurumo paveldu³³⁷. Jis yra priskiriamas disonuojančio paveldo grupei. Disonansinis paveldas – tai „nepatogus“ paveldas, apie kurį sunku tiek tylėti, tiek kalbėti. Pats savaime jis nėra toks „tamsus“, kad reiktų jį eliminuoti iš viešųjų erdvių, bet nėra ir toks „šviesus“, kad galėtų neproblemiškai šiose erdvėse egzistuoti. Disonansinis paveldas – trikdantis ir sudėtingas³³⁸.

Brutalumo, smurtinis arba žiaurumo paveldas – dar vienos moksliniame diskurse vyraujančios sąvokos apibūdinančios tokį paveldą. Tai artefaktai, pastatai, vietos ir vietovės, kur tam tikru istoriniu laikotarpiu buvo vykdomi brutalūs, nežmoniški, barbariški žmogaus prieš žmogų veiksmai (pvz.,

³³³ Stone P. Dark Tourism: towards a new post-disciplinary research agenda. Interaktyvus [žiūrėta 2019 m. birželio 6 d.] <https://works.bepress.com/philip_stone/33/download/>.

³³⁴ Kilinskaitė R., *Paveldo pritaikymas tamsiajam turizmui Lietuvoje: Kauno fortų atvejais*. Magistro darbas. Kaunas, 2012. P. 10.

³³⁵ Ten pat.

³³⁶ Ten pat. P. 10-11.

³³⁷ Kilinskaitė R., *Tragiškų istorinių įvykių reprezentavimo tendencijos: Kauno tvirtovės fortų atvejais*. Interaktyvus [žiūrėta 2019 m. birželio 2 d.] <<https://epubl.ktu.edu/object/elaba:6080455/index.html>>.

³³⁸ Boločkaitė R., *Nepatogus paveldas, nepageidaujama praeitis*. Interaktyvus. [žiūrėta 2019 m. gegužės 30 d.] <<http://www.satena.lt/2014/08/26/nepatogus-paveldas-nepageidaujama-praeitis/>>.

masinės žudynės, kalinimai, kankinimai ir kt.) ir kurios vėliau dėl tokių įvykių arba kitų priskirtų reikšmingų savybių buvo pripažintos saugotinu paveldu³³⁹.

Smurtinis paveldas yra itin problematiška paveldo grupė. Jo panaudojimas turizme taip pat pakankamai komplikotas bei žymiai sudėtingiau pritaikomas ir pristatomas masiniam vartotojui. Pasak J. Tunbridge'o ir G. Ashworth'o, brutalusis paveldas, kaip turistinė atrakcija, yra patraukli ir plačiai interpretuojama dėl šių šešių veiksnių: 1. Įspūdį sukelianti, neįprasta žiaurumų prigimtis. Nekaltųjų kančia turės kitą interpretacinę bei emocinę reikšmę nei natūrali mirtis. 2. Aukų pobūdis. Aukos turi pasižymėti nekaltumu, silpnumu jų negalima įtarti bendradarbiavus su skriaudėjais. Sukuriamas psichologinis užuojautos silpniesiems efektas. 3. Brutalumo masiškumas. Empatiją žymiai sunkiau pajauti, jei žiaurus įvykis susijęs su nedidele žmonių grupe. 4. Smurtautojų charakteristika. Budeliai identifikuojami ir aiškiai atskiriami nuo aukų ir stebėtojų. 5. Įvykių svarba istorinėje atmintyje. Turi būti aiškios paveldo ir žiauraus įvykio sąsajos, matomas autentiškas laikmečio palikimas. Kuo nuo įvykio praėję mažiau laiko, tuo jis paveikesnis. 6. Išlikę dokumentai. Smurtinių įvykių panaudojimas labai priklauso nuo turimos informacijos kiekio. Čia sunkumai neišvengiami, nes smurtautojai dažniausiai būna suinteresuoti sunaikinti visus savo nusikaltimų pėdsakus³⁴⁰.

Šiame darbe aptariami karo belaisvių ir GULAG'o lageriai Klaipėdos krašte atitinka aukščiau išvardytus veiksnius. Žiaurumų prigimtis nėra natūrali. Juos lėmė laikmečio ideologiniai ir politiniai veiksniai. Buvo kalinama ir žuvo daugybė žmonių. Aiškiai atskiriami agresoriai – nacistinė Vokietija ir Sovietų Sąjunga. Išlikusios lagerių vietos ir pavieniai statiniai pasakoja apie II Pasaulinio karo metu vykdytus žiaurumus. Išlikę archyviniai dokumentai, karo belaisvių ir civilių žmonių liudijimai suteikia naujų žinių apie lagerių istoriją ir kasdienybę. Todėl išlikusių lagerių teritorijų ir išlikusių lagerių objektų pritaikymas viešajai erdvei (muziejų, memorialinių vietų, informacinių stendų ar lentelių įrengimas) bei informacijos sklaida yra būtina.

Iš buvusių karo belaisvių ir GULAG'o lagerių, įkurtų Klaipėdos krašte, išlikusių paveldo objektų skaičius yra nedidelis. Macikuose išlikę 3 objektai, Pagėgiuose – 1, Klaipėdoje – 3. Išlikusius paveldo objektus galima skirstyti į tris grupes: lagerių vietos, pastatai, belaisvių kapinės (palaidojimo vietos).

Tai nulėmė keletas priežasčių. Tamsiojo paveldo objektai nėra išskirti jokia atskira kategorija Lietuvos teisiniuose aktuose, taip pat nėra nurodyta atskiros tamsiojo turizmo krypties turizmą reglamentuojančiuose dokumentuose. Dauguma tamsiajam turizmui galimų pritaikyti objektų yra įtraukti

³³⁹ Vaitkevičiūtė P., *Tamsiojo turizmo reprezentavimo galimybės Lietuvoje: koncentracijos stovyklų (1927-1953 m.) atvejis*. Magistro darbas. Kaunas, 2017. P. 36.

³⁴⁰ Čepaitienė R., *Paveldosauga globaliame pasaulyje*. Vilnius, 2010. P. 304.

į kultūros vertybių registrą kaip nekilnojamos kultūros vertybės, kurių reikšmingumą lemia istorinė objekto vertė. Tai karo paveldo objektai, masinių žudynių ir kankinimų vietos, kapinės ir kita. Tačiau ne visų tamsiojo turizmo kategorijų objektai yra įtraukti į saugomų vertybių sąrašus, netgi dažnai nekyla mintis, kad tokie objektai apskritai galėtų būti saugotini³⁴¹.

Macikai. Kaip jau buvo minėta, 1955 m. birželio 18 d. 3 lagerio skyriaus Macikuose buvo uždarytas³⁴². Lageriui priklausę žemės ūkio sklypai perduoti LSSR socialinio aprūpinimo ministerijai. Lagerio turtas išparceliuotas. Belaisvių barakai po uždarymo buvo palikti nenugriauti, apie tai liudija išlikusios 1963-1964 metais darytos nuotraukos (10 priedas, 12, 13 pav.). Juose matyti, kad prabėgus beveik dešimtmečiui po lagerio uždarymo jų būklė dar gera. Apie kitų pastatų likimą žinios fragmentiškos.

1955 m. kovo 15 dieną Lietuvos TSR Socialinio Aprūpinimo Ministerijos įsakymu buvusio lagerio teritorijoje buvo įkurti Pagrynių invalidų namai, vėliau įstaigos pavadinimas ne kartą keitėsi. Šiuo metu teritorijoje veikia Macikų socialinės globos namai³⁴³.

Romualdas Jovaiša, buvęs Macikų socialinių globos namų direktoriaus, tuo metu psichoneurologinio pensionato direktorius, pradėjęs dirbti nuo 1986 m., pasakojo, kad išlikusių lagerio pastatų būklė buvo bloga: „langai švilpė, pro plyšius buvo galima rankas kišti, stogai kiauri, vandens nebuvo, tvoros aptvertos, katilinė buvo kūrenama anglimi, per parą sukūrendavom apie 11-10 tonų anglių³⁴⁴“. Jam įsidarbinus buvo renovuotas pagrindinis pensionato pastatas, kuriame socialiniai globos namai veikia iki šiol.

Prie pagrindinio pensionato pastato buvo likę du kritinės būklės barakai: „sienas su atsuktuvu galėjai prakrapštyti kiaurai ir išlįsti³⁴⁵“. Apie 1988 metus vieną baraką nugriovė, kitą perstatė. Buvo išlikęs karcerio pastatas, kuriame buvo įrengtas sandėlis. Tais pačiais metais, dar vieną avarinės būklės pastatą perstatė ir jame įrengė sporto salę, darbo terapiją ir keletą butų³⁴⁶.

Uždarius lagerį, buvo bandyta sunaikinti ir lagerio kapines (11 priedas, 14 pav.). Buvo parengtas jų melioravimo projektas, tačiau jis nebuvo realizuotas ir kapinių nesulygino buldozeriai. Prie to labai prisidėjo Šilutės projektavimo institute braižytoju dirbęs Edmundas Stankevičius. Jis, kaip buvęs

³⁴¹ Kilinskaitė R., *Paveldo pritaikymas tamsiajam turizmui Lietuvoje: Kauno fortų atvejis*. Magistro darbas. Kaunas, 2012. P. 49.

³⁴² Vareikis V., Vitkus H. *1941-1944 m. Macikų nacistinės Vokietijos karo belaisvių, 1944-1948 m. Sovietų Sąjungos karo belaisvių ir 1946-1955 m. GULAG'o lagerių istorinė pažyma*. Klaipėda, 2019. P. 2. Šilutės Hugo Šojaus muziejus.

³⁴³ *Macikų socialinės globos namai*. Interaktyvus. [žiūrėta 2019 m. vasario 19 d.]. <<http://www.macikaigloba.lt/1-apie-mus>>.

³⁴⁴ Jovaiša R., *Interviu apie Macikų kaimo istoriją*. Ekspedicijos medžiaga, 2019. Šilutės Hugo Šojaus muziejus.

³⁴⁵ Ten pat.

³⁴⁶ Jovaiša R., *Interviu apie Macikų kaimo istoriją*. Ekspedicijos medžiaga, 2019. Šilutės Hugo Šojaus muziejus.

politinis kalinys, matydamas kokį užsakymą turi vykdyti (tuo metu mažai kas žinojo apie šį buvusį sovietinį lagerį), darbo atlikimą stengėsi kiek galima ilgiau užtęsti. Tokiu būdu visas darbas nusitęsė iki pat Sąjūdžio laikų³⁴⁷. Nors melioravimo darbai ir nebuvo atlikti, tačiau vakarinę dalį kapų teritorijos ilgą laiką plovė Šyšos upė. Krantinės apsauga susirūpinta tik po 1990 m., kuomet pavasarį Macikuose išsiliejusi Šyšos upė atidengė dalį čia užkastų žuvusių karo belaisvių palaikų. Šiaurinėje ir rytinėje kapinių dalyje ganėsi gyvuliai bei žemę arė traktoriai. XX a. antroje pusėje ant dalies kapų teritorijos pastatyti gyvenamieji namai.

R. Jovaiša taip pat pasakojo, kad apie 1986-1987 m. ant kapų buvo išlikę nemažai įkaltų lentelių su kalinių numeriais (11 priedas, 15 pav.). Tačiau tų metų žiema buvo itin šalta. Ir viena Macikų kaimo gyventojas šias lenteles sukūreno besišildydamas³⁴⁸. Jis taip pat pasakojo, kad ant kapų teritorijos karves ganė Macikų kaimo gyventojai ir kad daugelį kauburėlių išlygino „lenciūgai“, su kuriais buvo pririšti gyvuliai³⁴⁹.

2011 m. šalia Macikų esančiame Armalėnų kaime, Žaliojoje g. tiesiant vandentiekio tranšėją atkasti žmonių, mirusių Macikų lageriuose, palaikai³⁵⁰. Gyvenvietė nuo Macikų lagerio nutolusi apie 2 km. Po atliktų žvalgomųjų archeologinių tyrimų spėjama, kad 0,4 ha plote gali būti užkasta apie 630 buvusių karo belaisvių³⁵¹. Šiuos rastus palaikus planuojama perkelti į Macikų lagerių kapines.

2019 m. balandžio mėnesį šio darbo autorius, pasitelkdamas lauko tyrimo metodą, vyko į Macikuose buvusį karo belaisvių ir GULAG'o lagerių kompleksą. Tyrimų metu buvo atlikta išlikusių paveldo objektų inventorizacija bei fotofiksacija. Remiantis Kultūros vertybių registru kompleksą sudaro: lagerių vieta, karceris ir belaisvių kapai³⁵².

1955 m. karcerio pastatas buvo atiduotas Macikų socialinės globos namams. Jame ilgą laiką buvo įrengtas rūbų sandėlis³⁵³. Po Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo pastatas renovuotas, pakeistas stogas (19 priedas, 31 pav.). Po renovacijos 1993 m. karceryje įrengtas muziejus. Pastatas nešildomas, viduje nuo drėgmės byra tinkas, auga pelėšiai.

³⁴⁷ Trimoniene R., *Šilutės Macikų karo belaisvių lageriai ir sovietinio lagerio teritorijos įamžinimas*. Interaktyvus. [žiūrėta 2019 m. sausio 19 d.] <http://rememor.eu/wp-content/uploads/2015/06/p14_ruta_trimoniene_LT.pdf>.

³⁴⁸ Jovaiša R., *Interviu apie Macikų kaimo istoriją*. Ekspedicijos medžiaga, 2019. Šilutės Hugo Šojaus muziejus.

³⁴⁹ Ten pat.

³⁵⁰ Abromavičius E., *Spėjama masinių palaidojimų vieta Armalėnų kaime*. Interaktyvus. [žiūrėta 2019 m. kovo 2 d.] <<http://atl.lt/2012/193-196.pdf>>.

³⁵¹ Balsas D., Kraniauskas R., *Arnalėnų II Pasaulinio karo belaisvių masinio laidojimo vieta*. Interaktyvus. [žiūrėta 2019 m. kovo 2 d.] <<http://www.atl.lt/2016/494-497.pdf>>.

³⁵² *Macikų nacistinės Vokietijos karo belaisvių stovyklos ir Sovietų Sąjungos GULAG'o lagerio objektų kompleksas*. Interaktyvus. [žiūrėta 2019 m. gegužės 12 d.] <<https://kvr.kpd.lt/#/static-search-results//////////Macik%C5%B3%20nacistin%C4%97s%20Vokietijos%20karo%20belaisvi%C5%B3%20stovyklos%20ir%20Soviet%C5%B3%20S%C4%85jungos%20GULAG%60o%20lagerio%20objekt%C5%B3%20kompleksas////////1>>.

³⁵³ Jovaiša R., *Interviu apie Macikų kaimo istoriją*. Ekspedicijos medžiaga, 2019. Šilutės Hugo Šojaus muziejus.

Netoli karcerio yra išlikusios belaisvių kapinės (11 priedas, 14 pav.) Kapinių teritorija aptverta tvora. 2019 m. gegužės-birželio mėnesį planuojama kapinių teritoriją išplėsti bei jose perlaidoti Armalėnų kaime, masinėse kapavietėse, rastus karo belaisvių palaikus. Kapinės paliktos likimo valiai. Nepaženklinėti pavieniai kapų kauburėliai, stichiškai išsimėtę atskirų šalių iniciatyva pastatyti paminklai, neišplėtota kapinių infrastruktūra.

Vykdamas lauko tyrimus, lagerio teritorijos pirminės apžiūros metu identifikuoti dar du pastatai, kuriuos galima būtų sieti su karo belaisvių ir GULAG'o lagerių istorija:

1. Raudonų plytų pastatas (12 priedas, 16 pav.), esantis Socialinių globos namų teritorijoje, aptvertas tvora, negalimas priėjimas, pastato būklė bloga. Šilutės rajono savivaldybės parengtame lagerio komplekso sutvarkymo veiksmų plane nurodoma, kad tame pastate veikė lagerio pirtis³⁵⁴. Tačiau ar tai iš tikrųjų buvęs pirties pastatas, nustatyti trūksta duomenų. Apie jį Kultūros paveldo departamento (toliau – KPD), kultūros vertybių registre nepateikiama jokių žinių.

Romualdas Jovaiša (nuo 1986 m. buvęs Macikų socialinių globos namų direktoriaus) savo interviu metu nurodė, kad 1986 m. šiame pastate veikė medienos džiovavimo patalpos. Į pastato vidų vedė bėgiai³⁵⁵.

2. Pastatas, esantis dabartinėje H. Zudermano g. 5. (12 priedas, 17 pav.), raudonų plytų mūras. Pastatas avarinės būklės, neįtrauktas į LR Kultūros vertybių registrą. Remiantis 1944 m. JAV žvalgybos padaryta Macikų karo belaisvių stovyklos „Stalag Luft VI Heydekrug“ topografinė nuotrauka³⁵⁶, galime matyti, kad zona kurioje stovi aptariamas pastatas tuo metu buvo užstatyta. Šioje vietoje buvo vokiečių kareivių gyvenamieji barakai.

Todėl norint išsiaiškinti pastatų pirminę paskirtį reikalingi detalesni istoriniai tyrimai.

Taigi, šiuo metu buvusiam Macikų lagerių komplekse yra išlikę 5 objektai: lagerių vieta, lagerio kapinės, karcerio ir pirties pastatai bei pastatas (kareivių barakas) esantis H. Zudermano g. 5.

Pagėgiai. Kiek kitokia situacija yra su buvusiais Pagėgių karo belaisvių stovyklos „Oflager 53“, materialaus paveldo objektais, kadangi nėra išlikusio nei vieno autentiško, tuos laikus menančio pastato. Tai galima pagrįsti keliais faktais: 1. Lageris veikė tik trumpą laiką nuo 1941 iki 1942 m. rugpjūčio 1 d. Iki 1941 m. pab. – 1942 m. stovykloje nebuvo nė vieno pastato, skirto kaliniams. 2. Pagal išlikusius

³⁵⁴ Macikų Nacistinės Vokietijos karo belaisvių stovyklos ir Sovietų sąjungos GULAG'o lagerių objektų komplekso (1941–1955 m.) sutvarkymo koncepcija ir jos įgyvendinimo 2019–2024 m. veiksmų planas. Šilutė, 2019-04-01.

³⁵⁵ Jovaiša R., *Interviu apie Macikų kaimo istoriją*. Ekspedicijos medžiaga, 2019 m. Šilutės Hugo Šojaus muziejus.

³⁵⁶ Macikų karo belaisvių stovyklos „Stalag Luft VI“ topografinė nuotrauka. Interaktyvus. [žiūrėta 2019 m. sausio 12 d.] <<http://www.stalagluft4.org/images/luft%206%20mid%201944.jpg>>.

liudininkų pasakojimus po kalinių išgabenimo stovykla buvo sugriauta bei buvo bandoma paslėpti visus su jos egzistavimu susijusius įkalčius.

Nepaisant, kad nėra išlikusių autentiškų, tuos laikus menančių statinių, 1993 m. liepos 1 d. buvusi lagerio vieta įtraukta į LR Kultūros vertybių registrą³⁵⁷.

Klaipėda. Iš Klaipėdoje veikusios karo belaisvių stovyklos Nr. 57 ir šešių jo skyrių šiuo metu yra išlikę tik 3 pastatai. Stovykloje žuvę belaisviai buvo laidojami Vokietijos karių kapinaitėse, kurios buvo įkurtos dabartinių Herkaus Manto ir P. Lideikio gatvių sankirtoje, prie posūkio į Melnragę. Kapinės įkurtos dar 1915 metais, jose buvo laidojami I ir II Pasaulinio karo metu žuvę vokiečių kariai.

2019 m. balandžio mėnesį šio darbo autorius, pasitelkdamas lauko tyrimo metodą, vyko į buvusią karo belaisvių stovyklos teritoriją. Tyrimų metu buvo atlikta išlikusių paveldo objektų inventorizacija bei fotofiksacija. Įdomus pastebėjimas, kad nei vienas pastatas nėra įtrauktas į LR Kultūros vertybių registrą. Ant išlikusių pastatų nėra informacinių lentelių su nuorodomis apie lagerio egzistavimą.

1-ojo lagerio skyriaus teritorijoje yra išlikęs buvęs tabako fabriko pastatas ir gyvenamasis namas (13 priedas, 18, 19 pav.). Dar prieš įkuriant lagerį, šioje vietoje 1912 m. buvo pastatytas „Lelb Werblowsky“ tabako ir cigarečių fabrikas. Kaip jau minėta, šiame pastate ir aplink jį esančioje teritorijoje buvo apgyvendinti Sovietų Sąjungos karo belaisviai. Nuo 1954 m. iki 1997 m. čia veikė Klaipėdos tabako fabrikas, 2001 m. perduotas Klaipėdos savivaldybei³⁵⁸. Po kapitalinės rekonstrukcijos šiuo metu čia įsikūręs „Kultūros fabrikas“. Likusi teritorijos dalis užstatyta naujais pastatais.

2, 4, 5 lagerio skyrių teritorijose nėra išlikusio nei vieno pastato. 2 skyriaus teritorija priklauso Klaipėdos jūrų krovinių kompanijai (KLASCO).

3 lagerio skyriuje yra išlikęs vienas stovyklos statinių, raudonų plytų namas (14 priedas, 20 pav.). Pastatas statytas 1912 m. Joje veikė vaikų prieglauda – mokykla³⁵⁹. Šiuo metu pastatas yra privatus, jame gyvena žmonės. Šiame lagerio skyriuje kalėję žmonės daugiausiai dirbo geležinkelyje. Jie atstatė traukinių depą, remonto gamyklą, taisė geležinkelį, atstatė stotį, mėsos kombinatą³⁶⁰.

Kaip jau buvo minėta, 6 lagerio skyrius ir Macikų lagerio istorija persipina. 1947 m. įvykus karo belaisvių lagerių reorganizacijai, Macikų lagerio Nr. 184 savarankiškumas buvo formaliai panaikintas.

³⁵⁷ *Pagėgių karo belaisvių stovykla*. Interaktyvus. [žiūrėta 2019 m. kovo 4 d.] <<https://kvr.kpd.lt/#/static-search-results////////16528/////////1>>.

³⁵⁸ Bukantaitė V., *Bangų gatvė 5A*. Interaktyvus. [žiūrėta 2019 m. kovo 13 d.] <<http://www.atl.lt/2011/394-397.pdf>>.

³⁵⁹ *Klevų g. 6 namas*. Interaktyvus. [žiūrėta 2019 m. birželio 1 d.] <<http://www.uostas.info/miestas/pasimatymai/pastataigatves/159-klevu-gatve/387-klevu-gatve-6.html>>.

³⁶⁰ Tininis V., *Vokietijos ir jos sąjungininkų karo belaisviai Lietuvoje 1944-1949*. Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimų centras, 2016. P. 185.

Lagerio pavaldumas ir jame esantys pastatai perduoti 57-ajam Klaipėdos lageriui. Šis skyrius veikė iki 1948 m. liepos 15 d. Tačiau šio laikotarpio lagerio paveldo objektų taip pat nėra išlikę.

Išlikusių paveldo objektų skaičius aptariamuose karo belaisvių ir GULAG'o lageriuose yra nedidelis. Šiuo metu buvusiam Macikų lagerių komplekse yra išlikę 5 objektai: lagerių vieta, lagerio kapinės, karcerio ir pirties pastatai bei pastatas (kareivių barakas) esantis H. Zudermano g. 5.

Pagėgiuose nėra išlikusio nei vieno autentiško, tuos laikus menančio pastato. Nepaisant to buvusioje teritorijoje įkurtas paminklų memorialas. Tiek Macikų tiek Pagėgių karo belaisvių ir GULAG'o lagerių stovyklos įtrauktos į Kultūros paveldo registrą.

Iš Klaipėdoje veikusios karo belaisvių stovyklos ir jos 6 skyrių yra išlikę tik 3 paveldo objektai. Objektai neįtraukiti į Kultūros paveldo registrą bei ant pastatų nėra jokių memorialinių lentelių su lagerio istorija.

4. TOTALITARINIŲ REŽIMŲ LAGERIŲ PAVELDO KLAIPĖDOS KRAŠTE ĮAMŽINIMAS IR PRITAIKYMAS

Pasaulyje vis labiau populiarėja tamsiojo turizmo objektų lankymas. Ši turizmo rūšis apima keliones po smurto, tragedijų, gamtos katastrofų nusiaubtas vietas. Panašaus turinio muziejų, pirmo ir antro pasaulinio karo metais veikusių koncentracijų stovyklų lankymas, norint pamatyti, pajusti ir įsivaizduoti, ką išgyveno žmonės tragedijos metu.

Tamsiojo turizmo objektai užima ypatingą vietą turizmo industrijoje – čia vadovujamasi visų pirma etikos ir moralės normomis, o ne pramogų industrijos pelno ir pasitenkinimo maksimizavimo logika³⁶¹.

Poreikis vartoti tamsiojo turizmo produktus kyla iš šiuolaikinės visuomenės, o turizmo industrija kuria „naujas prasmines struktūras, per kurias jau seniau egzistavę dalykai gali būti pamatyti ir įvertinti iš naujos perspektyvos. Dėl ypatingo, su žiaurumais susijusio, paveldo jautrumo interpretacijoms, pritaikant tokį paveldą masiniam vartojimui, kyla etinių konfliktų ir istorinių faktų iškreipimo grėsmė³⁶².

Macikai. Apie šalia Šilutės miesto Macikų kaime buvusius karo belaisvių, vėliau - GULAG'o lagerius pradėta kalbėti tik Lietuvai atgavus Nepriklausomybę. Šią vietovę pirmą kartą, 1991 m. parodė

³⁶¹ Boločkaitė R., *Nepatogus paveldas, nepageidaujama praeitis*. Interaktyvus. [žiūrėta 2019 m. gegužės 30 d.] <<http://www.satnai.lt/2014/08/26/nepatogus-paveldas-nepageidaujama-praeitis/>>.

³⁶² Kilinskaitė R., Tragiškų istorinių įvykių reprezentavimo tendencijos: Kauno tvirtovės fortų atvejais. Interaktyvus [žiūrėta 2019 m. birželio 2 d.]. <<https://epubl.ktu.edu/object/elaba:6080455/index.html>>.

Lietuvos televizijos laida „Veidrodis“, kai pavasarį Macikuose išsiliejusi Šyšos upė nuplovė dalį kranto ir atidengė dalį čia užkastų žuvusių karo belaisvių palaikus. Vienas iš skeletų buvo apraizgytas metaline grandine, jam ant kaklo kabojo metalinis belgų lakūno atpažinimo ženklas³⁶³.

2001 m. gruodžio 29 d. Macikų lagerių teritorija, kapinės ir karcerio pastatas buvo įtraukta į LR Nekilnojamų kultūros vertybių registrą. Teritorijai nustatytos apsaugos zonos³⁶⁴. Tačiau, kaip jau buvo minėta praeitame skyriuje, yra išlikę dar 2 lagerių laikus menantys pastatai, kuriuos taip pat reikėtų įtraukti į Kultūros vertybių registrą.

1955 m. uždarius Macikų lagerį, buvo bandyta sunaikinti kapines, tačiau jų melioravimo projektas nebuvo įgyvendintas. Prasidėjus atgimimui, pradėta tvarkyti kapinių teritoriją. 1989 m. birželio 14 d. Šilutės sąjūdžio iniciatyvinės grupės ir besikuriančios tremtinių ir politinių kalinių sąjungos Šilutės skyriaus iniciatyva buvo pastatytas medinis kryžius, skirtas Sovietinio genocido aukoms ir Belgijos karo belaisviams atminti (14 priedas, 21 pav.)³⁶⁵.

Lagerio kapinėse paminklus savo žuvusiems piliečiams pastatė ir užsienio valstybės. 1996 m. atidengtas paminklas žuvusių JAV karo lakūnų atminimui (15 priedas, 22 pav.). Vėliau pastatyti paminklai lenkų (15 priedas, pav. 23) ir vokiečių karo belaisviams (16 priedas, 24, 25 pav.), žuvusiam Kanados karo belaisviui K. O. Perry'ui (17 priedas, 26 pav.), Sovietų Sąjungos kariams (17 priedas, 27 pav.).

Nuo 2005 m. kiekvienais metais gegužės-liepos mėnesį atvyksta delegacijos iš JAV pagerbti čia kalintų ir žuvusių karių.

1998 m. rugsėjo 16 d. Macikų lagerių kapinėse atidengtas koplytstulpis (aut. Vytautas Savickis) 1952 m. rugpjūčio 26 d. sovietiniame lageryje nukankinto publicisto, poeto, etnografo, Žemaičių „Alkos“ muziejaus steigėjo (vėliau jo vedėjo), Pagėgių K. Donelaičio gimnazijos mokytojo Prano Genio atminimui (18 priedas, 28 pav.)³⁶⁶.

Macikuose mirusių ir nužudytų lietuvių artimieji Atgimimo laikotarpiu ant simbolinių kapų statė paminklus, kryžius. Yra paminklų, pastatytų tremtiniams, kurie kalėjo Macikuose, buvo išvežti į Sibirą ir iš ten negrižo (18 priedas, 29 pav; 19 priedas, 30 pav.).

³⁶³ Trimonienė R., *Šilutės Macikų karo belaisvių lageriai ir sovietinio lagerio teritorijos įamžinimas*. Interaktyvus. [žiūrėta 2019 m. sausio 19 d.] <http://rememor.eu/wp-content/uploads/2015/06/p14_ruta_trimoniene_LT.pdf>.

³⁶⁴ *Apie nekilnojamojo daikto (ND) buvimą nekilnojamųjų kultūros vertybių (NKV) teritorijoje arba jų apsaugos zonoje*. Interaktyvus. [žiūrėta 2019 m. kovo 2 d.] <<https://kvr.kpd.lt/KvrWcf/LabbisServiceKvr.svc/GetDocument/67FDC10F-8594-4032-B22E-399B34A18A1D>>.

³⁶⁵ *Macikų karo belaisvių stovyklos ir lagerio karceris – muziejus*. Šilutės Hugo Šojaus muziejus. F2-32/15.

³⁶⁶ *Paminklai*. Interaktyvus. [žiūrėta 2019 m. vasario 20 d.] <http://genocid.lt/Statiniai_Vietos/Paminklai/Silute_paminklai.htm>.

2012 m. Šilutės rajono savivaldybė skyrė lėšų Macikų lagerių informacinio stendo lietuvių, anglų ir vokiečių kalbomis sukūrimui ir įrengimui³⁶⁷.

Nors simbolinė kapinių teritorija aptverta ir sąlyginiai prižiūrima (šienaujama), tuo rūpinasi Šilutės seniūnija, tačiau atminimo ženklai pastatyti stichiškai, nepaženklinti išlikę pavieniai kapų kauburėliai, neišplėtota kapinių infrastruktūra (nėra takų, suoliukų, informacinių stendų ir pan.), nėra bendro paminklo, skirto visoms aukoms pagerbti. Todėl kapinės tinkamai nereprezentuoja ir nesukuria deramos pagarbos čia kalėjusioms aukoms atminti.

Prie Macikų lagerių istorijos puoselėjimo daug prisidėjo muziejaus įkūrimas buvusio lagerio teritorijoje. 1993 m. tremtinių ir politinių kalinių sąjungos Šilutės skyriaus iniciatyva (pirmininkas E. Stankevičius) buvusiam karcerio pastate įrengtas Macikų lagerio karceris – muziejus (19 priedas, 31 pav.). 1995 m. šis muziejus tapo Šilutės muziejaus skyriumi³⁶⁸. 2012 m. gavus lėšų iš kultūros rėmimo fondo atnaujinta muziejinė ekspozicija, kuri veikia iki šiol. Muziejinė ekspozicija suskirstyta į 4 temas, kuriose atsispindi skirtingi lagerio istorijos laikotarpiai: 1. 1939-1944 m. karo belaisvių stovykla. 2. Sovietų Sąjungos karo belaisvių stovykla vokiečių kariams Nr. 184. 3. GULAG'o skyrius Nr. 3. 4. Rezistencinės kovos atspindžiai. Ekspozicija parengta 4 kalbomis: lietuvių, anglų, vokiečių, rusų. Tačiau pati ekspozicija yra pasenusi, informacija pateikiama plakatuose yra monotoniška, nebeatitinkanti šiuolaikinių lankytojų poreikių. Ją būtina atnaujinti tiek vizualiai, tiek informaciniu turiniu. Situaciją gerina tai, kad dalį ekspozicijos sudaro archeologinių tyrimų metu rasti radiniai, jų pristatymas bei autentiškas pastatas, kuriame įkurtas muziejus.

2012 m. Šilutės muziejus vykdydamas projektą „Kūrybinių industrijų plėtros atnaujinant ir populiarinant muziejų ekspozicijas“ parengė audio gidus vokiečių kalba ekskursijoms Macikų lagerio karcerio muziejuje vesti. Jau kitais metais, 2013 m., muziejus, gavęs Šilutės rajono savivaldybės finansavimą, audio giduose įdiegė Lietuvių ir anglų kalbas ekskursijoms vesti.

Muziejaus darbuotojai, puoselėdami lagerių istorijos sklaidą, 2016 m. gegužės 21 d. dalyvaudami tarptautiniame renginyje „Muziejų naktys“ parengė edukacinę programą „Sovietinių represijų inscenizacijos“. Bendradarbiaudami su sporto ir karybos klubu „Baltijos štormas“ inscenizacijų pagalba pristatė lagerio istoriją, kalinimo sąlygas bei buvo pademonstruotas sovietinės kratos ir tardymo procesas.

³⁶⁷ *Šilutės rajono savivaldybės veikla sprendžiant Macikų lagerių iš saugojimo ir sutvarkymo klausimus*. Interaktyvus [žiūrėta 2019 m. birželio 2 d.] <<https://www.silute.lt/data/public/uploads/2019/04/savivaldybesveiksmai.pdf>>.

³⁶⁸ *Macikų karo belaisvių stovyklos ir lagerio karceris – muziejus*. Šilutės Hugo Šojaus muziejus. F2-32/15.

1995 m. Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimų centras (toliau - LGGRTC) surinko medžiagą apie Lietuvos piliečius, 1948-1955 m. kalintus Macikų lageryje. Ši medžiaga buvo paskelbta knygos „Lietuvos gyventojų genocidas 1944-1947 m.“ I ir II dalyse.

2002 m. birželio 6 d. LGGRTC ant išlikusio autentiško karcerio pastato pakabino atminimo lentą su informaciniu įrašu „MACIKŲ LAGERIO KARCERIS – MUZIEJUS / 1939-1944 M. VOKIETIJOS KARO BELAISVIŲ STOVYKLA / 1944-1946 M. SOVIETŲ KARO BELAISVIŲ STOVYKLA / 1946-1955 SOVIETINIS LAGERIS“.

2009 m. Šilutės r. sav. užsienio valstybių ambasadų atstovams pristatė savivaldybės skelbtame konkurse išrinkto Macikuose veikusio karo belaisvių lagerių ir GULAG'o skyriaus teritorijos sutvarkymo projektą. Projekto tikslas – pastatyti istorinį paminklą – 200 x 3,5 x 0,5 m. dydžio specialaus rūdijančio betono sieną, priminsiančią kančias, kurias belgų, amerikiečių, kanadiečių, rusų, vokiečių, lietuvių, lenkų ir kitų tautybių žmonės patyrė Macikų lageryje³⁶⁹. Sieną turėjo jungti išlikusio karcerio pastatą ir Macikų kapines. Tačiau dėl lėšų trūkumo projektas neįgyvendintas³⁷⁰.

2014 m. buvęs Šilutės rajono žurnalistas S. Mėlinauskas, išleido knygą „Macikai: sugrižimas atminties takais“.

2015 m. gegužės 14-15 d. Šilutėje vyko tarptautinė konferencija „Mirties namai 1939–1955 m. Prikeltos atminties žinia“. Konferenciją rengė Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, Šilutės rajono savivaldybės administracija, Šilutės muziejus, Lietuvos lenkų sąjungos Šilutės skyrius, Šilutės pirmoji gimnazija, Šilutės Vydūno gimnazija, Macikų socialinės globos namai.

Skaityti pranešimų į konferenciją buvo pakviesti Europos šalių – Austrijos, Čekijos, Danijos, Didžiosios Britanijos, Italijos, Latvijos, Lenkijos, Lietuvos, Prancūzijos, Vokietijos – mokslininkai. Renginio metu buvo pristatyta LGGRTC išleista knyga „Macikų mirties namai. Antrojo pasaulinio karo belaisvių ir GULAG'o lageriai 1939-1955 metais Šilutės apylinkėse“.

2018 m. pabaigoje Šilutės rajono savivaldybė pradėjo ruošti „Macikų Nacistinės Vokietijos karo belaisvių stovyklos ir Sovietų sąjungos GULAG'o lagerių objektų komplekso (1941–1955 m.) sutvarkymo koncepciją ir jos įgyvendinimo 2019–2024 m. veiksmų planą“. Projektu siekiama: 1. Suformuoti naują kapinių sklypą šalia dabartinių kapinių teritorijos ir jame perlaidoti Macikų lagerių belaisvių palaikus, rastus masinėje kapavietėje Armalėnų kaime. 2. Sutvarkyti Macikų lagerių aukų kapus ir deramai įamžinti Macikų lagerių aukų atminimą. 3. Iš Macikų socialinės globos namų perimti

³⁶⁹ *Šilutės r. turėsime savo Raudų sieną*. Interaktyvus. [žiūrėta 2019 m. kovo 2 d.] <<https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/silutes-r-turesime-savo-raudu-siena.d?id=22763974>>.

³⁷⁰ *Macikų koncentracijos stovyklos memorialo tvarkymo ir vystymo koncepcija*. Interaktyvus. [žiūrėta 2019 m. kovo 2 d.] <<https://www.silute.lt/data/public/uploads/2019/04/koncepcija.pdf>>.

Macikų lagerių laikotarpio statinį ir jame įrengti istorijos pažinimo centrą (12 priedas, 16 pav.). 4. Sutvarkyti infrastruktūrą: nutiesti takus, įrengti mašinų stovėjimo aikštelę, įrengti suoliukus, būtinas apsaugos priemones, apšvietimą, informacinius standus ir kt.³⁷¹

2019 m. gegužės 22 d. Lietuvos vyriausybė pritarė šio veiksmų plano įgyvendinimui. Atnaujinimo darbų kaina preliminariai sieks 2,43 mln. eurų³⁷².

Panaudojant visus Macikų lagerių komplekso objektus – karcerį, pirtį, lagerio kapines bus įrengtas vientisas Macikų lagerių muziejus-memorialas, skleidžiantis žinią apie XX a. viduryje Macikuose vykdytus totalitarinių režimų nusikaltimus bei jų tragiškas pasekmes (20 priedas, 32 pav.)³⁷³.

Nuo 1963 m. iki šių dienų Šilutės rajono laikraščiuose buvo paskelbtas ne vienas informacinis straipsnis apie Macikų lagerio istoriją, ten vykdytus žiaurumus. Žinoma, sovietinėje spaudoje buvo minimi tik Vokiečių atlikti darbai.

Pirmieji archeologiniai tyrimai Macikų karo belaisvių stovyklos teritorijoje, dabartinėje Vilties g., buvo atlikti 2011 m. Tyrimus vykdė Marius Petkus, kurių metu ištyrė 51 m² plotą (4 perkasos ir 18 šurfų), tačiau jokių archeologiškai vertingų kultūrinių sluoksnių ir laidojimo žymių neaptiko, rasti pavieniai XX a. radiniai³⁷⁴.

2014 m. buvusioje Macikų lagerių teritorijoje archeologinius kasinėjimus vykdė Egidijus Abromavičius. Tyrimai buvo atlikti 2 etapais. Pirmuoju etapu tirta lagerio kapinėse ir už jos ribų. Antruoju etapu siekta išsiaiškinti Macikų karo belaisvių stovyklos išlikimo lygį. Iš viso buvo ištirtas 435 m² plotas įvairaus dydžio perkasomis³⁷⁵. Perkasoje Nr. 1 buvo aptiktos 2 ūkinės paskirties duobės ir 7 galimai kapų duobės, kurios ėjo šalia viena kitos ir orientuotos šiaurės pietų kryptimi, buvo taisyklingo stačiakampio formos. Kapo duobė taip pat buvo aptikta ir perkasoje Nr. 5. Perkasoje Nr. 2 buvo aptikta tik ūkinės paskirties duobė, perkasoje Nr. 3 aptikti buvusio pastato pamatai, perkasoje Nr. 4 buvo aptiktos tik kelios ūkinės paskirties duobės. Perkasoje Nr. 1-4 buvo aptiktas nemenkas radinių kiekis, iš viso 82 vienetai. Pagrindinę radinių grupę sudarė kasdieninės apyvokos daiktai: tai variniai šaukštai, aliumininiai maisto indeliai. Taip pat nemažą kiekį radinių sudarė belgų kariuomenės uniforminės sagos su liūto

³⁷¹ *Macikų Nacistinės Vokietijos karo belaisvių stovyklos ir Sovietų sąjungos GULAG'o lagerių objektų komplekso (1941–1955 m.) sutvarkymo koncepcija ir jos įgyvendinimo 2019–2024 m. veiksmų planas*. Šilutė. 2019 04 01.

³⁷² *Macikų lageriai – Lietuvai ir pasauliui unikalus istorinis objektas*. Interaktyvus. [žiūrėta 2019 m. gegužės 24 d.] <<https://lrvk.lrv.lt/lt/naujienos/maciku-lageriai-lietuvai-ir-pasauliui-unikalus-istorinis-objektas>>.

³⁷³ Ten pat.

³⁷⁴ Balsas D., *Macikų koncentracijos stovyklos objektų komplekso (17035) teritorijos, Šilutės r. sav., Macikų k., H. Zudermano g. ir Vilties g. 2*. Klaipėda, 2018 m.

³⁷⁵ Abromavičius E., *Macikų k., Šilutės r. sav., Macikų k. Senųjų kapinių (24285) ir Macikų koncentracijos stovyklos objektų komplekso (17035) archeologinių žvalgomųjų tyrimų projektas*. Klaipėda, 2014 m.

ženklų. Perkasoje Nr. 6 buvo aptikti 2 perkasimai, kurie, kaip paaiškėjo, yra buvusios „Rusų zonos“ tvoros liekanos. Perkasose Nr. 7 ir Nr. 8 jokių struktūrų ar radinių aptikta nebuvo³⁷⁶.

2017 m. lagerio kapinėse atlikti nedestrukciniai tyrimai georadaru ir elektros varžos tomografija. Tyrimus atliko Darius Balsas ir Hartfordo universiteto Moriso Grinbergo Judaizmo studijų centras (Maurice Greenberg Center for Judaic Studies, University of Hartford, JAV, Konektikutas). Tyrimų tikslas buvo aptikti galimas amerikiečių lakūnų kapų vietas. Nedestruktyvūs žvalgymai buvo atlikti dviejuose 8x10 m dydžio plotuose, bendras 160 m² plotas, ir dvejose 20 m ilgio atkarpose³⁷⁷. Elektros varžos tomografijos tyrimų profiliuose anomalijų, sietinų su kapų duobėmis, neaptikta. Georadaru fiksuotos anomalijos, galimai sietinos su dvejomis kapų duobėmis³⁷⁸.

2017 m. D. Balsas taip pat atliko žvalgomuosius archeologinius tyrimus Vilties g. 2 pietrytinėje dalyje. Teritorija patenka į Macikų karo belaisvių stovyklos apsaugos nuo fizinio poveikio pozonį. Tyrimų metu buvo išžvalgytas 25 m² plotas, tačiau kultūrinių sluoksnių ir struktūrų, turinčių archeologinių vertingųjų savybių, nebuvo aptikta³⁷⁹.

2011 m. šalia Macikų esančiame Armalėnų kaime, Žaliojoje g., tiesiant vandentiekio tranšėją atkasti žmonių, mirusių Macikų lageriuose, palaikai³⁸⁰. Tyrimais, vykdytais 2012 ir 2016 m., nustatyta, kad daug Macikų lageriuose 1943–1944 m. kalėjusių karo belaisvių mirė nuo dėmėtiosios šiltinės ir buvo užkasti už 2 km nuo Macikų lagerių Armalėnų kaime. Spėjama, kad 0,4 ha plote po vietinės reikšmės keliu, kuriuo patenkama į gyventojų sodybas, gali būti užkasta apie 630 buvusių karo belaisvių³⁸¹.

Šilutės rajono savivaldybės administracijos direktoriaus 2017 m. birželio 5 d. įsakymu Nr. A1-635 sudarytos Palaikų perkėlimo, laidojimo vietų įamžinimo arba pažymėjimo komisijos nuomone, palaikai iš masinės kapavietės Armalėnų kaime turėtų būti kaip galima greičiau perkelti į naują, Šilutės rajono savivaldybės specialiai perlaidojimui suformuotą 0,96 ha žemės sklypą šalia Macikų belaisvių kapinių³⁸².

³⁷⁶ Balsas D., *Macikų koncentracijos stovyklos objektų komplekso (17035) teritorijos, H. Zudermano g., Macikų k., Šilutės r. sav., 2017 m. archeologinių žvalgymų projektas*. Klaipėda, 2017 m.

³⁷⁷ Balsas D., *Macikų koncentracijos stovyklos objektų komplekso (17035) teritorijos, Šilutės r. sav., Macikų k., H. Zudermano g. ir Vilties g. 2*. Klaipėda, 2018 m.

³⁷⁸ Ten pat.

³⁷⁹ Ten pat.

³⁸⁰ Abromavičius E., *Spėjama masinių palaidojimų vieta Armalėnų kaime*. Interaktyvus. [žiūrėta 2019 m. kovo 2 d.] <<http://atl.lt/2012/193-196.pdf>>.

³⁸¹ Balsas D., Kraniauskas R., *Armalėnų II Pasaulinio karo belaisvių masinio laidojimo vieta*. Interaktyvus. [žiūrėta 2019 m. kovo 2 d.] <<http://www.atl.lt/2016/494-497.pdf>>.

³⁸² *Macikų Nacistinės Vokietijos karo belaisvių stovyklos ir Sovietų sąjungos GULAG'o lagerių objektų komplekso (1941–1955 m.) sutvarkymo koncepcija ir jos įgyvendinimo 2019–2024 m. veiksmų planas*. Šilutė, 2019-04-01.

Macikų karo belaisvių ir GULAG'o lagerių istorija nuo pat atgimimo laikotarpio nebuvo užmiršta. Po truputį buvo atliekami vieno iš unikaliausių Rytų Europoje objektų, liudijančių nacistinės Vokietijos ir Sovietų Sąjungos totalitarinių režimų nusikaltimus, įamžinimo ir įpaveldinimo darbai.

Pagėgiai. Buvusioje Pagėgių karo belaisvių stovyklos „Oflager 53“ teritorijoje nėra išlikusio nė vieno autentiško, tuos laikus menančio pastato. Nepaisant to, 1993 m. liepos 1 d. ši vieta įtraukta į LR Kultūros vertybių registrą³⁸³.

Pasitelkiant lauko tyrimų metodą darbo autorius buvo nuvykęs į buvusią karo belaisvių stovyklą ir joje atliko paminklų inventorizaciją ir fotofiksaciją. Reikėtų pabrėžti, kad buvęs lagerio kompleksas pasižymi gausiu memorialinių paminklų ansambliu. Jie pradėti statyti dar sovietmečiu. 1977 gruodžio 3 d. žuvusių karo belaisvių atminimui įamžinti buvo pastatytas paminklas. Skulptorius Steponas Šarapovas, architektas Gediminas Baravykas (21 priedas, 33 pav.). Skulptūra iki šių dienų neišlikusi.

Vėlesniais metais buvusio lagerio teritorijoje pastatyti ir kiti paminklai. Lagerio memorialo lankytojus pradžioje, pasitinka du granitiniai paminklai lietuvių ir rusų kalbomis. Juose iškalti žodžiai: „ŠIOJE VIETOJE DIDŽIOJO TĖVYNĖS KARO METAIS PO ATVIRU DANGUM VEIKĖ HITLERININKŲ OKUPANTŲ ĮRENGTAS BUCHENVALDO KONCENTRACIJOS STOVYKLOS FILILAS NO. 53“ (21 priedas, 34 pav.). Šalia jų kairėje takelio pusėje guli akmuo, kuriame iškaltas nebeįskaitomas tekstas bei kryžiaus simboliai (21 priedas, 35 pav.).

Toliau keliaujant taku pasitinka trečias paminklas. Minint antrojo pasaulinio karo pabaigos 60-metį, LR vyriausybė skyrė 87 tūkst. litų (25197 eur.) buvusios Pagėgių koncentracijos stovyklos memorialiniam kompleksui atnaujinti³⁸⁴. 2005 m. gegužės 8 d. atidengtas juodo granito monolitas su Stasio Krasausko graviūra iš ciklo „Amžinai gyvi“, skirta 1941-1945 m. fašizmo aukoms atminti (22 priedas, 36 pav.). Ant paminklo Lietuvių, Rusų ir Anglų kalbomis parašyta: „1941-1945 AMŽINAS ATMINIMAS FAŠIZMO AUKOMS“. Paminklą atidengė tuometis Vyriausybės vadovas Algirdas Brazauskas.

Ketvirtas paminklas, granitinis, stačiakampio formos, įrengtas pušynėlyje atokiau nuo tako, vedančio po teritoriją. Jame taip pat lietuvių ir rusų kalbomis iškalta: „ŠIOJE KONCENTRACIJOS STOVYKLOJE 1942 M. ŽIEMOS ŠALTYJE VOKIŠKIEJI FAŠISTAI APIPYLĖ VANDENIU

³⁸³ *Pagėgių karo belaisvių stovykla*. Interaktyvus. [žiūrėta 2019 m. kovo 4 d.] <<https://kvr.kpd.lt/#/static-search-results////////16528/////////1>>.

³⁸⁴ Aleksėjūnienė A., *Pagėgiuose paminėta Tarptautinė koncentracijos stovyklų kalinių išlaisvinimo diena*. Interaktyvus [žiūrėta 2019 m. kovo 4 d.] <<https://kultura.lrytas.lt/istorija/2009/04/11/news/pagegiuose-pamineta-tarptautine-koncentracijos-stovyklu-kaliniu-islaisvinimo-diena-nuotraukos--5815442/>>.

ŽIAURIAI NUKANKINO RAUDONOSIOS ARMIJOS VYR. LEITENANTĄ A. ZESTKOVAŲ“ (22 priedas, 37 pav.).

Penktas paminklas susideda iš 4 šlifuoto akmens ploščių. Dviejose lietuvių ir dviejose rusų kalba iškalta: „ŽMONĖS BŪKITE BUDRŪS / LAISVĖJE GYVENIMO ŠVIESA. MUSA DZALILIS (23 priedas, 38 pav.).

Šeštajame paminkle, išlietame iš betono iškalta data 1941-1944. Šalio jo įrengta vieta gėlynui (23 priedas, 39 pav.).

Nuo pat 2005 m. iki dabar jokie papildomi memorialo tvarkybos darbai nebuvo atliekami. Šiuo metu tai vienintelė vieta, kurioje yra įamžinta ir turistams prieinama karo belaisvių stovyklos „Oflager 53“ istorija. Be memorialų stovyklos teritorijoje pastatytas vienas informacinis stendas, kuriame pateikiamas paminklų išsidėstymo planas (24 priedas, 40 pav.).

2008 m. G. Zabiela atliko žvalgomuosius tyrimus Pagėgių žvyro ir smėlio telkinio I sklypo Pagėgių miško kvartaluose 149-155. Ši žvalgoma vieta yra į Šiaurės Vakarų nuo saugomos kultūros vertybės karo belaisvių stovyklos „Oflager 53“. Tyrimų tikslas buvo išsiaiškinti, ar šiuose sklypuose nėra archeologinio ir istorinio (nors teritorija yra už sanitarinės apsaugos zonos) paveldo. Tyrimo metu iškasti 75 šurfai, ištirta 300 m² teritorija, tačiau jokių vertybių neaptikta³⁸⁵.

Pagėgių karo belaisvių stovyklos istorija tyrinėta fragmentiškai. Daugiausiai informacijos apie lagerio istoriją pateikia C. Diechmann 2005 m. išleistoje knygoje „Karo belaisvių ir civilių gyventojų žudymas Lietuvoje“³⁸⁶. Jis trumpai dviejuose puslapiuose aprašo, kada lageris buvo įkurtas, kiek jame buvo karo belaisvių ir kiek žmonių žuvo.

Reikėtų pastebėti, kad karo belaisvių stovykla „Oflager 53“ buvo tiesioginis „Buchvaldo“ koncentracijos stovyklos (Vokietijoje) filialas. Ši detalė gali tapti intriguojančiu faktu, norint pritraukti daugiau užsienio turistų. Tačiau paveldo objektas nėra net pristatomas Pagėgių turizmo informacijos centro internetiniame tinklalapyje. Vienintelė galimybė jį atrasti yra keliaujant pro šalį ir kelkraštyje pastebint įrengtą lankytino objekto ženklą.

Panašu, kad šiandien vieta prisimenama tik istorinių sukakčių metu, o nesutvarkytas ir neprižiūretas tokio pobūdžio objektas ne tik rodo nepagarbą čia žuvusiems ir kentėjusiems žmonėms, bet ir nėra tinkamai išnaudojamas turizmo rinkoje.

³⁸⁵ Zabiela G., *Pagėgių žvyro ir smėlio telkinio I sklypo (Pagėgių sav., Pagėgių sen., Pagėgių miško kv. 149-155) 2008 m. archeologinių žvalgomųjų tyrinėjimų ataskaita*. Interaktyvus. [žiūrėta 2019 m. kovo 4 d.] <http://lad.lt/data/com_ladreports/5341/1-53.pdf>.

³⁸⁶ Diechmann C., Toileikis V., Zizas R., *Karo belaisvių ir civilių gyventojų žudymas Lietuvoje*. Vilnius, 2005.

Klaipėda. Pati blogiausia įpaveldinimo, įamžinimo situacija yra su Sovietų Sąjungos įkurta buvusio karo belaisvių stovykla Nr. 57. Kaip jau buvo minėta, yra išlikę 3 objektai, menantys stovyklos laikus. Tačiau nei pati lagerių teritorija, nei minėtieji objektai nėra įraukti į Kultūros vertybių registrą. Prie šių pastatų nėra įrengtų memorialinių lentelių.

Žuvę karo belaisviai buvo laidojami Vokietijos karių kapinaitėse, kurios buvo įkurtos dabartinių Herkaus Manto ir P. Lideikio gatvių sankirtoje, prie posūkio į Melnragę. Kapinaitės vokiečių kariams įkurtos dar 1915 metais, jose buvo laidojami I ir II Pasaulinio karo metu žuvę vokiečių kariai. 1945-1948 m. kapinių teritorijoje buvo laidojami Klaipėdoje veikusios Vokietijos karo belaisvių stovyklos Nr. 57 mirusieji. 1959 m. pavasarį kapavietės buvo sulygintos su žeme.

1995 m. Vokietijos karių kapų globos tautinė sąjunga (Der Volksbund Deutsche Kriegsgräberfürsorge e. V.) pradėjo kapinaičių tvarkymo darbus. Iš kitų Vakarų Lietuvos vietų į kapinaites buvo perkelti Pirmojo ir Antrojo pasaulinių karų metu žuvę Vokietijos kareiviai. Memorialas buvo iškilmingai atidengtas ir pašventintas 1998 metais (24 priedas, 41 pav.)³⁸⁷.

Dabartinėje spaudoje galima rasti vos keletą straipsnių, susijusių su lagerio istorija bei karo belaisvių panaudojimu II Pasaulinio karo metu sugriautos Klaipėdos atstatymo darbams.

Detaliausiai archeologinių tyrimų metu yra ištirtas buvęs 1 lagerio skyrius ir valdybos teritorija. Ten atlikta gan nemažai archeologinių tyrimų. 1994 m. archeologas V. Bračiulis žvalgė lietaus kanalizacijos tranšėją, kuri buvo kasama Bangų g., Kulių vartų g. ir Tilžės g. Bangų gatvėje, nuo sankryžos su Kūlių vartų g., žvalgyta apie 90 m ilgio mechanizuotai kasamos tranšėjos. Žvalgymai nebuvo informatyvūs, aptikti XIX-XX a. kultūriniai sluoksniai³⁸⁸.

2011 m. V. Bukantaitė senojo tabako fabriko Pietinėje pusėje atliko archeologinius tyrimus. Iš viso ištirta 580 m². Tyrimų metu nustatyta, kad ši vieta iki pat XX a. pradžios buvo neužstatyta, o jos paviršius gerokai (iki 3 m) žemesnis, nei yra dabar. Buvo rasta pavienių XIX-XX a. radinių, nesusijusių su karo belaisvių stovykla³⁸⁹.

2013 m. žvalgomuosius archeologinius tyrimus sklype Bangų g. 7 atliko D. Balsas. Tyrimų metu ištirtas 52 m² plotas. Šurfuose fiksuoti iki 2,6 m storio XVIII-XX a. kultūriniai sluoksniai. Tyrimų metu

³⁸⁷ *Vokietijos karių kapinaitės*. 2015 m. Interaktyvus. [žiūrėta 2019 m. kovo 13 d.] <<http://www.krastogidas.lt/objektai/209-vokietijos-kariu-kapinaites>>.

³⁸⁸ Balsas D., *Klaipėdos senamiesčio (16075) ir Klaipėdos miesto bastioninių įtvirtinimų komplekso (10457), Klaipėdos m. sav., Klaipėdos m., lietaus nuotekų tinklo šalia sklypo Bangų g. 5A 2017 m. archeologinių žvalgymų projektas*. Interaktyvus. [žiūrėta 2019 m. kovo 25 d.] <<https://www.klaipeda.lt/data/public/uploads/2018/01/bangu-g.-5a-klaipeda-d.balsas-proj.-2017.pdf>>.

³⁸⁹ Bukantaitė V., *Bangų gatvė 5A*. Interaktyvus. [žiūrėta 2019 m. kovo 13 d.] <<http://www.atl.lt/2011/394-397.pdf>>

surinkta 130 archeologinių radinių – buitinė keramika, keletas koklių dalių, kaolino pypkių dalių, stiklo šukių, patrankos sviedinys. Radiniai datuoti XVIII a. antra puse - XIX a.³⁹⁰.

2014 m. M. Mačiulis sklype Bangų g. 5A atliko archeologinius tyrimus. Jų metu suprojektuotos tranšėjos vietoje, buvo ištirti 3 šurfai. Bendrai ištirtas 16 m² plotas. Tyrimų metu rastas vertingas XVIII-XIX a. kultūrinis sluoksnis su negausiais to laikotarpio archeologiniais radiniais³⁹¹.

2016 ir 2017 m. sklype Bangų g. 7 R. Šiaulinskas atliko archeologinius tyrimus. Tyrimai vykdyti 2110 m² plote. Žvalgymų metu korpuso sklypo centrinėje vietoje fiksuoti iki 1-1,3 m storio XX a. antroje pusėje suformuoti sluoksniai su požeminėmis inžinerinėmis komunikacijomis bei prieš žemės kasimo darbų pradžią nugriautų čia stovėjusių ūkinės paskirties pastatų pamatais³⁹².

2017 m D. Baltramiejūnaitė vykdė archeologinius žvalgymus sklypuose Bangų g. 5A ir 7. Jų metu buvo ištirtas apie 174 m² plotas. Tirotoje vietoje archeologiškai vertingo kultūrinio sluoksnio nerasta, aptiktos mūro konstrukcijos, datuojamos XIX-XX a.

2017 m. archeologinius tyrimus Bangų g. 3 ir 5A atliko I. Sadauskas. Iš viso ištirtas bendras 83 m² dydžio plotas. Fiksuoti permaišyti supiltiniai sluoksniai, datuojami XIX-XX a.

2017 m. archeologinius tyrimus Bangų g. 5A atliko A. Milius. Žvalgytoje lietaus nuotekų trasoje (38 m ilgio) fiksuoti supiltiniai permaišyti žemės, priemolio, žvyro sluoksniai su XIX–XX a. datuojamais radiniais³⁹³.

2018 m. M. Petkus atliko žvalgomuosius istorinius tyrimus Bangų g. 7. Tyrimų metu žvalgyta apie 95 m² ploto elektros tinklų trasa. Žvalgymų metu fiksuoti supiltiniai XX-XXI a. sluoksniai - archeologiškai vertingo sluoksnio, radinių ar struktūrų neaptikta³⁹⁴.

Taigi, galime manyti, kad iš visų trijų darbe aptariamų lagerių Macikuose, Pagėgiuose, Klaipėdoje, jų įamžinimo procesas skiriasi. Bene daugiausiai nuveikta ir toliau daroma dėl Macikų karo belaisvių ir GULAG'o lagerių atminimo išsaugojimo ir puoselėjimo. Tam daug įtakos turi Šilutės Hugo Šojaus

³⁹⁰ Balsas D., *Klaipėdos senamiesčio (16075) ir Klaipėdos miesto bastioninių įtvirtinimų komplekso (10457), Klaipėdos m. sav., Klaipėdos m., lietaus nuotekų tinklo šalia sklypo Bangų g. 5A 2017 m. archeologinių žvalgymų projektas*. Interaktyvus. [žiūrėta 2019 m. kovo 25 d.] <<https://www.klaipeda.lt/data/public/uploads/2018/01/bangu-g.-5a-klaipeda-d.balsas-proj.-2017.pdf>>.

³⁹¹ Ten pat.

³⁹² Ten pat.

³⁹³ Milius A. *Klaipėdos senamiesčio (16075) Klaipėdos senojo miesto vietos su priemiesčiais (27077) Klaipėdos miesto istorinės dalies, vad. Naujamiesčiu (22012) teritorijų 2017 archeologinių žvalgymų pažyma (Bangų g. 5A)*. Klaipėda, 2017 08 30.

³⁹⁴ Petkus M., *Klaipėdos senamiesčio (16075) ir Klaipėdos senojo miesto vietos su priemiesčiais (27077), Klaipėdos m. sav., Klaipėdos m., Bangų g. 7 2018 m. archeologinių žvalgymų pažyma*. Interaktyvus. [žiūrėta 2019 m. kovo 13 d.] <<https://www.klaipeda.lt/data/public/uploads/2018/12/bangu-g.7-klaipeda-petkaus-paz.-2018-m.pdf>>.

muziejaus, Šilutės rajono savivaldybės, LGGRTC ir kt. organizacijų atlikti ir vykdomi darbai, puoselėjant šį paveldo objektą.

Kitas svarbus žingsnis yra tas, kad į lagerio istorijos puoselėjimą įtraukiamos užsienio valstybės ir jų ambasados Lietuvoje. Paminklus Macikų lagerio kapinėse yra įrengę JAV, Kanados, Vokietijos, Rusijos, Lenkijos valstybės. Nuo 2015 m. kiekvienais metais atvyksta delegacijos iš JAV. Taip pat sekdami savo šeimos istoriją į karceryje įrengtą muziejų bei kapinės, atvyksta turistai iš viso pasaulio, kurie ne tik aplanko šias vietas, bet ir suteikia naujos informacijos apie lagerį ir jame kalintus asmenis.

Kiek mažiau yra žinoma apie Pagėgių karo belaisvių stovyklos „Oflager 53“ istoriją. Šiame paveldo objekte nėra išlikusio nei vieno materialaus paveldo objekto. Galbūt tai turėjo įtakos karo belaisvių stovyklos istorijos sklaidai bei įamžinimui. Tačiau, nepaisant to, Pagėgių memorialas yra įkurtas autentiškoje erdvėje, vietoje, kurioje anksčiau ir stovėjo stovyklos barakai. Čia nuo 1977 m. iki 2005 m. kurtas paminklų memorialas, skirtas čia žuvusiems kariams atminti. Šiuo metu yra įrengti šeši paminklai.

Reikėtų pabrėžti, kad tiek Macikų, tiek Pagėgių karo belaisvių stovyklos vietos yra įtrauktos į kultūros vertybių registrą. Objektams priskirta memorialinė ir istorinė vertė.

Kaip jau buvo minėta, pati blogiausia įamžinimo situacija yra susijusi su Klaipėdoje veikusia karo belaisvių stovykla Nr. 57. Nė vienas iš jos išlikusių objektų nėra įtrauktas LR Kultūros vertybių registrą, tačiau tai būtų galima paaiškinti, tuo, kad pastatai jau stovėjo prieš įrengiant karo belaisvių stovyklą ir jos filialus. Tačiau ant pastatų galėtų būti atidengtos bent memorialinės lentelės su pateikta trumpa istorine informacija. Tada prasidėtų informacijos sklaida, viešinimas.

IŠVADOS

1. Dabartinėje Lietuvos teritorijoje karo belaisvių ir GULAG'o lagerių paplitimo istoriją galima suskirstyti į du laikotarpius: 1. 1941-1944 m. šiuo laikotarpiu dabartinės Lietuvos teritorijoje nacistinė Vokietija įkūrė 12 karo belaisvių. Trys iš jų buvo istoriniame Klaipėdos krašte. 2. Nuo 1944 m. iki 1955 m. Lietuvoje veikė 36 Sovietų Sąjungos lagerių skyriai, skirti karo belaisviams ir civiliams asmenims bei 3 specialiosios ligoninės, skirtos karo belaisviams.
2. Nuo 1941 m. iki 1955 m. Klaipėdos krašte buvo įkurti 7 karo belaisvių ir GULAG'o lagerių lageriai ir jų skyriai:
 - a) Ištyrus Macikų lagerių istoriją, galima išskirti keletą raidos etapų ir priklausomumą skirtingiems totalitarinius režimams: 1. Vokietija 1941 m. Macikuose įkūrė karo belaisvių stovyklą „Stammlager 331“, vėliau pervadinta „Stalag IC Heydekrug“. Veikė iki 1943 m. Joje kalinti Sovietų Sąjungos kariai. 2. Po reorganizacijos 1943 m. lageryje pradėti kalinti karo lakūnai iš JAV, Jungtinės karalystės, Kanados, Australijos, Naujosios Zelandijos. Elgesys su karo belaisviais lageriuose skyrėsi. Pagrindinė priežastis ta, kad Sovietų Sąjunga nebuvo pasirašiusi Ženevos konvencijos, kuri reglamentavo elgesio normas su karo belaisviais. Remiantis įvairiais duomenimis, 1941-1943 m. Macikuose dėl sunkaus prievartinio darbo, maisto stygiaus ir ligų žuvo 3-5 tūkst. Sovietų Sąjungos karių. Visai kitokia padėtis ir elgesys buvo su karo belaisviais 1943-1944 m. Yra žinoma, kad tuomet žuvo tik 4 vakarų valstybių karo lakūnai (3 JAV, 1 Kanados).
 - b) Kitas lagerio laikotarpis prasidėjo 1945 m., kai Sovietų Sąjunga Macikuose, buvusioje karo belaisvių stovyklos „Stalag Luft VI Heydekrug“ teritorijoje įkūrė tris lagerius: 1. 1945 m. įkurta karo belaisvių stovykla Nr. 184. Joje kalinti daugiausiai Vokietijos kariai. Veikė iki 1946 m. vasario mėnesio, tuomet buvo pervadinta į gydymąjį lagerį, kuris veikė iki 1948 m. Žinoma, kad 1945-1946 m. lageryje mirė 29 žmonės. 2. Karo belaisvių stovyklos teritorijoje atskiruose barakuose buvo įkurta 2652 specialioji karo belaisvių ligoninė. Į šią ligoninę iš kitų Lietuvos lagerių buvo atvežami sunkiai sergantys ir fiziškai išsekę belaisviai. Čia buvo gydomi įvairių tautybių atstovai: vokiečiai, austrai, lietuviai. Nuo ligoninės įkūrimo 1945 m. iki uždarymo 1948 m. čia mirė 465 žmonės. 3. 1945-1955 m. šioje teritorijoje veikė GULAG'o padalinys, vadintas 3 pataisos darbų kolonija, vėliau 3 lagerio skyriumi. Jame kalinti civiliai gyventojai, politiniai kaliniai, kriminaliniai nusikaltėliai, veikė motinos ir vaiko namai. Lageryje žuvusiųjų žmonių tikrosios mirties

- priežastys buvo slepiamos, nes jas sąlygojo sunkus prievartinis darbas, šaltis ir badas. 1948-1952 m. lageryje žuvo 372 kaliniai, 1948-1955 m. žuvo 72 vaikai.
- c) Vokietijos įkurta karo belaisvių stovykla Pagėgiuose veikė 1941-1942 m. Tai buvo belaisvių persiuntimo punktas. Kalinimo sąlygos žiaurios. Nuo stovyklos atidarymo dienos 1941 m. belaisviai gyveno ant pliko lauko, vėliau įsirausę žemėje laikinus urvus. Barakai pastatyti tik 1941 m. pabaigoje, 1942 m. pradžioje. Per visą lagerio laikotarpį čia kalėjo iki 24000 tūkst. belaisvių. Per belaisvių stovyklos gyvavimo laikotarpį čia mirė apie 8000-10000 tūkst. karių.
 - d) SSRS Karo belaisvių stovykla Klaipėdoje veikė 1945-1948 m. Ši stovykla turėjo 6 skyrius pačiame mieste. Lageris Nr. 57 pagal kalinamų žmonių skaičių buvo vienas didžiausių Lietuvoje. 1945 m. į jį pateko 47776 žmonės, tačiau tais pačiais metais išgabenta į SSRS 41000, 619 repatrijuota. Tai buvo belaisvių persiuntimo punktas. 1945 m. gruodžio 31 d. buvo likę 6761 belaisviai. Belaisviai atstatinėjo po karo sugriautą Klaipėdos miestą.
3. Iš buvusių karo belaisvių ir GULAG'o lagerių įkurtų Klaipėdos krašte, išlikusių paveldo objektų skaičius yra nedidelis. Išlikusius paveldo objektus galima skirstyti į tris grupes: lagerių vietos, pastatai, belaisvių kapinės (palaidojimo vietos).
- a) Remiantis Kultūros vertybių registro duomenimis, Macikuose išlikę 3 objektai: lagerio vieta, buvęs karceris ir lagerio kapinės tačiau atliekant lauko tyrimus ir vykdant lagerio teritorijos pirminę apžiūrą buvo identifikuoti dar du pastatai, kuriuos galima būtų sieti su karo belaisvių ir GULAG'o lagerių istorija, tai pirties pastatas bei pastatas (kareivių barakas) esantis H. Zudermano g. 5.
 - b) Pagėgiuose nėra išlikusio nei vieno autentiško statinio, tačiau buvusi lagerio teritorija 1993 m. liepos 1 d. buvo įtraukta į LR Kultūros vertybių registrą.
 - c) Iš Klaipėdoje veikusios karo belaisvių stovyklos Nr. 57 ir 6 jo skyrių, šiuo metu yra išlikę tik 3 pastatai. 1-ojo lagerio skyriaus teritorijoje yra išlikęs buvęs tabako fabriko pastatas ir gyvenamasis namas. 3 lagerio skyriuje yra išlikęs vienas stovyklos statinių – raudonų plytų namas. Stovykloje žuvę belaisviai buvo laidojami Vokietijos karių kapinaitėse, kurios yra įkurtos dabartinių Herkaus Manto ir P. Lideikio gatvių sankirtoje, prie posūkio į Melnragę. Kapinės įkurtos dar 1915 metais, jose buvo laidojami I ir II Pasaulinio karo metu žuvę vokiečių kariai.

4. Visų trijų darbe aptariamų lagerių Macikuose, Pagėgiuose, Klaipėdoje, jų įamžinimo procesas skiriasi:
 - a) Geriausia situacija yra su Macikų karo belaisvių stovykla. Buvusio lagerio teritorijoje yra išlikusios kapinės su paminklų kompleksu bei karcerio pastatas. Paminklai kapinėse statyti 1989-1998 metais. Čia žuvusiems kariams paminklus atidengė: Lietuvos, JAV, Kanados, Lenkijos, Vokietijos, Rusijos valstybės bei Macikuose mirusių ir nužudytų lietuvių artimieji. 2001 m. buvusi lagerio teritorija su išlikusiais pastatais įtraukta į LR Kultūros vertybių registrą. 1993 m. buvusiam karcerio pastate įrengtas muziejus, kuris veikia iki šiol. 2019 m. prasidės Šilutės rajono savivaldybės parengtas veikslių planas, kurio metu 2019-2024 m. panaudojant visus Macikų lagerių komplekso objektus – karcerį, pirtį, lagerio kapines bus įrengtas vientisas Macikų lagerių muziejus-memorialas. Projekto įgyvendinimui preliminariai skirta – 2,43 mln. eurų.
 - b) Kiek kitokia situacija yra su Pagėgių karo belaisvių stovykla „Oflager 53“, kuri veikė 1941-1942 m. Nors buvusioje stovyklos vietoje nėra išlikusio nei vieno autentiško pastato, tačiau įrengtas memorialas su paminklų kompleksu. Pirmas paminklas pastatytas dar 1977 m., paskutinis 2005 m. Šiam paveldo objektui labai trūksta viešinimo. Šį paveldo objektą galima surasti tik važiuojant į Pagėgius ir pamačius nukreipiamuosius kelio ženklus, kurie nurodo stovyklos vietą.
 - c) Blogiausia situacija yra su Klaipėdos mieste veikusia karo belaisvių stovykla Nr. 57, kuri turėjo net 6 lagerio skyrius. Jų istorija yra visai neaktualizuojama, pamiršta. Nors tiksliai žinoma kokiose vietose veikė lagerio skyriai, tačiau nėra jokios informacinės lentelės, informacinio stendo ar kitokio pobūdžio nuorodų apie karo belaisvių stovyklų egzistavimą.

ŠALTINIAI IR LITERATŪRA

Šaltiniai

Nepublikuoti šaltiniai

1. F. 104, ap. 1, b. 2, l. 73, Klaipėdos regioninis valstybės archyvas.
2. F. 104, ap. 1, b. 7, l. 88, Klaipėdos regioninis valstybės archyvas.
3. F. K-1, ap. 58, b. P-7697, SB, l. 92-1, 92-5, 92-9, 92-13, Lietuvos ypatingasis archyvas.
4. F. V-69, ap. 1, b. 123, l. 5-7, Lietuvos ypatingasis archyvas.
5. F. V-69, ap. 1, b. 41, l. 10, Lietuvos ypatingasis archyvas.
6. F. V-69, ap. 1, b. 65, l. 71, Lietuvos ypatingasis archyvas.
7. F. V-71, ap. 4, b. 18, l. 3, Lietuvos ypatingasis archyvas.
8. F. V-71, ap. 4, b. 20, l. 1, Lietuvos ypatingasis archyvas.
9. F. V-71, ap. 4, b. 25, l. 4, Lietuvos ypatingasis archyvas.
10. F. V-141, ap. 2, b. 38, l 42, Lietuvos ypatingasis archyvas.
11. F2-32, Šilutės Hugo Šojaus muziejus.
12. F2-32/2, Šilutės Hugo Šojaus muziejus.
13. F2-32/20, Šilutės Hugo Šojaus muziejus.
14. F2-32/21, Šilutės Hugo Šojaus muziejus.
15. F2-35/1, Šilutės Hugo Šojaus muziejus.
16. Macikų lagerio kaliniai, A-M, b. 1, Šilutės Hugo Šojaus muziejus.
17. Macikų lagerio kaliniai, N-Ž, b. 20, Šilutės Hugo Šojaus muziejus.
18. Macikų lagerio kaliniai, N-Ž, b. 7, Šilutės Hugo Šojaus muziejus.
19. Pg 4337, fon-14, Šilutės Hugo Šojaus muziejus.

Interviu

1. 2019 m. vasario 7 d. interviu su buvusiu Macikų socialinių globos namų direktoriumi Romualdu Jovaiša.

Publikuoti šaltiniai

1. Abromavičius E., *Macikų k., Šilutės r. sav., Macikų k. Senųjų kapinių (24285) ir Macikų koncentracijos stovyklos objektų komplekso (17035) archeologinių žvalgomųjų tyrimų projektas*. Klaipėda, 2014.

2. Abromavičius E., *Spėjama masinių palaidojimų vieta Arnalėnų kaime*. Interaktyvus. [žiūrėta 2019 m. kovo 2 d.] <<http://atl.lt/2012/193-196.pdf>>.
3. Balsas D., *Klaipėdos senamiesčio (16075) ir Klaipėdos miesto bastioninių įtvirtinimų komplekso (10457), Klaipėdos m. sav., Klaipėdos m., lietaus nuotekų tinklo šalia sklypo Bangų g. 5A 2017 m. archeologinių žvalgymų projektas*. Interaktyvus. [žiūrėta 2019 m. kovo 25 d.] <<https://www.klaipeda.lt/data/public/uploads/2018/01/bangu-g.-5a-klaipeda-d.balsas-proj.-2017.pdf>>.
4. Balsas D., Kraniauskas R., *Arnalėnų II Pasaulinio karo belaisvių masinio laidojimo vieta*. Interaktyvus. [žiūrėta 2019 m. sausio 14 d.] <<http://www.atl.lt/2016/494-497.pdf>>.
5. Balsas D., Kraniauskas R., *Arnalėnų II Pasaulinio karo belaisvių masinio laidojimo vieta*. Interaktyvus. [žiūrėta 2019 m. kovo 2 d.] <<http://www.atl.lt/2016/494-497.pdf>>.
6. Balsas D., *Macikų koncentracijos stovyklos objektų komplekso (17035) teritorijos, H. Zudermano g., Macikų k., Šilutės r. sav., 2017 m. archeologinių žvalgymų projekto papildymas Nr. 1*. Klaipėda, 2017 m. Interaktyvus [žiūrėta 2019 m. kovo 2 d.] <http://archeologijosdb.kpd.lt/rinkmenos/Balsas%20D._Maciku%20koncentracijos%20%20stovykla_2017_projekto%20%20papildymas_v.1-1.pdf>.
7. Balsas D., *Macikų koncentracijos stovyklos objektų komplekso (17035) teritorijos, H. Zudermano g., Macikų k., Šilutės r. sav., 2017 m. archeologinių žvalgymų projektas*. Klaipėda, 2017.
8. Balsas D., *Macikų koncentracijos stovyklos objektų komplekso (17035) teritorijos, Šilutės r. sav., Macikų k., H. Zudermano g. ir Vilties g. 2*. Klaipėda, 2018.
9. Bukantaitė V., *Bangų gatvė 5A*. Interaktyvus. [žiūrėta 2019 m. kovo 13 d.] <<http://www.atl.lt/2011/394-397.pdf>>.
10. *Macikų karo belaisvių stovyklos „Stalag Luft VI“ topografinė nuotrauka*. Interaktyvus. [žiūrėta 2019 m. sausio 12 d.] <<http://www.stalagluft4.org/images/luft%206%20mid%201944.jpg>>.
11. *Macikų Nacistinės Vokietijos karo belaisvių stovyklos ir Sovietų sąjungos GULAG'o lagerių objektų komplekso (1941–1955 m.) sutvarkymo koncepcija ir jos įgyvendinimo 2019–2024 m. veiksmų planas*. Šilutė, 2019-04-01.
12. *Šilutės rajono savivaldybės veikla sprendžiant Macikų lagerių iš saugojimo ir sutvarkymo klausimus*. Interaktyvus [žiūrėta 2019 m. birželio 2 d.] <<https://www.silute.lt/data/public/uploads/2019/04/savivaldybesveiksmai.pdf>>.

13. Vareikis V., Vitkus H. *1941-1944 m. Macikų nacistinės Vokietijos karo belaisvių, 1944-1948 m. Sovietų Sąjungos karo belaisvių ir 1946-1955 m. GULAG'o lagerių istorinė pažyma*. Klaipėda, 2019. Šilutės Hugo Šojaus muziejus.
14. Voight L., *The history of Stalag Luft 6*. Interaktyvus. [žiūrėta 2019 m. sausio 12 d.] <<https://www.b24.net/powStalag6.htm>>.
15. Zabiela G., *Pagėgių žvyro ir smėlio telkinio I sklypo (Pagėgių sav., Pagėgių sen., Pagėgių miško kv. 149-155) 2008 m. archeologinių žvalgomųjų tyrinėjimų ataskaita*. Interaktyvus. [žiūrėta 2019 m. kovo 4 d.] <http://lad.lt/data/com_ladreports/5341/1-53.pdf>.

Istorijos šaltiniai, paskelbti internete

1. *Apie nekilnojamojo daikto (ND) buvimą nekilnojamųjų kultūros vertybių (NKV) teritorijoje arba jų apsaugos zonoje*. Interaktyvus. [žiūrėta 2019 m. kovo 2 d.] <<https://kvr.kpd.lt/KvrWcf/LabbisServiceKvr.svc/GetDocument/67FDC10F-8594-4032-B22E-399B34A18A1D>>.
2. Boločkaitė R., *Nepatogus paveldas, nepageidaujama praeitis*. Interaktyvus. [žiūrėta 2019 m. gegužės 30 d.] <<http://www.satenai.lt/2014/08/26/nepatogus-paveldas-nepageidaujama-praeitis/>>.
3. Ektytė V., Maslauskienė N., *Vokietijos ir jos sąjungininkų karo belaisviai Lietuvoje*. Interaktyvus. [žiūrėta 2019 m. kovo 14 d.] <https://www.archyvai.lt/lt/lya_parodos/vokietijos-ir-jos-568v/pratarme.html>.
4. Elertas D., *Karo belaisvių stovyklos Klaipėdoje 1945 – 1949 m.* Paskaita. Interaktyvus. [žiūrėta 2019 m. kovo 25 d.] <https://www.youtube.com/watch?v=hg79AqG_7hI>.
5. Janauskaite D., *Klaipėdos miestą prikėlė belaisviai*. Interaktyvus. [žiūrėta 2019 m. kovo 13 d.] <<http://klaipeda.diena.lt/naujienos/klaipeda/miesto-pulsas/klaipedos-miestas-prikele-belaisviai-731383>>.
6. *Karo belaisvių stovyklų sąrašas*. Interaktyvus. [žiūrėta 2019 m. gegužės 27 d.] <http://67400.free.fr/monsiteweb/liste_des_camps.htm>.
7. *Karo belaisvių stovyklų sąrašas*. Interaktyvus. [žiūrėta 2019 m. gegužės 27 d.] <<https://www.moosburg.org/info/stalag/laglist.html>>.
8. *Karo belaisvių stovyklų sąrašas*. Interaktyvus. [žiūrėta 2019 m. gegužės 27 d.] <<https://www.forces-war-records.co.uk/european-camps-british-commonwealth-prisoners-of-war-1939-45>>.

9. *Ken Fenton's war*. Interaktyvus. [žiūrėta 2019 m. kovo 21 d.] <<https://kenfentonswar.com/stalag-luft-vi/>>
10. *Klevų g. 6 namas*. Interaktyvus. [žiūrėta 2019 m. birželio 1 d.] <<http://www.uostas.info/miestas/pasimatymai/pastataigatves/159-klevu-gatve/387-klevu-gatve-6.html>>.
11. *Macikų koncentracijos stovyklos memorialo tvarkymo ir vystymo koncepcija*. Interaktyvus. [žiūrėta 2019 m. kovo 2 d.] <<https://www.silute.lt/data/public/uploads/2019/04/koncepcija.pdf>>.
12. *Macikų lageriai – Lietuvai ir pasauliui unikalus istorinis objektas*. Interaktyvus. [žiūrėta 2019 m. gegužės 24 d.] <<https://rvk.lrv.lt/lt/naujienos/maciku-lageriai-lietuvai-ir-pasauiui-unikalus-istorinis-objektas>>.
13. *Macikų nacistinės Vokietijos karo belaisvių stovyklos ir Sovietų Sąjungos GULAG'o lagerio objektų kompleksas*. Interaktyvus. [žiūrėta 2019 m. gegužės 12 d.] <<https://kvr.kpd.lt/#/static-search-results////////Macik%C5%B3%20nacistin%C4%97s%20Vokietijos%20karo%20belaisvi%C5%B3%20stovyklos%20ir%20Soviet%C5%B3%20S%C4%85jungos%20GULAG%60o%20lagerio%20objekt%C5%B3%20kompleksas/////1>>.
14. *Macikų Nacistinės Vokietijos karo belaisvių stovyklos ir Sovietų sąjungos GULAG'o lagerių objektų komplekso (1941–1955 m.) sutvarkymo koncepcija ir jos įgyvendinimo 2019–2024 m. veiksmų planas*. Šilutė, 2019-04-01.
15. *Macikų socialinės globos namai*. Interaktyvus. [žiūrėta 2019 m. vasario 19 d.] <<http://www.macikaigloba.lt/1-apie-mus>>.
16. *Oflag sąrašas*. Interaktyvus. [žiūrėta 2019 m. gegužės 14 d.] <<http://www.pegasusarchive.org/pow/frames.htm>>.
17. *Pagėgių karo belaisvių stovykla*. Interaktyvus. [žiūrėta 2019 m. kovo 4 d.] <<https://kvr.kpd.lt/#/static-search-results////////16528/////////1>>.
18. *Paminklai*. Interaktyvus. [žiūrėta 2019 m. vasario 20 d.] <http://genocid.lt/Statiniai_Vietos/Paminklai/Silute_paminklai.htm>.
19. *Raudonojo kryžiaus siunta*. Interaktyvus. [žiūrėta 2019 m. sausio 12 d.] <<http://www.stalagluft4.org/pages/red%20cross%20parcel.htm>>.
20. *Stalag I A*. [Interaktyvus] http://dbpedia.org/page/Stalag_I-A [žiūrėta 2019.05.14].

21. *Stalag IB Hohenstein*. Interaktyvus. [žiūrėta 2019 m. gegužės 14 d.] <http://www.tannenbergdenkmal.com/en/12_Stalag_IB.php>.
22. *STALAG LUFT 6 at Heydekrug*. Interaktyvus. [žiūrėta 2019 m. sausio 12 d.] <<https://www.b24.net/powStalag6.htm>>.
23. *Stalag Luft 6*. Interaktyvus. [žiūrėta 2019 m. sausio 12 d.] <<http://www.thecaseys.karoo.net/Heydekrug.html>>.
24. Surmacz M., *Stalag IF Sudauen*. Interaktyvus. [žiūrėta 2019 m. gegužės 14 d.] <<http://ojczyzna-suwalszczyzna.pl/witold-sielicki-relacja-z-pobytu-w-niemieckim-obozie-jenieckim-stalag-i-f-oflag-68-sudauen-suwalki/>>.
25. *Šilutės r. turėsime savo Raudų sieną*. Interaktyvus. [žiūrėta 2019 m. kovo 2 d.] <<https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/silutes-r-turesime-savo-raudu-siena.d?id=22763974>>.
26. Trimonienė R., *Šilutės Macikų karo belaisvių lageriai ir sovietinio lagerio teritorijos įamžinimas*. Interaktyvus. [žiūrėta 2019 m. sausio 19 d.] <http://rememor.eu/wp-content/uploads/2015/06/p14_ruta_trimoniene_LT.pdf>.
27. *Vokietijos karių kapinaitės*. 2015 m. Interaktyvus. [žiūrėta 2019 m. kovo 13 d.] <<http://www.krastogidas.lt/objektai/209-vokietijos-kariu-kapinaites>>.

Magistro darbas

1. Kilinskaitė R., *Paveldo pritaikymas tamsiajam turizmui Lietuvoje: Kauno fortų atvejis*. Vytauto Didžiojo Universitetas. Kaunas, 2012.
2. Vaitkevičiūtė P., *Tamsiojo turizmo reprezentavimo galimybės Lietuvoje: koncentracijos stovyklų (1927-1953 m.) atvejis*. Magistro darbas. Kaunas, 2017.

Literatūra

1. „Oflageris 53“. *Mažosios Lietuvos enciklopedija*. Vyr. Red. Purvinas M. T. 3, M-R. Vilnius, 2006.
2. Aleksėjūnienė A., *Pagėgiuose paminėta Tarptautinė koncentracijos stovyklų kalinių išlaisvinimo diena*. Interaktyvus [žiūrėta 2019 m. kovo 4 d.] <<https://kultura.lrytas.lt/istorija/2009/04/11/news/pagegiuose-pamineda-tarptautine-koncentracijos-stovyklu-kaliniu-islaisvinimo-diena-nuotraukos--5815442/>>.

3. Arbušauskaitė A., Bubnys A. „Nacistinės Vokietijos karo belaisvių stovyklos Šilutės apylinkėse 1939-1944 m.“ *Macikų mirties namai. Antrojo pasaulinio karo belaisvių ir GULAG'o lageriai 1939-1955 metais Šilutės apylinkėse*. Vilnius, 2015.
4. Bubnys A., *Karo belaisvių stovyklos Macikuose 1941-1948 m.* Interaktyvus. [žiūrėta 2019 m. vasario 12 d.] <http://rememor.eu/wp-content/uploads/2015/06/p12_arunas_bubnys_LT.pdf>.
5. Bubnys A., *Vokiečių okupuota Lietuva (1941-1944)*. Vilnius, 1998.
6. Bunyak D. T., *Our Last Mission – A World War II Prisoner in Germany*. Oklahoma, 2003 m.
7. Burauskaitė T. B., Jankauskienė E. „GULAG'o skyrius Macikuose 1945-1955 m.“. *Macikų mirties namai. Antrojo pasaulinio karo belaisvių ir GULAG'o lageriai 1939-1955 metais Šilutės apylinkėse*. Vilnius, 2015.
8. Čepaitienė R., *Paveldosauga globaliajame pasaulyje*. Vilnius, 2010.
9. Davies N., *Kariaujanti Europa 1939-1945*. Interaktyvus. [žiūrėta 2019 m. gegužės 23 d.] <http://www.saltiniai.info/files/literatura/LH00/Norman_Davies._Koncentracijos_stovyklos.LHX600A.pdf>.
10. Diechmann C., Toleikis V., Zizas R., *Karo belaisvių ir civilių gyventojų žudymas Lietuvoje*. Vilnius, 2005.
11. Jucius K. „Ir prabilo klaikūs kapinynai“. Laikraščio iškarpa. Šilutės Hugo Šojaus muziejus. F2-35/3.
12. Juška A., *Klaipėdos sovietizacija 1945–1947 metais*. Interaktyvus. [žiūrėta 2019 m. kovo 13 d.] <<https://kultura.lrytas.lt/istorija/2008/06/09/news/klaipedos-sovietizacija-1945-1947-metais-nuotraukos--5902641/>>.
13. *Kančių žemė*. „Komunistinis darbas“. Red. Milevičienė S. Nr. 141, 1977-12-03.
14. Karotkienė D., „Mirusieji lieka gyvi“. *Panevėžio tiesa*. Nr. 117, 1976-06-12.
15. Kazlauskas K., „Hitlerininkų žvėriškumai. 10.000 belaisvių raudonarmiečių nužudyta Pagėgiuose“. *Tarybų Lietuva*. Nr. 63, 1945-03-18.
16. Kilinskaitė R., *Tragiškų istorinių įvykių reprezentavimo tendencijos: Kauno tvirtovės fortų atvejis*. Interaktyvus [žiūrėta 2019 m. birželio 2 d.]. <<https://epubl.ktu.edu/object/elaba:6080455/index.html>>.
17. Kudarauskas V., *Mirties namai Macikuose*. Žurnalo iškarpa. Šilutės Hugo Šojaus muziejus mokslinis archyvas. Straipsniai apie Macikų lagerį 1957-1993.
18. *Macikų mirties namai. Antrojo pasaulinio karo belaisvių ir GULAG'o lageriai 1939-1955 metais Šilutės apylinkėse*. Red. Jankauskienė E. Vilnius, 2015.

19. Margis A., „Hitlerininkų piktadarystės mūsų rajone. Pėdsakai neišblėso“. *Komunistinis darbas*. Nr. 136(240), 1963-11-19.
20. Margis A., „Hitlerininkų piktadarystės mūsų rajone. Pėdsakai neišblėso“. *Komunistinis darbas*. Nr. 137(241), 1963-11-21.
21. Margis A., „Ir nelaisvėje – kariai“. Laikraščio iškarpa. Šilutės Hugo Šojaus muziejus. F2-35/3.
22. Maslauskas R., *Kompleksinės paieškos duomenys apie Macikų lagerį ir kapinaites*. Ataskaita. Vilnius-Šilutė, 1999 m. Šilutės Hugo Šojaus muziejus, F2-32/11.
23. Mėlinauskas S., „Nežinomi Macikų lagerio istorijos puslapiai“. *Pamarys*. Nr. 43, 1994-06-01.
24. Mėlinauskas S., „Nežinomi Macikų lagerio istorijos puslapiai“. *Pamarys*, Nr. 44, 1994-06-08.
25. Mėlinauskas S., „Nežinomi Macikų lagerio istorijos puslapiai“. *Pamarys*, Nr. 45, 1994-06-15.
26. Mėlynauskas S., *Macikai: sugrįžimas atminties takais*. Šilutė. 2014.
27. Meškauskienė R., *Mirties stovykla Pagėgiuose arba Buchenvaldo koncentracijos stovyklos filialas*. Interaktyvus. [žiūrėta 2019 m. kovo 4 d.] <<http://www.silaine.lt/2008/2008-04-08/Oflager-07.htm>>.
28. Milius A. *Klaipėdos senamiesčio (16075) Klaipėdos senojo miesto vietos su priemiesčiais (27077) Klaipėdos miesto istorinės dalies, vad. Naujamiesčiu (22012) teritorijų 2017 archeologinių žvalgymų pažyma (Bangų g. 5A)*. Klaipėda, 2017-08-30.
29. *Oflager-53*. Iškarpa žurnalo. Šilutės Hugo Šojaus muziejus. F2-35/3.
30. Petkus M., *Klaipėdos senamiesčio (16075) ir Klaipėdos senojo miesto vietos su priemiesčiais (27077), Klaipėdos m. sav., Klaipėdos m., Bangų g. 72018 m. archeologinių žvalgymų pažyma*. Interaktyvus. [žiūrėta 2019 m. kovo 13 d.] <<https://www.klaipeda.lt/data/public/uploads/2018/12/bangu-g.7-klaipeda-petkaus-paz.-2018-m.pdf>>.
31. Poška L. *Vanduo turi tekėti*. Klaipėda, 2013.
32. Rimgaila V. J., *Pagėgių „Oflager 53“ tarybinių karo belaisvių mirties stovykla*. Šilutės F. Bajoraičio viešoji biblioteka. Kraštotyros skyrius, b. 26 „Pagėgių Oflager-53 karo belaisvių stovykla“.
33. Schulze A., *Führung und Bewahrung*. Vokiečio, karo belaisvio įspūdžiai iš Macikų lagerio. Rankraštis. 2009. Šilutės Hugo Šojaus muziejus, Inv. Nr. 6720.
34. Stone P. *Dark Tourism: towards a new post-disciplinary research agenda*. Interaktyvus [žiūrėta 2019 m. birželio 6 d.] <https://works.bepress.com/philip_stone/33/download/>.

35. Stone P. R. *Dark tourism – an old concept in a new world*. 2005. Interaktyvus. [žiūrėta 2019 m. gegužės 4 d.] http://works.bepress.com/cgi/viewcontent.cgi?article=1025&context=philip_stone.
36. *Šilutės ir Pagėgių krašto dvarai*. Red. Demereckas K. Klaipėda, 2010.
37. Tininis V., „Sovietų Sąjungos karo belaisvių lageris Macikuose 1945-1948 m.“. *Macikų mirties namai. Antrojo pasaulinio karo belaisvių ir GULAG'o lageriai 1939-1955 metais Šilutės apylinkėse*. Vilnius, 2015.
38. Tininis V., „Vokietijos ir jos sąjungininkų karo belaisvių Šiaulių lageris Nr. 294 (1945–1948 m.)“. *Genocidas ir rezistencija*. Nr. 2 (36), 2014.
39. Tininis V., *Vokietijos ir jos sąjungininkų karo belaisviai Lietuvoje 1944-1949*. Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimų centras, 2016.
40. Uldikis E., „Oflager-53“. *Tiesa*. Nr. 192, 1976-08-17.
41. Varekis V., *Klaipėda XX a. Klaipėda*, 1993.
42. Žąsytienė M., *Švėkšnos žydų bendruomenė XVII-XX a.* Klaipėda. 2018.

Ignas Giniotis

TOTALITARINIŲ REŽIMŲ LAGERIAI KLAIPĖDOS KRAŠTE: JŲ ĮAMŽINIMAS IR PRITAIKYMAS

SANTRAUKA

Šiame magistro baigiamajame darbe tiriami karo belaisvių ir GULAG'o lagerių, įkurtų Klaipėdos krašte raidos etapai 1939-1955 m. bei šiandieninis lagerių objektų išsaugojimas, pritaikymas viešajai erdvei, atlikti tyrimai ir darbai aktualizuojant ir populiarinant šio tipo smurtinio paveldo objektus.

Totalitarinių režimų karo belaisvių ir GULAG'o lagerių Klaipėdos krašte, įamžinimas ir pritaikymas tema tyrinėta fragmentiškai. Nėra ištisinės studijos apie visas šias vietas bei jų įamžinimo ir pritaikymo viešajai erdvei analizės. Smurtinis paveldas specialistų įvardijamas kaip disonuojantis, t. y. dėl ideologinio neatitikimo vyraujančioms visuomenės pažiūroms vertinamas labai priešaringai. Todėl gana didelė dalis šio paveldo lieka netvarkoma arba, dar blogiau, apskritai bandoma nuslėpti.

Šio tyrimo tikslas - ištyrus šaltinius ir literatūrą apie 1939-1955 m. totalitarinių režimų karo belaisvių ir GULAG'o lagerius Klaipėdos krašte, atskleisti jų raidos etapus, įamžinimo ir pritaikymo aspektus bei problematiką.

Tyrimo metu naudotas šaltinių ir literatūros analizės metodas, aprašomasis, interviu ir lauko tyrimų metodai.

Darbo išvados:

1. Dabartinėje Lietuvos teritorijoje karo belaisvių ir GULAG'o lagerių kūrė abu totalitariniai režimai. Vokietija įkūrė 12 karo belaisvių, Sovietų Sąjunga sukūrė 36 lagerių sistemą, kuri buvo skirta kalinti ne tik karo belaisvius bet ir civilius gyventojus.
2. Nuo 1941 m. iki 1955 m. Klaipėdos krašte buvo įkurti 7 karo belaisvių ir GULAG'o lageriai bei jų skyriai. Tris įkūrė nacistinė Vokietija, keturis – Sovietų Sąjunga.
3. Iš buvusių karo belaisvių ir GULAG'o lagerių stovyklų įkurtų Klaipėdos krašte, išlikusių paveldo objektų skaičius yra nedidelis. Šiuos paveldo objektus galima skirstyti į tris grupes: lagerių vietos, pastatai, belaisvių kapinės (palaidojimo vietos). Macikuose išlikę trys objektai, Pagėgiuose – vienas, Klaipėdoje – trys.
4. Lagerių įamžinimas ir pritaikymas viešajai erdvei taip pat skirtingas:

- a) Macikuose, buvusioje lagerių teritorijoje yra išlikęs karcerio pastatas ir kapinės. 1993 m. karceryje įkurtas muziejus, veikia iki šiol. 2001 m. buvusi lagerio teritorija su išlikusiais pastatais įtraukta į LR Kultūros vertybių registrą.
- b) Buvusioje Pagėgių karo belaisvių stovyklos „Oflager 53“ teritorijoje nėra išlikusio nei vieno, tuos laikus menančio pastato, tačiau įrengtas memorialas su paminklų kompleksu. 1993 m. liepos 1 d. ši vieta įtraukta į LR Kultūros vertybių registrą.
- c) Pati blogiausia įamžinimo situacija yra su Klaipėdoje veikusia karo belaisvių stovykla Nr. 57. Jų istorija yra visai neaktualizuojama, pamiršta. Nei vienas iš jos išlikusių objektų nėra įtrauktas į LR Kultūros vertybių sąrašą.

Ignas Giniotis

TOTALITARIAN REGIMES PRISONER OF WAR AND GULAG CAMPS IN KLAIPĖDA REGION: COMMEMORATION AND ADAPTATION

SUMMARY

This master's thesis examines the development stages of three Prisoner of War Camps and their branches, which were established in Klaipėda region in 1939-1955 also the today's preservation of war campsite objects and their adaptation to public space. There were researches and works done to actualize and popularize objects of this type of violent heritage.

Commemoration and adaptation of the totalitarian regimes Prisoner of War and GULAG Camps in Klaipėda region has been studied in a fragmentary manner. There are no continuous studies of all these sites and neither the analysis of their commemoration and adaptation to public space. Violent heritage is identified as dissonant by specialists, it is highly controversial due to the ideological mismatch between prevailing public opinion. Therefore, quite a large part of this heritage remains irreparable or even worse there are attempts to conceal it.

The purpose of this thesis was to study sources and literature about 1939-1955 the totalitarian regimes Prisoner of War and GULAG Camps in the Klaipėda region, revealing their development stages, problems and aspects of commemoration and adaptation.

The method of source and literature analysis, descriptive, interview and field research methods were used during the research.

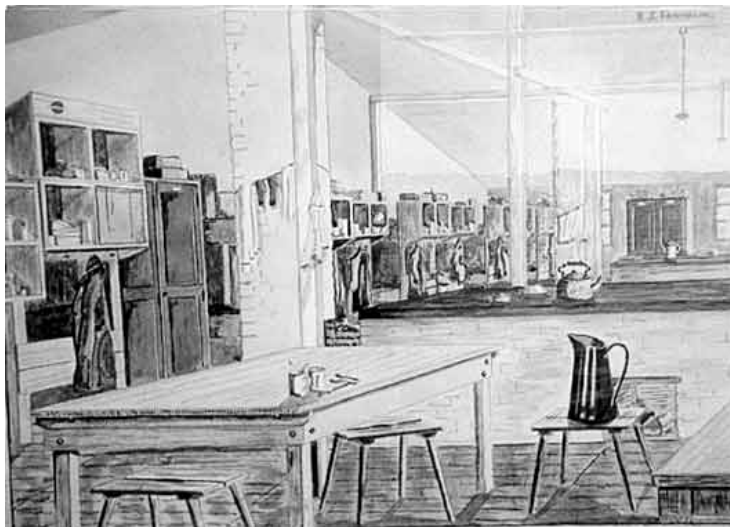
Conclusions:

1. The Prisoner of War and GULAG Camps were created by both totalitarian regimes in the current territory of Lithuania. Germany has established 12 Prisoner of War Camps, the Soviet Union has created a system of 36 camps which were designed to imprison not only prisoners of war but also civilians.
2. Since 1941 till 1955 7 Prisoner of War and GULAG Camps and their branches were established in Klaipėda region. Three were founded by Nazi Germany, four by the Soviet Union.
3. The number of remaining heritage objects from the former the Prison of War and GULAG Camps in Klaipėda region is small. These heritage objects can be divided into three groups: camp sites, buildings, prison cemeteries (burial sites). There are 3 objects in Macikai, 1 in Pagėgiai and 3 in Klaipėda left.

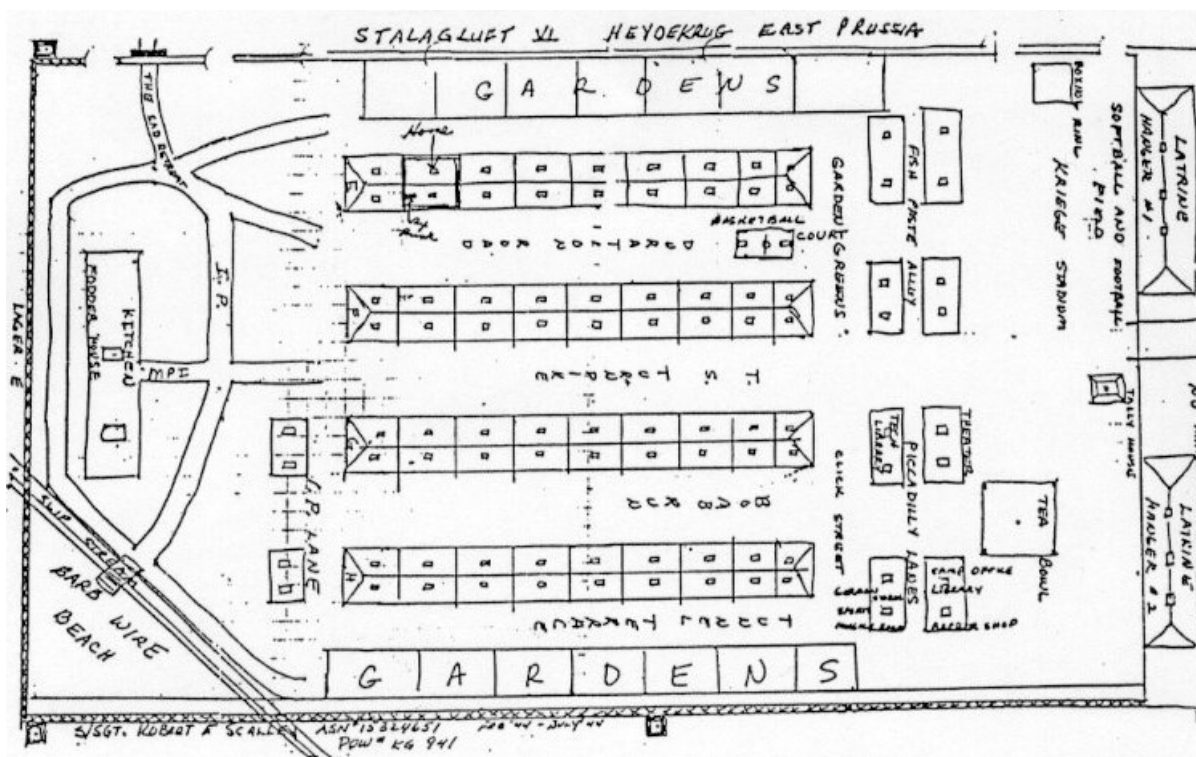
4. The adaptation of Prisoner of War Camps to public space is also different:
 - a) In former Prisoner of War and GULAG camps territory in Macikai village there is left a cemetery and a punishment cell. In 1993 the museum has been set up in punishment cell and is still is opened. In 2001 the former camp territory with the remaining buildings were enrolled in the Register of Cultural Property of the Republic of Lithuania.
 - b) There are none of the authentic buildings, which reminds those times, left in the Prisoner of War Camp “Oflager 53” in Pagėgiai. From 1977 till 2005 the memorial complex was created there. In 1993 July 1st this place was enrolled in the Register of Cultural Property of the Republic of Lithuania.
 - c) The worst situation of commemoration and adaptation is with the former Prisoner of War Camp No. 57 in Klaipėda. Now days its history is forgotten. None of the survived buildings from the Prisoner of War camp are included in the list of Cultural Property of the Republic of Lithuania.

PRIEDAI

1 priedas

1 pav. Amerikiečių kalinio Howard Copeman piešinys. Viena iš „Stalag Luft VI“ barako vidaus interjeras. Šilutės Hugo Šojaus muziejaus, mokslinio archyvo fonotekos fondas (toliau – ŠHŠM MAFF), skyrius 77, inv. Nr. 151.

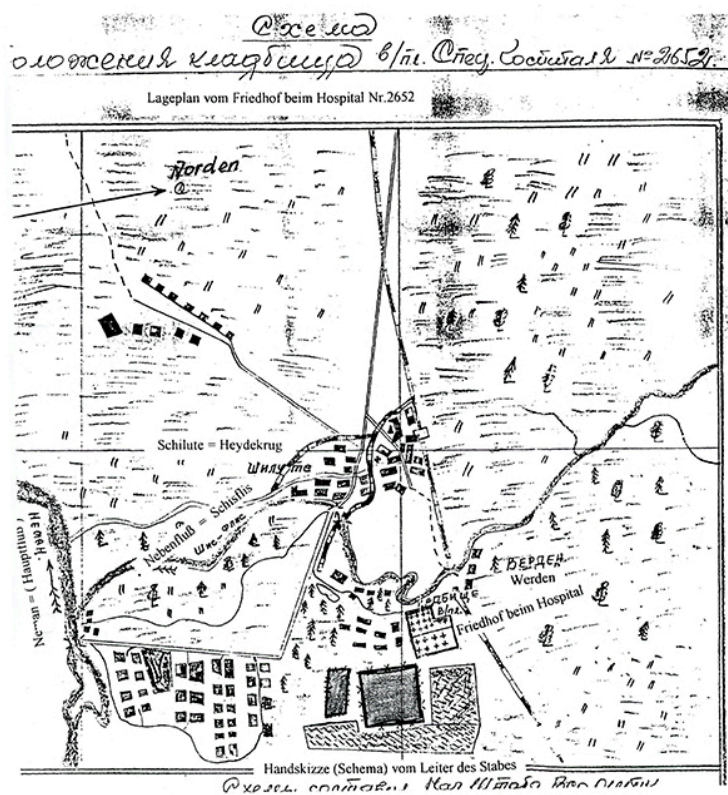
2. Pav. Karo belaisvių stovyklos „Stalag Luft VI Heydekrug“, amerikiečių bloko planas. Nubraižytas čia kalėjusio amerikiečių karininko. ŠHŠM MAFF skyrius 77, inv. Nr. 151

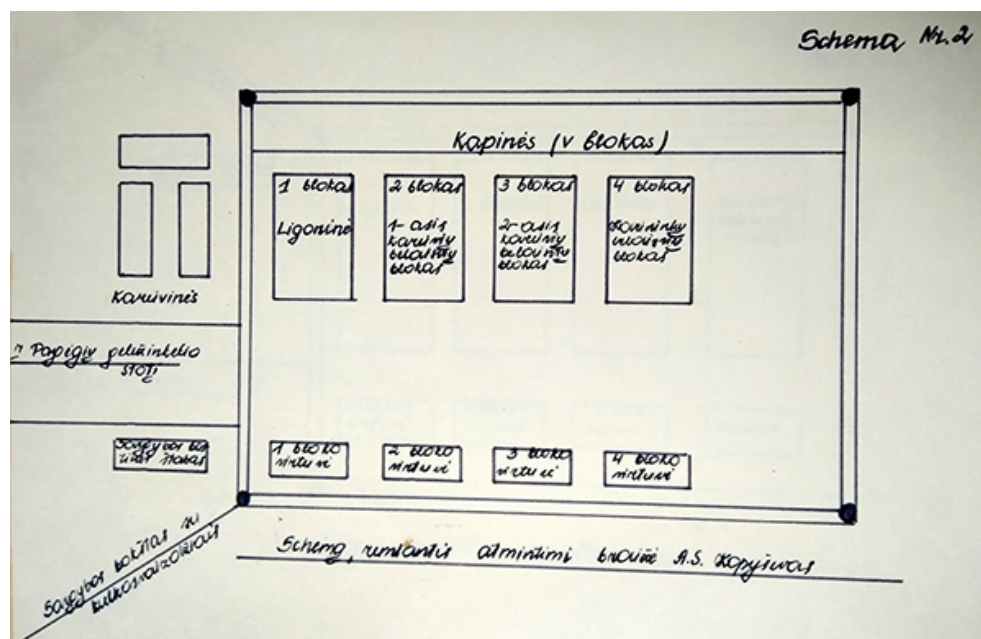
3 pav. Bokso varžybos Macikų karo belaisvių stovykloje „Stalag Luft VI“. ŠHŠM MAFF, skyrius 77, inv. Nr. 151

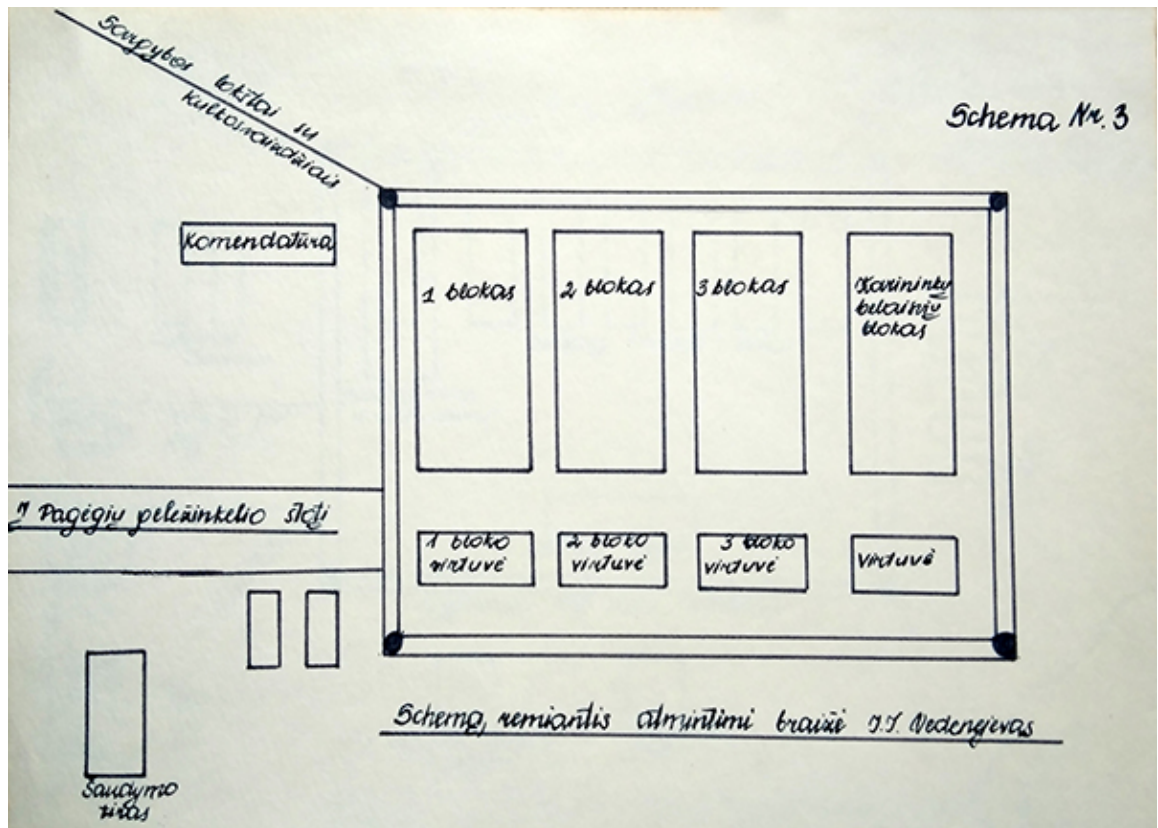
4 pav. Visiems „Satlag Luft VI“ karo belaisviams buvo išduodami metaliniai identifikaciniai ženklai „dog tags“, kuriuose buvo įrašyti kalinių numeriai. ŠHŠM, GEK 11747/1-2, IER 465/1-2

5 pav. Macikų lagerio kapinių planas, 1949 m. Šilutės H. Šojaus muziejus. Macikų lagerio kaliniai N-Ž, byla Nr. 7.

6 pav. Pagėgių karo belaisvių stovykla „Oflager 53“ schema. Sudaryta remiantis buvusio kalinio A. S. Kopyševs pasakojimu. F. Bajoraičio viešoji biblioteka. Kraštotyros skyrius, b. 26.

7 pav. Pagėgių karo belaisvių stovyklos „Oflag 53“ schema. Sudaryta remiantis buvusio kalinio I. I. Vedenejevo pasakojimu. F. Bajoraičio viešoji biblioteka. Kraštotyros skyrius, b. 26.

Lietuvos SSR Liaudies komisarų tarybos pirmininko pavaduotojas

Draugas Šumauskas

Kopija: Lietuvos SSR visuomeninės–politinės tarybos gynybos organizacijos centro tarybos
pirmininkui

Klaipėdos miesto darbo žmonių deputatų tarybos vykdomasis komitetas atsako į 1945 m. 12 mėn. užklausą Nr. 0012/3 ir praneša, kad miesto išvalymui nuo minų, skyrė 20 žmonių iš karo belaisvių stovyklos, kurie užbaigs miesto išminavimo darbus iki šių metų rugpjūčio mėnesio.

Miesto vykdomojo komiteto pirmininkas Bertas

Klaipėdos regioninis valstybės archyvas. F. 104, ap. 1, b. 2, l. 73.

S P R E N D I M A S

Klaipėdos miesto darbo žmonių deputatų tarybos vykdomasis komitetas

Klaipėdos miestas

Nr.

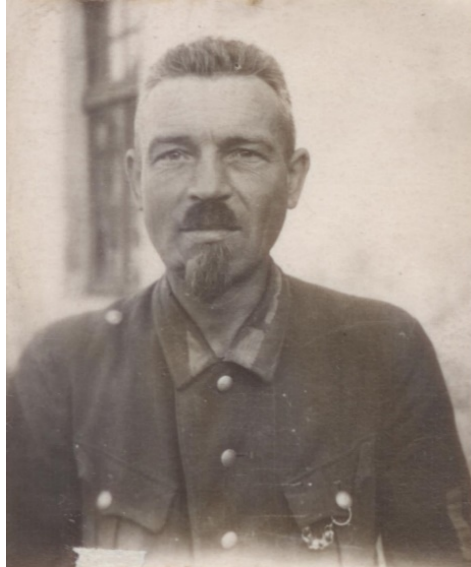
1945 m. rugpjūčio 1 d.

„DĖL KARO BELAISVIŲ STOVYKLOS ĮKŪRIMO“

Dėl karo belaisvių stovyklos įkūrimo Klaipėdoje, Klaipėdos miesto darbo žmonių deputatų tarybos vykdomasis komitetas NUSPRENDĖ:

1. Perduoti buvusias tabako fabriko patalpas su priklausančia malūno teritorija.
2. Lagerio įkūrimo vietoje, šalia geležinkelio, uždaryti pravažiuojamą kelią.
3. Perduoti buvusias remonto dirbtuves esančias Tilžės gatvėje Nr. 50.
4. Lagerio valdybos personalo dislokavimui perduoti namus esančius Kulių Vartų gatvėje Nr. 2; 6; ir Malūnų pylimo gatvėje Nr. 1; 6; 8; 12 įpareigojant ūkio skyriaus vedėją draugą Vaškevičių išduoti reikiamą kiekį statybinių medžiagų šių namų atstatymui. Namų remontą atlikti karo belaisvių pajėgomis.
5. Įpareigoti Klaipėdos miesto ryšių skyriaus viršininką aprūpinti lagerio valdybą telefoniniu ryšiu.

Klaipėdos regioninis valstybės archyvas. F. 104, ap.1, b.7, l. 88.

8 pav. O. K. Balsas (g. 1899 m. Grimen aps., Pomeranija) 1945 m. gegužės 8 d. paimtas į nelaisvę Latvijoje, Tukumo rajone kapituliacijai Vokietijos kariuomenės Kuršo grupei. LYA, f. V-71, ap. 4, b. 18, l. 3.

Сов. секретно.

КВАРТАЛЬНЫЙ ДЕКЛАД

О состоянии режима и охраны в лагере военнопленных
№57 НКВД ЛССР
по состоянию на 1 апреля 1946 года.

1. Место дислокации лагеря №57 город Клайпеда Литовской С С Р.
Лагерь состоит из 4-х лагерных отделений из коих 3 отделения находятся в самом городе Клайпеда, 4-ое лаг. отделение расположено в городе Кретенги, -имение Димитрод- которое 27 марта 1946 года приказом наркомов Л С С Р. за №.....ликвидировано, контингент находящийся в 4-ом лагерном отделении водворён в зону 1ого лагерного отделения. 20%ее количество контингента содержащегося в лагере и лагерных отделениях к концу отчетного квартала распределяется следующим образом:

а. Всего контингента в лагере	=	7126
б. в 1-ом лаг. отделение	=	3583
в. в 2-ом лаг. отделение	=	2066
г. в 3- лаг. отделение	=	786

Остальное количество военнопленных на объектах работ не предусмотренных штатами лагеря.

3. Оборудование зон:

Лагерное отделение №1 расположенное в Юго-Восточной части города Клайпеда, занимает территорию в месте со всеми зданиями бывший табачной фабрики. Зона имеет ограждение во внештату в 2кола и внутренний предзона, две ворот, из них одни за консенсированы, две проходных будки, вышек пять, сигнализация с вышками из частой рельеф.

Лагерное отделение №2 при Клайпедском торговом порту, расположено в западной части города Клайпеда, Зона имеет: Ограждение 2 кола с внутренним предзонам, четыре вышки, одна проходная будка, одна проездные ворота.

Лагерное отделение №3 при Железнодорожном узле расположенное в северной части города Клайпеда, зона имеет: Ограждение 2кола наружной и внутренней предзона, четыре вышки, одна проходная будка, одна проездные ворота. Зона оборудована полностью.

4. Обеспеченность войсковой охраной:

Лагерное отделение №1 охраняется гарнизоном канвойных войск НКВД 240 канвойного полка 2-ого батальона, несут охрану 4 кругло сучочных поста, 2ночных и 2 блок поста, Конвоирование на об"ектах работ обеспечивается конвоирами хоз органов, штрафная рота расположенная внутри зоны лагеря конвоирными войсками не охраняется.

Лагерное отделение №2, охраняется гарнизоном конвоирных войск НКВД 240 конвоирного полка 2-ого батальона. Выставляются 4 кругло-сучочных поста и 2 ночных поста, конвоирование военнопленных на объектах работ конвоирными частями выводится 1000 в-пленных.

Остальные военнопленные на работы выносятся конвои хоз-органов.

Лагерное отделение №3, охраняется конвои хоз органов, 2 кругло-сучочными постами и 2 ночными постами. Вывод военнопленных на объекты работ производится силами конвоя хоз органов.

5. Для наведения порядка в деле конвоирования и охраны военнопленных на об"ектах работ поведены следующие мероприятия:

- а. Проведено четыре инструктивных занятия с конвоирами хозорганов
- б. Хоз органами представлены списки конвоиров, а конвоиром выданы удостоверения на право конвоирования военнопленных, у старших конвои имеются доверности на получение в-пленных из лагеря
- в. Проводятся периодически проверки охраны и военнопленных на объектах работ силами отделения охраны и режима.
- г. За нарушение охраны и конвоирования в-пленных хозорганами, отказывается выдача военнопленных, что фиксируется актами,

6. Количество побегов и их характеристика:
За отчетный квартал имеется ~~четыре~~ 13 побегов военнопленных, из них задержано 5 военнопленных, остальные находятся в беге, Побег совершон с об"ектов работ.

Apie apsaugos ir režimo būklę Klaipėdos karo belaisvių stovykloje Nr. 57 LSSR NKVD. LYA, f. V-69, ap.1, b. 41, l. 10.

9 pav. Lietuvos SSR vidaus reikalų ministerijos (MVD) Karo belaisvių lagerio Nr. 57 (Klaipėda) kaliniai vokiečiai, dirbę Klaipėdos jūrų prekybos uosto atstatymo darbus. Iš kairės: 1. Wolfgangas Trogišas (g. 1904 m.), 2. Henrikas Taichmanas (g. 1913 m.), 3. Erichas Vilius (g. 1913 m.), 4. Rudolfas Weberis (g. 1921 m.). LYA, f. K-1, ap. 58, b. P-7697, SB, l. 92-1, 92-5, 92-9, 92-13.

10, 11 pav. Iš kairės: Vokietijos kariuomenės šaulių pulko vežikas jefreitorius Peteris Gustavas Buchmannas. LYA, f. V-71, ap. 4, b. 20, l. 1.

1947 m. rugpjūčio 9 d. pabėgo iš lagerio. Vokietijos kariuomenės pėstininkų divizijos karys štabjefreitorius, karo lauko ligoninės siuvėjas Kurtas Augustas Dorovas. 1947 m. spalio 7 d. pabėgo iš lagerio. LYA, f. V-71, ap. 4, b. 25, l. 4.

12 pav. Macikų lagerio vaizdas (1963-1964 m.). ŠHŠM. Pg 5274/45

13 pav. Macikų lagerio vaizdas (1963-1964 m.). ŠHŠM. Pg 5274/44

14 pav. Macikų karo belaisvių ir GULAG'o lagerių kapinės. 2019 m. Fotografavo Ignas Giniotis.

15 pav. Macikų lagerio vaizdas (1963-1964 m.). ŠHŠM. Pg 5274/42

16 pav. Išlikęs karo belaisvių laikų pastatas, kuriame norima įrengti istorijos pažinimo centrą. 2019 m. Fotografavo Ignas Giniotis.

17 pav. Pastatas esantis Macikuose dabartinėje H. Zudermano g. 5. 2019 m. Fotografavo Ignas Giniotis.

18 pav. Klaipėdos karo belaisvių stovyklos Nr. 57, 1-ojo skyriaus teritorija. Dešinėje pusėje išlikęs tabako fabriko pastatas (Bangų g. 5A), kuriame buvo apgyvendinti karo belaisviai. Kairėje pusėje naujai pastatyti namai. 2019 m. Fotografavo Ignas Giniotis.

19 pav. Išlikęs dviaukštis karo belaisvių stovyklos pastatas (Bangų g. 11). 2019 m. Fotografavo Ignas Giniotis.

20 pav. Išlikęs Klaipėdos lagerio, 3 skyriaus pastatas (Klevų g. 6)³⁹⁵.

21 pav. 1989 m. birželio 14 d. Šilutės sąjūdžio iniciatyvinės grupės ir besikuriančios tremtinių ir politinių kalinių sąjungos Šilutės skyriaus iniciatyva pastatytas medinis kryžius, skirtas Sovietinio genocido aukoms ir Belgijos karo belaisviams. 2019 m. Fotografavo Ignas Giniotis.

³⁹⁵ Pastatų ir gatvių istorijos. Interaktyvus. [žiūrėta 2019 m. gegužės 3 d.] <<http://www.uostas.info/miestas/pasimatymai/pastataigatves/159-klevu-gatve/387-klevu-gatve-6.html>>.

22 pav. 1996 m. atidengtas paminklas žuvusių JAV karo lakūnų atminimui. 2019 m. Fotografavo Ignas Giniotis.

23 pav. Paminklas žuvusiems lenkų kariams. 2019 m. Fotografavo Ignas Giniotis.

24 pav. Paminklas Vokiečių karo belaisviams. 2019 m. Fotografavo Ignas Giniotis.

25 pav. Paminklas Vokiečių karo belaisviams. Macikų lagerių kapinės. 2019 m. Fotografavo Ignas Giniotis.

26 pav. Paminklas žuvusiam Kanados karo belaisviui K. O. Perry'ui. Macikų lagerių kapinės. 2019 m. Fotografavo Ignas Giniotis.

27 pav. Paminklas Sovietų Sąjungos kariams. Macikų lagerių kapinės. 2019 m. Fotografavo Ignas Giniotis.

28 pav. 1998 m. rugsėjo 16 d. Macikų lagerio kapinėse atidengtas koplytstulpis Prano Genio atminimui. 2019 m. Fotografavo Ignas Giniotis.

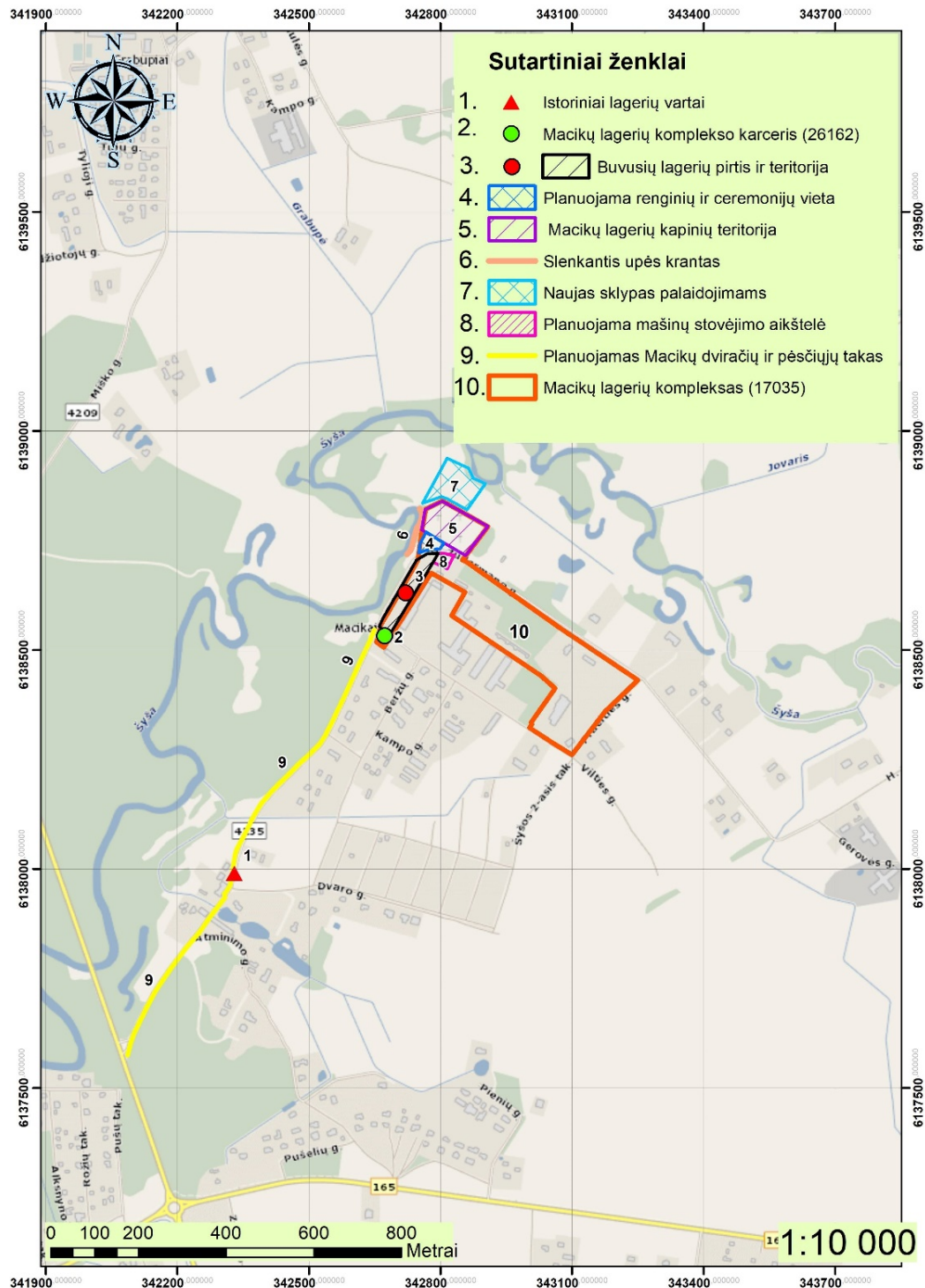
29 pav. Macikuose mirusių ir nužudytų lietuvių artimieji Atgimimo laikotarpiu ant simbolinių kapų statė paminklus, kryžius. 2019 m. Fotografavo Ignas Giniotis.

30 pav. Macikuose mirusių ir nužudytų lietuvių artimieji Atgimimo laikotarpiu ant simbolinių kapų statė paminklus, kryžius. 2019 m. Fotografavo Ignas Giniotis.

31 pav. Macikų lagerio karcėris – muziejus. 2019 m. Fotografavo Ignas Giniotis.

32 pav. 2018 m. Šilutės rajono savivaldybės pradėtas rengti „Macikų Nacistinės Vokietijos karo belaisvių stovyklos ir Sovietų sąjungos GULAG’o lagerių objektų komplekso (1941–1955 m.) sutvarkymo koncepciją ir jos įgyvendinimo 2019–2024 m. veiksmų planas“. Sudarė Ignas Giniotis.

33 pav. 1977 gruodžio 3 d. karo belaisvių stovykloje „Oflager 53“ atidengtas paminklas žuvusių karo belaisvių atminimui įamžinti. Skulptorius Steponas Šarapovas, architektas Gediminas Baravykas. ŠHŠM, F2-35/1.

34, 35 pav. Paminklai karo belaisviams atminti Pagėgių lageryje. 2019 m. Fotografavo Ignas Giniotis.

36 pav. 2005 m. gegužės 8 d. atidengtas juodo granito monolitas su Stasio Krasausko graviūra iš ciklo „Amžinai gyvi“, skirta 1941-1945 m. fašizmo aukoms atminti. Pagėgių karo belaisvių stovykla. 2019 m. Fotografavo Ignas Giniotis.

37 pav. Paminklas karo belaisviams atminti. Pagėgių karo belaisvių stovykla. 2019 m. Fotografavo Ignas Giniotis.

38 pav. Paminklas karo belaisviams atminti. Pagėgių karo belaisvių stovykla. 2019 m. Fotografavo Ignas Giniotis.

39 pav. Paminklas karo belaisviams atminti. Pagėgių karo belaisvių stovykla. 2019 m. Fotografavo Ignas Giniotis.

40 pav. Paminklų išdėstymo planas, buvusioje Pagėgių karo belaisvių stovyklos teritorijoje. 2019 m. Fotografavo Ignas Giniotis.

41 pav. Vokiečių karių kapinės Klaipėdoje³⁹⁶.

³⁹⁶ Vokiečių karių kapinės. Interaktyvus. [žiūrėta 2019 m. gegužės 6 d.] <<https://www.klaipedainfo.lt/lankytinos-vietos/vokieciu-kariu-kapines/>>.